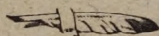

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,
TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. I. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1902

E füzet nyomdai akadályok miatt késett.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

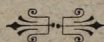
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használhatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás czímzés, la k á s- vagy né v v á l t o z t a t á s stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara :

Elnök : Kozma László Zombor.

Alelnök : Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

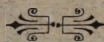
Titkár : Trenesény Károly Zombor.

Másodtitkár : Trischler Károly Zombor.

Ügyész : dr. Grüner Samu Zombor.

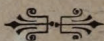
Múzeumőr : Roediger Lajos Zombor.

Pénztáros : Buday Gergely Zombor.

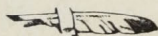

A társulat helyisége : Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái : szerda és szombat 11—12.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. I. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

1902.

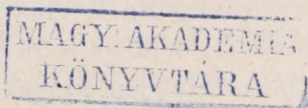
MAGY. AKADEMIAI
KÖNYVTÁRA

Elnöki megnyitó.

— Kozma László beszéde. —

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Mintegy összefoglaló visszapillantást akarunk ma vetni a Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat életében lefolyt egy esztendő eseményeire. Mintegy kérdést teszünk magunk elé, vajjon az a cél, melynek szolgálatában összetartunk, vajjon azok az érdekek, melyeknek oltalma, fejlesztése reánk bízott, mi sorsban részesültek a lefolyt egy esztendő alatt? Nem tévedtünk-e le amaz ösvényről, melynek mesgyéit egyesületünk eszméjében kitűztük?

Mélyen tisztelt közgyűlés! Ha nincs is igényünk arra, hogy a velünk rokoncélú egyesületek között a kengyelfutó tisztét végeztük, — öntudatosan elmondhatunk mégis annyit, hogy nem álltunk vesztég, de előrehatoltunk a rendelkezésünkre álló erők arányában.

Micsoda erők azok, mélyen tisztelt közgyűlés? Hát szerények és még ezen erők egy részét is ama „hideg hév“ leküzdésére kell fordítani, mely a komoly munkálkodást napjainkban körülveszi.

Szinte előre érezhető az, hogy a kortörténet írója majdan mai közviszonyainkat hogyan fogja méltatni.

„Egyetemes nemzeti érdekeinket egységesen felkaroló társadalmunk nincsen. Az úgynevezett társadalom : osztályok, vér-

beli származás, vagyoni viszony, vallás, nemzetiség szerint egymástól idegen rétegekre bomlik, melyeket nem tart össze semmiféle érdekközösségi érzet. Sőt a felekezetiesség partikuláris tűzhelyeket rendez be még az irodalom terén is, a mi egységes nemzeti életünknek és jellemünknek úgyszólván végveszedelmére.

És erre a széttagolt közönségre külön is ráborult a „hideg hévség“, az érzéketlenség köde. A nagy eszmék nem buzdítanak. A szellemi törekvés értéktelen; semmi sem vonz, nem köt le tartósan; az izlés semmiben sem állhatatos.

Emlegetni halljuk ugyan az altruizmus jelszavát: de ki követi? Poétalelkek prédikálnak róla, de ki hisz nekik? Mennyi önzés, szívtelen jó mód; falánk élelmesség mindenfelé. Ha tapsolunk az eszmények egyik-másik elszánt apostolának, csak azért tesszük, mert nem akarunk sivárnak látszani. Holott nyilván azok vagyunk. Ácsorgás, kilincselés, kunyorálás, hajlongás a nagy urak, a protektorok küszöbén: ez ma a boldogulás gyakorlati eszköze, mert így kevesebbet kell dolgozni. A tisztos polgári önérzet; őt megillető színvonalának alatta marad — keservesen. Gyámoltalanság udvarol a hiúságnak és a komoly munkaszeretetet hiányzik mindkettőből.“

Ilyenformán szól majd az a korrajzi vázlat. És igazán kár lenne, ha ebből a rajzolatból kimaradna az a vonás, melyet helyi közéletünknek egyik tevékeny és társadalmi viszonyainkban egészen otthonos szellemi munkása — abba a képbe, beleillő adatként csak a napokban behúzott; mikor saját tapasztalatát a következő aforizmában összegezte: „Komoly törekvések számára akarod ma megnyerni valakinek a hajlamát? Ennek egy kecsgetető módszere van. Adj neki, az őt megillető címnél egy-két fokkal magasabbat; ne kíméld a tömjént hiúságától; a hízelgést bátran túlozhatod. Minden egyéb mellékes. A sikernek legbiztosabb eszköze ez!“ . . .

Mélyen tisztelt közgyűlés! Egészen érthető, hogy arra a társadalomra, melynek kedélyvilágát inkább a vásári zaj, a hivalkodás külsőségei izgatják, mely előtt a gyárilag készülő

műbabér kiválólág kelendő : arra a társadalomra kevés, vagy éppen semmi ingere sincs annak a munkának, mely a mi jelzavunk alatt folyik, melyhez nem színes lampion, hanem csak a bűvár szerény mécsese világít, a kit hallgató csöndesség vesz körül, míg az elmerült századok mélységeibe ereszkedik, vagy jeltelen sírok, kietlen omladékok törmelékei között keresgél.

A mikor tehát csak kevesen vannak azok, akik a tudomány szeretetében büszkélkedve vesznek bennünket körül, egyfelől anyagi, másfelől szellemi támogatással, -- és a mikor a mi közművelődési törekvésünk is, úgyszólván alamizsnából és házalásból él : akkor, mélyen tisztelt közgyűlés ! az az eredmény, melyet eddig elértünk, szerénysége mellett is, szinte a jelentékeny dolog méreteit veszi föl magára. Erről a tisztelt közgyűlésnek alkalma lesz a titkári és a múzeumőri évi jelentésekből meggyőződést szerezni.

De ennek fonalán egyszersmind természetes az, hogy kettőzött elismeréssel tartozunk azoknak, akik bennünket pártfogással, támogatással, adományaikkal, ajándékaikkal körülvesznek. — Természetes az, hogy a lekötelezettségnek fokozott érzetével fordulunk azon előkelő munkatársaink felé, a kik a társulat czélját szellemi és erkölcsi értékekkel szolgálni meg nem szüntek és meg nem szűnnek. — Mert nem volna csoda, ha a léhaság szemmel látható sikerei : a komoly, az idegőrlő munkaszeretetet a nemesebb gondolkozásuakban is leszerelnék, a jobbak becsvágyát is elsorvasztanák és azoknak akaraterejét is megzsibbasztanák !

Mit teszünk tehát, hogy magunk is el ne csüggedjünk ? A feladat-közösség kohójában a hazafias érzet tiszta lángjánál edzzük meg munkakedvünket, kitartásunkat, az elénk tűzött feladatok megközelítésére — ezután is.

Mélyen tisztelt közgyűlés ! Mintegy kimért tervszerűséggel, a jövő feladatait magunk elé tűzni nem szükséges, nekünk nem is lehet. Egyfelől alapszabályaink rendelkezéseinek keretei, a foglalkozásnak elég tág munkaterét nyitják meg számunkra. Másfelől igyekezetünk a dolog természeténél fogva csak azon

anyagi és értelmi erő arányában érvényesülhet, a mely rendelkezésünkre áll.

Nem állítunk fel méreteket sem igényeink számára, azok irányában, akik erejüket közös célunk szolgálatára szentelni kívánják. Nemcsak az számíthat a tudomány elismerésére, nemcsak az nyújt a közérdeklődés számára értékeset: a kinek p. o. egy dogmát sikerül száműznie a történelmi ismeretek széles birodalmából, vagy a ki hazafiúi illuzióink valamelyik csillagrendszerét bontja széjjel, — de becses előttünk a történelmi kutatásnak, a vén idők emlékeinek minden törmeléke, — mert hiszen a repülésnek az a szerve, mely a saskeselyűt a levegőég magasságaiba emeli, az is, könnyű, libbenő pelyhekből van szárnyakká alkotva . . .

Oda sem tévedünk, hogy a történetkutatás elágazó munkaterén, a jelentkező bűvárkodási hajlamot, valamely megvonalozott irányba tereljük, — mert meg vagyunk győződve, hogy az ilyen fegyelem eszméje, a szabad vizsgálódás elvével, valamint a tárgy szeretete által táplált munkakedv aspirációival egyaránt ellenkezik.

De minden bizonynyal állandóan műsoron fog állani a mi programunkban az, hogy társadalmunk érdeklődését kulturális törekvéseink és a bűvárlás szeretete iránt fokozzuk, fejlesztjük. Hiszen fenséges van e gondolatban: perbe szállani az enyészet szellemével;

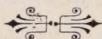
„Megállítani az időnek,
A mult ködébe sietőnek
Rohanó kerekét . . .“

éleszteni ama fáklya tüzét, mely a mikor visszafelé világít a multak nyugvó sötétségébe, egyúttal előre is veti fényét jövő aspirációink ösvényeire.

Mélyen tisztelt közgyűlés! Ha a létért való küzdelemben nagy erők forrása is számunkra a lelkesedés, a hit, a kegyelet, — azért a harcához a legfélelmeőbb fegyvereket, a leghatalmasabb vértzetet mégis csak a tudás szolgáltatja.

Feladataink felé való igyekezetünkben bizodalunk van tisztelt közgyűlés! ahhoz is, hogy működő tagjainknak előkelő sorából immár azokban is, — a kikre évek óta szeretettel és reménynyel várakozunk, — megújhodott munkakedvet szül az új esztendő és elhatározásuk cselekedetre váltja majd a megfogant akaratot.

Midőn most társulatunk megjelent tagjait és azon tisztelt vendégeinket, — kik megjelenésükkel összejövetelünk díszét emelni kegyesek — szívesen üdvözlöm: a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat XIX-dik évi közgyűlését ezennel megnyitom.

A jazygok emlékei Bodrogh-Monostorszegen.¹⁾

A „Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat“ kitüntető megbízásából, már évek óta folytatott helyszíni archeologiai kutatásaim arról győződtek meg, hogy Bodrogh-Monostorszeg határa már ősidőktől kezdve állandó tanyája volt az embernek. Vannak emlékeink, melyek bevilágítanak azon időkbe, a midőn szent István koronája még az Árpád-királyok fején ragyogott; vannak emlékeink, melyek visszavezetnek abba a korba, a mikor az őslakó találkozik a beözönlő vándornépekkel, a bronz pedig hatalmas ellenével: a vassal; sőt még tovább is mehetnénk, talán évezredekkel fel, azon időszakba, melyet az archeologia általános néven csak kőkorszaknak nevez.

Vidékünk, történelmi fontosságát kétségtől a Dunától nyerte. E folyam volt egyike azon biztosan vezető útvonalaknak, azon nagyfontosságú közlekedési eszközöknek, melyek az őslakókat kalauzolták; ez volt az a határvonala, melynek stratégiai szempontokból vett jelentőségét, az itt lakó népek hamar észrevehették. A dunamenti erdők gazdag vadállománya, a vizek halbősége, s a messze nyúló róna kövér legelője, mind olyan

¹⁾ Felolvasta a szerző az 1902. februárius 23.-án tartott közgyűlésen.

tényezők, melyek a hajdankori népek mindennapi életében jelentős szerepet játszottak.

A kőkorszak embereinek megyénkben a Duna mellett, ma már három telepét ismerjük. Első a gombos-bogojevai, a második az apatini és a harmadik a bodrogh-monostorszegi. E telepek ugyan még nincsenek teljesen felkutatva, de az eddig összegyűjtött leletek és adatok már is bevilágítanak a történelem előtti idő e vidékbeli embereinek kulturájába. A további kutatások fogják eldönteni, hogy honnan jöttek, mikor éltek és kik voltak ezen ősnépek.

Vidékünk legrégebb ismert lakói a kelták, majd pedig — a népvándorlást megelőző századokban — az u. n. sarmata-jazygok voltak.¹⁾

A történelem tanúsága szerint ez utóbbiak azelőtt a Fekete-tenger mellékén laktak. Körülbelül a Kr. e. 31. év után vándoroltak be, s jobbra a Duna-Tisza közén, továbbá a Temes táján telepedtek le. Az egykorú római írók feljegyzései szerint e nép bátor, harcz-edzett és rabló természetű volt, s mint ilyenek, sokszor háborgatták a rómaiakat.²⁾

Szereplésük azonban alig terjedt négy századra. A hunok uralomra jutásával ők is letűntek a történelem színpadjáról, s mint meghódolt népek, vagy mint a hunok szövetségesei, beleolvadtak a hódítók táborába.³⁾

Röviden összefoglalva ez az, a mit a jazygokról tudunk. Harcias természetük jellemzésén és viselt hadakozásaik leírásán kívül, egyéb írott emlék nem maradt fenn.

Megyénk ó-kori történetére nézve azonban nem lehet közzömbös, e nép mindennapi életének körülményeit is kinyomozni.

A történettudomány ikertestvére: az archeologia az, a mely e tekintetben segítségünkre lehet. A jazygok körülbelül négy évszázadon keresztül éltek itt, a Duna-Tisza közén. Ez az idő

¹⁾ Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monographiája I k. 25. l.

²⁾ U. o. I. k. 10. l.

³⁾ U. o. I. k. 54. l.

nem tűnhetett le minden nyom nélkül. S ha megyénk területén mind ez ideig nem is akadhatunk olyan speciális emlékekre, például, földművekre, melyeknek eredetét a jazygoknak lehetne tulajdonítani : az őslakók néma sírjai azok, a melyek mégis helyes következtetésekre és biztos nyomokra vezethetnek bennünket.

A sírok rendszere, a temetkezéseknél követett eljárás, a sírokban előforduló mellékletek : mind meg annyi segédeszköz, melyekből a sírok korára, a benne nyugvó életkörülményeire stb. következtethetünk. A sírokban talált mellékletek, úgy, a hogy azok anyag, alak és kidolgozás tekintetéből elbírálhatók : nemcsak chronologiai és ethnographiai, hanem még geographiai meghatározásokra is vezethetnek. Tudjuk továbbá, hogy a csontváz alkatából ma már nemcsak a nemi különbség constatálható : hanem a fej alakja és méretei után, antropologusaink a fajegységet is bizton megállapíthatják.

Ezen szempontokból mérlegelvén a dolgot : a Bodrogh-Monostorszegen, az utóbbi évek folyamán feltárt sírmező valóban megérdemli különös figyelmünket.

Sírmezőnk — az u. n. Reiter-féle telep — a Ferenczcsatorna és a Crna-bara közötti magaslaton fekszik. A sírok sorosak. Irányuk : kelet-nyugoti. Mélységük : rendszerint 2 méter. Egymástól való távolságuk pedig 3 méter. Oldalfaluk merőleges.

A halottak legtöbbször ülőhelyzetben, arczczal kelet felé fordítva, tétettek a sírba. Ez a különös szokás egyik-másik sírnál teljesen szembeötlő ; egyeseknél — ahol akár a behantolásnál, akár az utóbb bekövetkezett földcsuszamlásnál fogva a test összenyomatott — némi változást mutat ugyan, de lényegében mégis az ülőhelyzetben való eltakarításra enged következtetni. A rendes fekvőhelyzetet csak alig néhány esetben tapasztalhattuk. Egyes sírokban a karok és a lábak elhelyezése is változást mutat. Találtam sírt, melyben az eltemetettnek a balkarja könyökben szög alatt meghajolva, az arcz közelében nyugodott. Ugyan ezen sírnál láttuk, hogy a jobb kar merően kinyújtva, a testtől mintegy 2 dm. távolban feküdt.

Egy másik esetben meg azt tapasztaltuk, hogy a jobb lábszár a bal lábszáron keresztbe téve pihent. Előfordult az is, hogy a jobb kar a test mellett kinyújtva, a bal kar pedig a has tájékára helyezkedve nyugodott. Úgy lehet, hogy a végtagokat — a halottak iránti kegyeletből — abban a helyzetben hagyták, a melyben azok a halál bekövetkezte után megmeredtek. Ugyan ez a gyengéd gondoskodás vezérelhette őket akkor is, midőn halottaikat szépen felöltöztették, s a melljük helyezett edénykében, útravalóval is ellátták.

Mellékletekben különösen a női- és gyermek-sírok bővelkednek. A különféle színű, nagyságú és anyagú gyöngyök, csörgők, gyűrűk, fülbevalók, csattok, tűk, fibulák, átlukasztott állatfogak stb. mellett rendszeren ott van az elefánt-csontból való fésű is. A nők és a gyermekek ruhája nagyobb szemű, tarka gyöngygyel lehetett ékítve, mert ilyeneket, a test különböző részein alkalmazva találtunk. Míg a női sírok mellékletekben általában gazdagok: addig a férfi sírok inkább szegényeknek mondhatók.

A férfi sírok jellemző melléklete az öv tájékán található kis vascsatt. Míg a női sírokban arany, ezüst és bronz ékszerek vegyesen találatnak, addig a férfiak sírjai inkább vastárgyakat s csak elvétve egy-egy bronz szíjvéget tartalmaznak. Találtunk olyan férfi sírt is, a melynél a váz, jobb kezében csiholó-vasat, baljában pedig tűzkőt szorongatott. Olyan lelet azonban, mely fegyverzetre (tőr, kés, nyíl vagy lándzsa) engedne következtetni — nem akadunk.

A kézművesség termékei közül ott találjuk az agyagedényeket. Ezeket anyag, alak és kidolgozás tekintetéből két kategóriába lehetne sorozni. Az egyik fajta finom agyagból, kézzel van formálva, égetése pedig oly kezdetleges, hogy ezekből a kiemelés próbáját egy példány sem állotta ki. — A másik fajta durva, szemcsés anyagból való, korongon készült és igen jól van kiégetve. A cserepek törése: vörös és fekete; a rozsoszul égetett edényeknél pedig, a nyers agyagra emlékeztető szürke.

Nagyság és alak tekintetében is igen különböznek. Némelyiknek kicsiny, vaskos füle is van. Díszítés nyomát csupán egy esetben tapasztaltam, s ez is csak egyszerű zeg-zugos vonalakból állt.

A sírokban talált házi eszközökből megemlítésre érdemes még egy vöröses színű őrlőkő darab, egy orsógomb és egy szövőszék nehezék. Ez utóbbiak agyagból valók.

Sírmezőknek és leleteinknek különös érdekességet és történeti szempontból vett fontosságot az a körülmény nyújt, hogy ezen leletek az archeologusok részéről, a sarmata-jazyg-népnek tulajdonított emlékekkel teljesen analog jellegűek.

Volt alkalmam láthatni a Versecz, Szeged és Kecskemét környékéről a Magyar Nemzeti Muzeumba felkerült sarmat-jazyg eredetű sírleleteket; láttam társulatunk muzeumában a gombos-bogojevai és a bács-kereszturi, szintén sarmat-jazyg eredetű emlékeket. Azok is, ezek is, szakasztott másai a b.-monostorszegi leleteknek. Ezen összehasonlítások arra az ethnographiai meghatározásra vezetnek, hogy leleteink szintén a sarmata-jazyg nép emlékei.

Az elmondottak összefoglalásaképen megkísérlem még e nép mindennapi életét — általános vonatkozásokban — megrajzolni.

Az itt lakó jazygok állandó teleppel birtak. Ezt igazolja az a körülmény, hogy rendszeres temetőjük volt. Hogy mily kiterjedésű volt az itt lakók telepe, erre nézve útbaigazítást, a temetőhely teljes átbúvárlása után, a sírok száma fog nyújtani. Ugyancsak a további kutatások fogják felderíteni lakás viszonyaikat is.

Családi életükben a keletről hozott szokások domináltak. A nők csecsebecsei és ékszereik sokasága, piperészkedési hajlamaikra enged következtetni. A nők ruhája gyöngyökkel díszített redőszerű bő öltöny lehetett, melyet a derék táján övvel vagy tűkkel csatolták össze. A nők szerepe a családban egyébként, aligha terjeszkedett túl a gyermeknevelésen. A gyermekek

iránti szeretet jelének vehetjük azt, hogy a gyermeksírok szintén sok mellékletet tartalmaznak.

A férfiak már egyszerűbb ruhát viselhettek, melyet az öv tájékán ők is összecsatoltak.

Vallásbeli szokásaik megítélésénél a temetkezésnél követett különös eljárás jöhet tekintetbe. A pogánynépek szokása szerint halottaikat szépen felöltöztetve, ékszerekkel feldíszítve, nagy kegyelettel helyezték a sírba. S hogy a halott mellé ételfélét is raktak, ez is a pogánynép vallásbeli fogalmaira vezethető vissza.

Nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy a sírokat napkelet és nyugot irányában, víz mellett, dombos helyen ásták meg; a halottat pedig arcczal következetesen mindig keletfelé fordították. Kétségtelennek látszik, hogy e nép a napot, vizet és a tüzet tiszteletben tartotta. Az egyes sírokban előforduló hamú csomók és széndarabkák pedig alkalmasint áldozati tüzek maradványa.

A fegyverek teljes hiánya azt látszik igazolni, hogy az itt lakott nép inkább békés természetű, pásztorkodó törzs volt. Ez azonban még nem dönti meg az egykorú írók feljegyzéseit, melyek e nép harczias természetéről szólnak. Lehet ugyanis, hogy a fegyvereket — mint fontos szükségleti eszközöket — csupa kímélésből inkább megtartották; lehet az is, hogy fegyvereket csupán azok mellé tettek, a kik harczban estek el. Tekintetbe vevén, hogy eddig még csak alig 18 sírt bontottunk fel: nem lehetetlen, hogy a folytatólagos kutatások ez irányban is eredményre vezetnek bennünket.

Foglalkozásukat tekintvén, feltehetjük, hogy földet is műveltek; erre az egyik sírban talált őrlőkő darab enged következtetni.

A halászatot és a vadászatot is nagy mértékben űzték; ezt ismét az ékszertárgyak között lelt sok átlukasztott szarvas- és medvefog mutatja.

Az orsógomb és a szövőszék-nehezék után ítélvén: a fonás és szövés mesterségét is ismerték.

Edényeik pedig azt mutatják, hogy az agyagművességet is gyakorolták.

Ha tekintetbe vesszük már most a leletek azon darabjait, melyeket e nép önálló alkotásainak tarthatunk: elmondhatjuk, hogy jazygaink műveltsége, a fejlettségnek még igen kezdetleges fokán állott. Ékszertárgyaik legtöbbje importált czikk. Egyes darabokon a római eredet jelei félreismerhetlenek. Ebből ismét az következik, hogy e nép a rómaiakkal kereskedelmi összeköttetésben állott. Az edények közül a korongon készült és jól égetett példányokat sem tartom az ő alkotásaiknak.

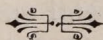
A leletek azon sajátossága révén, hogy a bronztárgyak mellett arany-, ezüst- és vastárgyak is előfordulnak: leleteinket a késői jazygkor emlékeinek kell tartanunk. Ez az idő körülbelül összeesik a vaskorszakkal, vagyis a népvándorlás idejével.

Ez az, a mit eddigi kutatásaim nyomán, a bodrogh-monostorszegi jazyg-telepről, lehetőleg szűk keretbe foglalt értekezésben, egyelőre elmondhatok. Kár, hogy az anthropologiai intézetbe felküldött két koponya meghatározása felől még mit sem hallottam, pedig ezen meghatározástól várom feltevéseim teljes megerősítését.

De éppen azért, mert ez irányban ma még Társulatunk is kevés gyűjtött anyaggal és adattal rendelkezik: a jövőben folytatandó, s megyénk egyéb helyein is megejtendő kutatások során elért eredmények összehasonlításából birjuk majd csak teljesen megvilágítani és végleg eldönteni a megyénk területén élt sarmata-jazygnép sajátosságait: kulturáját, néprajzi jellegét és geographiai tekintetből vett elhelyezkedését.

Ez a feladat a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulatra vár.

Gubitzza Kálmán.

A biharmegyei és nagyváradi tört. és rég. muzeumnak Bács-Bodrogh vármegyére vonatkozó eredeti oklevelei.

Közli: **Zsák J. Adolf.**

Negyedik közlemény.

VIII—XI.

Capitulum ecclesie de *Kew*: Omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presentium notitiam habituris Salutem in omnium Salvatore: ad universorum tam presentium quam futurorum memoriam harum serie volumus pervenire, quod nos litteras preceptorias Serenissimi principis et domini, domini Mathie, dei gratia regis Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. domini nostri naturalis gratissimi nobis loquentes et directas summo cum honore recepimus in hec verba: *Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris Capitulo ecclesie de Kew salutem et gratiam. Exponitur nobis in personis fidelium nostrorum nobilium Laurentii et Benedicti filiorum condam Andree filii Johannis litterati; Mathei similiter litterati filii Ladislai; Gregorii filii Valentini filii ejusdem Johannis litterati de Kezy; Zakarie filii Stephani de eadem Kezy; item nobilium dominarum Elene consortis condam Gregorii de Zenthpeter et Cristine puelle, filie condam Balthasari filii dicti Stephani de dicta Kezy, quomodo ipsi his retroactis temporibus propter metum et persecutionem sevissimorum turcorum hinc et inde currendo quasdam litteras super facto portionis ipsorum possessionarie in possessione Ewreus (?) vocata in comitatu Bachiensis existentis habite introductorias et statutorias, quarum originales sub sigillo prelatorum Baronum ac Nobilium et procerum regni nostri vobis preceptorie loquentes in Sacristia seu conservatorio ecclesie vestre habentur, casualiter deperdidissent et alienassent. Nunquam ipsis litteris introductoriiis et statutoriis pro tuitione prescripte portionis ipsorum possessionarie summe indigerent, quarum quidem litterarum pariam eisdem dare non curasset et nec curaret etiam de presenti communem iustitiam ipsis in hac parte abnegando in prejudicium et derogationem iuris*

eorundem manifestum. Supplicatumque per eosdem nostre est maiestati, ut ipsis superinde remedium prebere dignemur opportunum. Et cum huiusmodi littere consuetudinarie nemini debeant abnegari, fidelitati igitur vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus receptis presentibus prescriptas litteras originales in Sacristia seu conservatorio dicte ecclesie vestre diligenter requirere ac de eisdem iuxta fassionem eisdem dare debeatis iurium ipsorum uberiores ad cautelam Secus non facturi. *Datum Bude Sabbato proximo anno domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.* — Nos igitur mandatis ipsius domini nostri regis Mathie obedire cupientes, ut tenemur, dictarum litterarum originales prelatorum Baronumque ac Nobilium et procerum regni in dicta Sacristia nostra seu conservatorio ecclesie nostre more solito diligenter requirere et reinvenire fecimus. Quarum tenor talis est: *Prelati, Barones, Nobiles et proceres regni Hungarie universi* honorabili capitulo ecclesie de *Kew* Salutem et honorem, dicit nobis *valentinus de Kezy* sua ac *Ladislai, Balthasari et Zacharie*, necnon *Benedicti, Laurentii et Mathei* de eadem *fratrum suorum condivisionalium* in persona, quomodo ipsi in dominium eiusdem portionis possessionarie condam *Thome filii Dionisii de Ewrews* possessione in eadem *Ewrews* vocata in comitatu *Bachiensi* existentis habite ipsos omnis iuris titulo concernentis legitime vellent introire. Super quo vestram honorabilitatem presentibus petimus diligenter, quatenus unum mittatis hominem, quo presente *Valentinus filius Thome* de dicta *Ewrews*, vel *Ladislaus filius eiusdem Thome de eadem*, aut *Georgius de Alpár*, sin *Michael de Kurtcheney* (sic!), seu *Sebastianus de Bodogazsonkezy*, aliis absentibus homo noster ad faciem predictae portionis possessionarie vicinis et commetaneis eiusdem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo statuatque eandem eisdem jure ipsis incumbente perpetuo possidendam, si non fuerit contradictum. Contradictores vero si qui fuerint evocet eosdem contra annotatos *Valentinum*

de prenotata *Kezy* et alios supradictos nostram in presentiam ad terminum competentem rationem contradictionis eorum redituros efficacem. Et post hec huiusmodi introductionis et stationis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum, qui premisse stationi intererunt nominibus terminoque assignato nobis more solito rescribatis. *Datum Bude feria sexta proxima post festum beati Egidii Abbatis anno domini Millesimo quadringentesimo quadragésimo quinto.* — Nos igitur petitionibus eorundem dominorum prelatorum Regni satisfacere volentes ut tenemur, unacum prefato *Sebastiano de Bodogazzonkezy* homine eorundem in dictis litteris ipsorum nominatim conscripto unum ex nobis videfiet honorabilem magistrum *Sebastianum* socium et concanonicum nostrum ad premissa fideliter peragenda nostro pro testimonio transmisimus fidedignum; tandem iidem ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt eo modo: quod ipsi in festo beati Jeromini doctoris proxime preteriti ad faciem predictae portionis possessionis in possessione *Ewrews* vocata in comitatu *Bachiensi* existentis, habite vicinis et commetaneis eiusdem universis et signanter *Ladislao filii Marci de dicta Ewrews, Nicolao Fabiano et de Benfalva, Valentino filio Thome et Blaskone (sic!) de sepedicta Ewrews* inibi legitime convocatis et presentibus accedendo introduxisset prefatos *Valentinum* de antedicta *Kezy*, ac *Ladislauum, Balthasarum* et *Zachariam* et alios supradictos in dominium eiusdem, statuissetque eandem eisdem iure ipsis incumbente perpetuo possidendam nemine pro tunc in facie eiusdem nec nunc coram nobis contradictore existente et apparente. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentes et authentici sigilli nostri munimine roboratas eisdem superinde duximus concedendas. *Datum sedecimo die diei introductionis* et stationis premissarum. Anno domini supradicto. Et hec secundum continentiam priorum litterarum introductoriarum et statutoriarum. Secundum continentiam autem litterarum

preceptoriarum regalium *secundo die festi pasce domini, anno eiusdem Millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.*

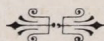
(Eredeti; bőrhártyán; a kipontozott helyeken a betűk teljesen elmosódtak; pecsétje elveszett, tarka selyemzsinórja azonban még van. Fráter levéltár.)

XII.

Capitulum Ecclesie de *Kew*: Omnibus christi fidelibus presentibus pariter et futuris presentium notitiam habituris Salutem in omnium Salvatore: ad universorum harum serie volumus pervenire notitiam, quod nobilis *Nicolaus de wytzmand* onera prius et quelibet gravamina nobilium dominarum *Katherine* consortis ac *Sophie* matris, necnon Martini fratris, filii eiusdem domine *Sophie* et *Stephani*, *Andree*, *Johannis* et *Mathie* filiorum, necnon *Anne* et *Elysabeth* filiarum suorum super se assumens coram nobis personaliter constitus sponte et libere fassus est in hunc modum. Quomodo ipse pro quibusdam suis necessitatibus, ipsum ad presens summe urgentibus sublevandis *quatuor sessiones*, quarum in prima *Johannes Kys*, in secunda *petrus* similiter *Kys* residerent, alie vero due deserte forent in possessione *Naghkezy* vocata, a parte meridionali in Comitatu Bachiensi existentes, habitas cum omnibus earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet universis: terris ut puta arabilibus cultis et incultis, agris, pratis, pascuis, campis, silvis, nemoribus, rubetis, saltibus, virgultis, vineis, vinearumque promontoriis, mollendinis et eorundem locis, aquis, fluviis, aquarumque decursibus; generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad dictas *quatuor sessiones* de jure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus nobili *Paulo de Kyskezy* et per eum domine *Marthe* consorti, necnon filiis, filiabusque ac heredibus et posteritatibus suis universis pro *sexaginta* florenis in paratis pecuniis per ipsum *Paulum de Kyskezy* plene persolutis et per dictum *Nicolaum de wytzmand* receptis et levatis, in perpetuum dedisset, vendidisset et perpetuasset, imo dedit, vendidit et perpetuavit coram nobis jure

perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas pariter et habendas. Nullum jus, nullamve juris et dominii proprietatem in eisdem sibi ipsi reservans, sed totum et omne jus in prefatum *Paulum de Kyskezy* ac dominam *Martham* consortem necnon filios et filias ac heredes et posteritates suos universos transferrens pleno cum effectu. Quequidem predictae quatuor sessiones secundum lineam *consanguineitatis ipsos emptores* prius etiam concernissent (sic!) Assumens nihilominus prenomminatus *Nicolaus de wytzmand* prelibatos *Paulum de Kyskezy* et dominam *Martham* consortem ac filios et filias, necnon heredes et posteritates suos universos in pacifico dominio dictarum quatuor sessionum contra quoslibet impetitores propriis suis laboribus et expensis tueri, protegere et conservare. In cuius rei memoriam, firmitatemque, perpetuam presentes litteras nostras pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas eisdem *Paulo de Kyskezy* predicto et domine *Marthe* consorti, necnon filiis et filiabus ac heredibus et posteritibus suis universis duximus concedendas. Datum in festo beati Benedicti Abbatis et confessoris. Anno domini Millesimo Quingentesimo duodecimo.

(Eredeti; bőrhártyán; tarka selyemzsinórral; pecsétje elveszett. Fráter levéltár.)

Torzsa község a szabadságharcban.

Torzsa is kivette a maga részét a szabadságharcból. Alig tört ki a szabadságharc, Torzsa lakossága is nagy lelkesedéssel csatlakozott e hazafias nemzeti akcióhoz és ezért a hazafias cselekedetért aztán a felbőszített szerbek vérszemet is kaptak e községre.

53 évvel ezelőtt, vízkeresztkor (1849. februárius 2.-án) a körülötte lakó szerbek ostrom alá is fogták Torzsát, hogy elpusztítsák és miután a túlnyomó ellenséges had ellen védekezni hiába való kísérlet lett volna, a lakosság kénytelen volt

mindenét odahagyva menekülni. Miután a szerbek nyugatról és délről támadták a községet, a menekülők kelet felé: Pivniczára, Parabutyra és a pivniczai legelőre futottak, hogy legalább életüket mentse meg.

A szerbek hada: egy csajkás-csapat és egy önkéntes szervián-csoport s ezek után leginkább deszpót-szent-iváni szerb nép: férfiak, asszonyok és ifjak behatoltak a községbe és a Zweibrücken utczában több házat fel is gyújtottak és az egész községet is el akarták hamvasztani. De itt is bevált a közmondás: „Hol a szükség legnagyobb, Isten segedelme legközelebb!”

Ugyanis a csajkás katonák között véletlenül egy torzsai születésű katona is volt: Matter Jakab Zsablyáról. Mint őrmester, azt a bátorságot vette magának, hogy kapitánya elé ment, hogy kegyelmet kérjen a községért, előadván, hogy torzsai születésű és kéri, hogy kimélje meg szülőhelyét. A kapitányt jó kedvében találva, e kérésnek helyt adott és dobszóval hirdette, hogy a gyújtogatást abba kell hagyni. A tűz már több házat el is hamvasztott, de tova nem terjedt, mert néhány nappal azelőtt és az nap havas eső esvén, és a nádtetők, a szalmakazlak át voltak ázva.

De a mit a tűz meg nem emésztett, azt emberi kezek pusztították el. A nép irgalmatlanul hatolt be a lakatlan házakba és a mit egy nap alatt elvihettek, azt mind elrabolták. A fosztogatás tán több napig is tartott volna, ha meg nem hallják, hogy a magyar sereg gyors lépésben közeledik és így sebtiben ki is takarodtak a községből, s így a lakosság kirabolt házaikba visszatérhetett.

De ezek után sem örülhettek a torzsaiak sokáig nyugalomnak, mert már 10 nap mulva ismét egy csapat katona, u. n. janicsárok szállták meg a községet egy ágyúval, melyet a főutczában felállítva, a ref. templom felé irányítottak, mert útközben azt hallották, hogy abban nagymennyiségű élelmi- és lőszer, meg fegyver van felhalmozva. A kapitány parancsára a katonák rögtön át is kutatták a templomot s azt vélvén,

hogy mindez el van ott ásva. Új földhányásokat kerestek és az oltár, illetve szószerk alatt csakugyan találtak is ilyet, melyből azonban fegyver helyett egy csomó papirost — a hitközségi számadásokat emelték ki. Oldalfegyverekkel pedig minden zezugot felkutattak és miután semmi nyoma sem volt a vélt fegyvereknek, lőszernek és élelemnek, békekességben eltávoztak.

De ezután sem nyugodtak még a szerbek és még több ízben törtek be, rendesen azonban — élő tanúk bizonyosága szerint — veszteséget szenvedve emberekben, mert a torzsaiaknak időközben sikerült magukat felfegyverkezniök és aztán jól szervezett nemzetőrséget organizáltak, vitézül ellentállva a betörőknek.

E nemzetőrök közül persze ma csak kevesen élnek. Legtöbbjük már ott nyugszik az anyaföldben. Legyen emléküik áldott és buzdító az utókorra! A nemzetőrség névsorát alább fogjuk közölni.

Az említetteken kívül azonban még egyszer forgott veszélyben Torzsa és ha akkor nem találkozik néhány bátor ember, tán végkép el is pusztul.

A szenttamási csata után ugyanis Perczel tábornok Ujvidék és Piros körül egyesítette csapatait, míg a szerbek Kulpinban és Deszpót-Szent-Ivánon (Torzsától délre) és mert a szerbek Torzsa hazafias érzelmeiről meg voltak győződve, el is határozták, hogy váratlanul megtámadják és boszút állanak, felgyújtják, kifosztják és senkinek kegyelmet nem adnak. De szerencsére egy szent-iváni német embernek ez tudomására jutott, (neve Jung József) miért is éjnek idején saját életét kockára téve, gyalog, négy-kézláb mászva, árkokban, bozótban bujkálva, hogy a szerb előőrsök ne vehessék észre, bántatlanul Torzsára érkezhetett, a torzsaiakkal a szerbek határozatát tudatva.

E hír hallatára Schick Frigyes és Mátyás és Zessner István nevű torzsai lakosok arra a veszélyes kalandra szánták el magukat, hogy fölkeresik Perczelt és segítségre hívják. Az elhatározást rögtön a tett is követte és mindhárman lóra kapván,

éjnek idején lóhalálban Pirostra indultak, ott Perczelnek előadva jövetelük célját, esdve kértek tőle segítséget. Perczel rögtön hajlandónak nyilatkozott, egy pillanatig sem habozva, rögtön útnak indult a hazafias torzsaik segítségére és Kulpinon, Deszpót-Szent-Ivánon át haladva, szétverte a szerb táborát és így mentette meg Torzsát a megsemmisítéstől. Perczel neve örökké emlékezetében leend a torzsaiknak!

Végül még azt akarom megemlíteni, hogy midőn 1849-ben Windischgrätz Budát is elfoglalván, a magyar kormány Debreczenbe menekült, a magyar tábor a Tiszán túl volt egyesítve, akkor a szerbek előzönlötték a Bácskát rabolva, gyilkolva, égetve és pusztítva s a községeket sarczolva : Torzsa községnek a császári szerb komissió részére 5000 váltó forintot és 40 lovat kellett szállítania.

A torzsai nemzetőrök (gárdisták) névsora.¹⁾

Tisztek :

Kapitány : Becker Jakab, plébános.

Hadnagy : Wicker Vilmos.

Számvevő tiszt : Waller Péter.

Altisztek :

Örmester : Schick Károly.

Káplárok :

1. Bayer Jakab. 2. Bubenheimer Márton. 3. Herz Jakab. 4. Korell Miklós. 5. Konrád Fülöp. 6. Knippel Fülöp. 7. Kniesel Jakab. 8. Messinger János. 9. Messinger Tibold. 10. Pfaff János. 11. Pfaff Frigyes. 12. Rübel Bálint. 13. Schell Lénárd. 14. Steimetz Péter. 15. Schick Mátyás. 16. Schick Frigyes. 17. Thalheimer Károly.

Nemzetőrök (gárdisták):

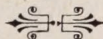
Ader Keresztély, Albus Jakab, Alter Bertalan, András Fülöp, Bechtel Jakab, Bechtel Károly, Bechtold Dániel, Bechtold Jakab,

¹⁾ Kármán : „Geschichte der Torzsaer Ortsgemeinde“ czimű műből.

Beck Frigyes, Beck Miklós, Bieber Károly, Biermann Frigyes, Biermann Jakab, Biermann Miklós, Biermann Vilmos, Blänig György, Blänig János Péter, (honvéd, még él) Blum Fülöp id., Blum Fülöp, Blum János, Blum Károly, Bolz Fülöp, Bolz György, Brenkel Ádám, Brenkel Jakab, Burger Jakab, Dauszter András, Dauszter János, Dech Jakab, Dech Lajos, Döringer Dániel, Döringer Frigyes, Dubs Keresztély, Eug Ádám, Eug Jakab, Ermel Vilmos, Feix Péter, Feller András, Feller Fülöp, Feller János, Feller Péter id., Feller Péter ifj., Filippi György, Filippi Jakab, Filippi Péter, Frank Henrik, Gieser György, Gayer Lajos, Gilbert Károly, Gilbert Vilmos, Göttel Frigyes, Göttel Jakab, Göttel Péter, Grosser Fülöp, Gutwein Lajos, Hartmann Jakab, Hauer Flórián, Hauer Frigyes, Hauer Henrik, Hauer Miklós, Hauser Frigyes, Hauser Jakab, Heil Fülöp, Heil Frigyes, Henkel János, Hermann János, Hermann Miklós, Herz Frigyes, Herz Péter, Hettesheimer Fülöp, Hesz Henrik, Hüttenberger György, Hüttenberger János, Hüttenberger Károly, Jahn Péter, Jöhler Jakab, Juhn Ádám, Jung András, Jung Dániel, Jung Jakab, Jung Lénárd id., Jung Lénárd ifj., Kiesel Frigyes, Kiesel Jakab, Kinzinger Jakab id., Kinzinger Jakab ifj., Kinzinger Salamon, Klein Jakab, Kohlheb Fülöp, Kohlheb Frigyes, Köhler Jakab, Korell Ádám, Korell Dániel, Korell Fülöp, Korell Frigyes, Korell János, Korell János (kis), Korell Henrik, Korell Mátyás, Korell Rupert, Korell Tibold, Kreischer Henrik, Kreischer Konrád, Lenhard Ádám, Lenhard Mihály id., Lenhard Mihály ifj., Link Fülöp, Link Jakab, Link Mátyás, Litz József, Lohnert János, Lohnert Péter, Machmer Frigyes, Machmer Jakab, Machmer Péter, Matter Frigyes id., Matter Frigyes ifj., Messinger Jakab, Messinger Vilmos, Metzger Frigyes, Metzger István, Mosser Ádám, Moser János, Moser Vilmos, Nádich Frigyes, Nádich Miklós, Nágel Lénárt, Neu János, Orth György, Orth Frigyes, Orth Jakab, Orth Mihály, Orth Miklós, Pfaff Fülöp, Pfaff János, Pfaff Péter, Reister Jakab, Reitenbach Jakab, Reitenbach Lénárd, Ribel Lajos, Richter Jakab, Riesz Fülöp, Riesz Jakab, Riesz

Károly, Riesz Lajos, Riesz Mihály, Riesz Miklós, Roos Jakab, Roos Márton, Schick János, Schick Lajos, Schick Miklós, Schlarb Jakab, Schmidt Fülöp, Schmidt Frigyes, Schmidt Jakab id., Schmidt Jakab ifj., Schmidt János, Schmidt Károly, Schmidt Miklós, Schmidt Samu, Schmoll Lénárt, Schmoll Péter, Schneider András, Schneider Vilmos, Schöll György, Sorg Fülöp, Steimetz Fülöp, Steimetz Frigyes, Thalheimer Frigyes, Thalheimer Lajos, Thalheimer Tibold, Tiefenthäler Ádám, Tiefenthäler János, Tiefenthäler Lajos, Tiefenthäler Miklós, Wagner Miklós, Wagner Keresztély, Wagner Mihály, Waller Jakab, Weitmann Fülöp, Weitmann György, Weitmann János, Weitmann Mihály, Wenz Ádám, Wenz Frigyes id., Wenz Frigyes ifj., Wenz Tibold, Wiek Jakab, Wiekert András, Will János, Wolf András, Wolf Jakab id., Wolf Jakab ifj., Wolf János, Zessner István, Zimmermann Ádám, Zimmermann Dániel, Zimmermann Rupert, Zöllner János, Zöllner Miklós.

Közli: **Holzmann Ignác.**

Társulati ügyek.

Jegyzőkönyv

a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1902. évi februárius hó 23.-án tartott XIX. évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Kozma László, elnök, dr. Baloghy Ernő, Buday Gergely, Dalmay Béla, dr. Dudás Gyula, Frey Imre, Gräff Nikáz, dr. Grüner Samu, Gubitza Kálmán, Hauke Imre, Kálits Dömötör, id. Mihályi János, Roediger Lajos, dr. Scultéty Jenő, Szondy Mátyás, dr. Thim József, Trencsény Károly, Trischler Károly, ifj. Vojnits István, Weigang János, társulati tagok, — nő és férfi vendégek szép számmal.

1. Az elnök lelkes éljezéssel fogadott beszéddel a társulat XIX. évi rendes közgyűlését megnyitja. (A beszédet lásd a füzet első lapjain!)

2. A titkár beszámol a társulat 1901. évi működéséről.

A titkár jelentését a közgyűlés tudomásul vette. (A jelentést l. a 25. lapon !)

3. A múzeumőr jelentése a múzeum és könyvtár 1901. évi állapotáról. A közgyűlés a jelentést tudomásul vette. (L. a 30. lapon !)

4. A titkár felolvassa az 1901. évi számadások megvizsgálására kiküldött bizottság jelentését, melynek alapján a közgyűlés az 1901. évi számadásokat jóváhagyja, s a pénztárosnak a fölmentést megadja. (A számadásokat l. a 40—41. lapokon !)

5. A pénztáros előterjeszti az 1902. évre előirányzott költségvetést, melyben az előző évekhez képest két új tétel szerepel, u. m. a múzeumőr tiszteletdíjának 100 koronáról 200 koronára emelése az 1902. év elejétől számítva, továbbá felszerelések, könyvvásárlások és kötések czímén 250 korona. A közgyűlés a költségelőirányzatot jóváhagyja, mit az elnök határozatilag kimond.

6) Halálozás folytán a választmánynak két taggal való kiegészítése szükségessé válván, az elnök ajánlatára a közgyűlés Latinovits Pál főispán urat, s Weigang János, apatini polg. isk. tanár, működő tag urat választmányi tagokká választja; — a jövő évi számvizsgáló bizottság tagjaiul pedig az elnök ajánlatára Gräff Nikáz, id. Mihályi János és Raisz Lajos tagokat választja meg.

7. Gubitza Kálmán, működő tag felolvassa „A jazygok emlékei Bodrog-Monostorszegen“ című tanulmányát. A hallgatóság az érdekes felolvasást éljenzéssel fogadta. (L. a 7. lapon.)

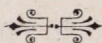
8. A titkár felolvasta Cziráky Gyula, működő tagnak indítványát, hogy a társulat dolgoztassa fel a Bács-Bodrogh vármegye helységnévtárára vonatkozó Iványi-féle adatokat. Egyúttal bejelenti (Cziráky), hogy ő készséggel vállalkozik a munkára. A közgyűlés az indítványt elfogadja; Cziráky tagtárs vállalkozását örömmel veszi s neki a társulat irattárában levő adatokat rendelkezésére bocsátja.

9. A jegyzőkönyv hitelesítésére az elnök indítványára a közgyűlés dr. Grüner Samu és id. Mihályi János, választmányi tagokat küldi ki.

10. Az elnök megköszöni a hallgatóság szíves érdeklődését, figyelmét, s ezzel a közgyűlést berekeszti.

Kmf.

Trencsény Károly,
titkár.

Titkári jelentés

a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1901. évről.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Társulatunk XVII. évi munkásságáról a következőkben vagyok szerencsés beszámolni:

Az alapszabályainkban meghatározott cél felé — szerény anyagi eszközökkel, több felé megosztott szellemi erővel, de nem lankadó buzgalommal — a következő utakon törekedtünk:

Az ősidők nagyrészt föld alá temetett, vagy romokban heverő, némának tetsző, de mégis beszédes maradványainak és emlékeinek felkutatása, összegyűjtése és megismertetése által, — továbbá a történelmi kor írott emlékeinek, a különböző nyelveken szóló kútfőknek feldolgozásával vármegyénk történelmének még sok homályos lapjára a megismerés, a tudás fényét igyekeztük deríteni.

A történelem egyik fontos segítő tudományát: az ethnographiát — néprajzot, eddig szerény keretben ugyan, belevontuk működésünk körébe.

Fenntartottuk az összeköttetést a hazai rokon társulatokkal.

Munkásságunk eredményeiről a nyilvánosság előtt beszámoltunk évnegyedes kiadványainkban.

Társulatunk hivatalos ügyeinek elintézésére közgyűlést és választmányi gyűléseket tartottunk.

Mielőtt azonban e vázlat keretébe a múlt év adatait beilleszteném, kegyeletünk adóját kell lerónom elhunyt tagtársaink iránt.

1901. április hó 29.-én hunyt el Czirfuszt Ferenc, társulatunk egyik alapítója, három éven át elnöke, majd választmányi tagja, s mind végig buzgó, lelkes munkása. A haláleset s a temetés alkalmával a gyász külső jeleivel is kifejeztük részvétünket; a legközelebbi választmányi gyűlésen pedig volt

vezérünk emlékét jegyzőkönyvünkben is megörökítettük. — Czirfusz Ferecz 74 éves életének java része vármegyénk közügyeinek szolgálatában telt el. Negyedszázadon át működött Baján a tanítás, a történelem tanítása terén; 18 évig vármegyénk közoktatásügyének vezetője volt: s így életrajza valóban egyik tartalmas fejezete Bács-Bodrogh vármegye művelődés-történetének. Ily értelemben jelent meg tavalyi évkönyvünk II. füzetének első lapjain Czirfusz Ferencz élettörténete, melyet az elhunyt önéletrajzi följegyzései nyomán a litkár állított össze. Ugyanott a 61. és következő lapokon „A vaskúti halmok kora“ című értekezésben dr. D. Gy. méltatta Czirfusz Ferencznek, mint „nálunk a helyi történet és régészet egyik legelső úttörőjé“nek társulatunkat közelebből érdeklő érdemeit.

A halál szólította el közülünk Sándor Bélát, vármegyei és közéletünk egyik vezérét (pártoló és választmányi tag), Fernbach Antalt, közéletünk jelesét (alapító tag), Roediger Rezsőt, a 48-as nagy idők tanuját és harcosát (pártoló tag), Dalmay József nyug. pénzügyi tanácsost, Latinovits Gyula, bajai főszolgabíró és Popovits Emil, lalityi jegyzőt (pártoló tagok). A mi kegyeletünk is őrzi és fenntartja emléküket.

Részint kilépés, részint törlés folytán még 16-tal kevesebbedett tagjainak száma, s így összesen 23 taggal fogyatkozunk meg.

Ezzel szemben 5 új tag lépett be eddigelé társulatunkba, köztük egy alapító; s így a folyó 1902. évet 230 taggal kezdtük meg. Ezek közül 10 tiszteletbeli, 35 alapító, 207 pártoló és 38 működő tag. (A múlt évi összes tagok száma 311 volt.) Vajha a jövő évi jelentés fogyatkozás helyett örvendetes gyarapodást mutatna ki! Különösen kívánatos volna a működő tagok számának, s működésük buzgalmának növekedése!

Társulatunk vagyona az 1902. évre történt megállapítás szerint — a könyv- és régiségtár, s a felszerelések értékét, valamint az alapítványokat, a készpénzt, s a hátralékos tagsági díjakat tekintve — 12,798 korona 54 fillér. — Az 1901. évben pártoló tagsági díj címén befolyt 1092 korona. Hátralékos a múlt évről 45, az azelőtti évekről 7 tag összesen 317 korona erejéig. — Az 1901. év bevétele: 4425 kor. 87 fil.; kiadása: 3098 kor. 47 fil. Egyenleg készpénzben: 1327 korona 40 fillér. Ez adatok a társulat vagyoni állapotának kedvező képét mutatják.

Megteremtették e kedvező képet az alapító és pártoló tagok részéről társulatunk működése, s így vármegyénk multja iránt nyilvánuló érdeklődés, áldozatra kész buzgalom; de nagyban hozzájárultak más nagylelkű támogatóink is. Első sorban a legnagyobb hálával kell megemlékeznünk nagyméltóságú dr. Wlassics Gyula, vallás- és közoktatásügyi miniszter úrról, a ki a vidéki közművelődési egyesületek közt a mi társulatunkat is méltónak tartotta a segízésre, s valamint a mult években, az 1901. évben is 600 koronát utalványozott régészeti ásatásokra, általán pedig múzeumunk és könyvtárunk gyarapítására. A Zombori Takarékpénztár is eddig tapasztalt nemes keblűségéhez híven 100 koronát adományozott. Nagybecsű a Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelőségének erkölcsi támogatása is, melylyel társulatunk ügyeit minden irányban készséggel felkarolja. Neki köszönhetjük azt is, hogy könyvtárunk részint tetemesen leszállított áron, részint ajándékképen évről-évre becses szakmunkákkal gazdagodik. Társulatunk nagylelkű támogatóinak ez alkalommal is hálás köszönettel adózunk.

A múzeum és könyvtár gyarapodásáról a múzeumőr jelentése részletesen beszámol.

Ajándékozás, letétbe helyezés, vétel, illetmények, csereviszony útján a legörvendetesebb gyarapodásról szólhatunk. Különösen fontos és biztató jelenség, hogy a társulatunk kötelékébe nem tartozók is élénk érdeklődéssel vannak működésünk iránt, s a hol mi érdekes maradványra, vagy történelmi adatra bukkannak, készségesen közlik velünk. Ez mindenesetre a közönség történelmi érzékének fejlődésére mutat. Ápolni és művelni ezt az érzéket, egyik hivatásunk.

Szépen fejlődő múzeumunk újabb tárgyai közül csak egyet említek. Gróf Teleky Józsefné öméltósága első férjének, néhai ifjú báró Rudits Józsefnek arczképét megfestette s díszes keretben társulatunknak ajándékozta. E nagylelkű adománynyal megvetette alapját a vármegyei jelesek arczképgyűjteményének. Vajha e nemes példa minél több követőre találna! Vajha a kiknek tetteit a történelem feljegyezte, azoknak hasonló tettekre buzdító képmását is szemlélhetnők. Történelmi arczképcsarnok! Ez lenne munkálkodásunk művelő, nevelő hatásának legközvetlenebb segítője.

Társulatunk működésének egyik legeredményesebb nyilvánulása: a régészeti ásatások útján vármegyénk őskorának —

maradványokban és emlékekben rendkívül gazdag multjának földerítése. A múzeumőri jelentés ezt is részletesen tárgyalja. Én ismét csak a következmények levonására szorítkozom. A már begyűlt s a még beszolgáltatandó ásatási leletek két szűk helyiségünket annyira túlszűfölké, hogy ez már nem múzeum, hanem tele tömött raktár. Az értékes és tanulságos tárgyaknak szakszerűen csoportosított elrendezése teljesen lehetetlen. Pedig itt volna az ideje, hogy múzeumunkat az érdeklődő közönségnek — mert van ilyen! — meghatározott időben megnyissuk; hogy tanuló ifjuságunknak is alkalmat nyújtsunk történelmi ismereteinek közvetlen szemlélet útján való gyarapítására. Nem azért ássuk ki a föld alul a százados, ezredéves maradványokat, hogy megint csak elzárjuk a külvilágtól. Keresnünk kell sürgősen a segítő módozatokat.

Ezzel kapcsolatban örömmel jelentem, hogy Wosinszky Mór, szegzárdi apát-plébános, országos múzeumi és könyvtári felügyelő úr 1901. október 25.-én társulatunkat megvizsgálta, s különösen behatóan megszemlélte régiséggyűjteményünket, melynek gazdagságáról és értékes voltáról nagy elismeréssel nyilatkozott. — A válaszmánynak hozzá intézett üdvözlétére pedig megleghangú köszönő levélben kijelenté, hogy „legnagyobb örömet fogom találni abban, ha a társulatnak bármily irányban szolgálatára lehetek.“ — Hisszük, reméljük, hogy a hozzánk közelebb álló hatóságok sem vonják meg tőlünk támogatásukat.

Működésünknek szélesebb körűvé tétele, az országos közművelődési célokra törekvő közös működésben való részvétel végett — felszólítás folytán — beállt társulatunk az Országos Múzeum és Könyvtárbizottságba, mely „Magyarország közművelődési, tudományos és irodalmi egyesületei, valamint közművelődési intézetei“-ből alakult Budapesten „a múzeumok, könyvtárak és általában közművelődési célokat szolgáló gyűjtemények gyarapítására és szaporítására.“ Társulatunkat 5 tag képviseli ez országos bizottságban, kik az 1901. januárius 13.-i közgyűlés választása folytán névszerint a következők: Kozma László, elnök, Latinovits Géza, alelnök, dr. Grüner Samu, Széchényi József, válaszmányi tagok és a titkár.

Az 1901. május 29.-i válaszmányi gyűlés határozatával társulatunk tagja lett a budapesti „Nummizmatikai Egyesület“-nek évi 6 korona tagsági díjjal.

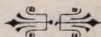
Állandó csereviszonyban vagyunk a fővárosi tudományos társulatokon kívül: a Délmagyarországi-, a Biharmegyei-, a Békésmegyei-, az Alsó-Fehérmegyei-, a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulattal, a Tisza-Füredi Múzeum- és Könyvtár-egyesülettel és Budapest székes fővárossal, melyeknek kiadványait a mienkért cserébe rendszeren kapjuk. — Társulatok és egyesek több ízben fordultak hozzánk történelmi adatokért, mikre mindig készséggel és eredményesen válaszoltunk; valamint hogy hasonló vizontszolgáltatban mi is részesültünk.

Mult évi működésünk eredményeiről a szabályszerű négy Évkönyvben számoltunk be, melyek közül a III. füzetet egészen Cziráky Gyula, fáradhatlan működő tagtársunknak: Gombos (ezelőtt Bogojeva) régi emlékei című 83 oldalas, ábrákkal bőven illusztrált hecses értekezése tölti be, melyben az újabb korszaktól kezdve a bronz-, vas-, régibb középkoron át az újabb középkorig részletesen tárgyalja, ezen emlékekben rendkívül gazdag telepünknek történetét, fontos, meglepő érvekkel támogatott új véleményt nyilvánítva az úgynevezett „Római sánczok“-ról is. — Az Évkönyv 4 füzete 13 írótól 18 dolgozatot közöl a társulati ügyekről szóló jegyzőkönyveken és az irodalmi rovat apróbb közleményein kívül. A munkatársak között országos nevű tudós írók is szerepelnek, mint Olchváry Ödön és dr. Karácsonyi János, a M. T. Akadémia levelező tagja.

Hivatalos ügyeink elintézésére tartottunk egy közgyűlést és hat választmányi ülést, s a titkári iktatókönyvbe az 1901. évbev 78 szám alatt ugyanennyi elintézett ügyirat van bejegyezve.

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Főbb vonásaiban megrajzolja ez társulatunk mult évi működésének képe. Talán színesebben is megírhattam volna e képet, de inkább törekedtem az egyszerű hűségre, mint a hízelgő tetszetősségre.

Kérem a mélyen tisztelt Közgyűlést, hogy jelentésemet tudomásul venni kegyeskedjék.

Múzeumőri jelentés

a Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1901. évéről.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

Társulatunknak mult évi közgyűlése, — a választmány által már az 1900. év második felében felújított múzeumőri állást rendszeresítvén, engem ért azon szerencse, hogy a lefolyt 1901-ik év múzeális eredményeiről — mint a Társulat múzeumának őre — jelentést tehessek.

Mielőtt a múzeum állapotának számszerinti adatait elősorolnám, legyen megengedve nekem ez alkalommal röviden jelezni azon teendőket, melyek az én meggyőződéseim szerint társulatunk múzeumőrére várákoznak, — hiszen program nélkül, vaktában tapogatódzva, nincs kilátás semmi sikerre.

Az idő — úgymond Guido Messina város bírása, kivel gyermekkoromban a jó öreg Haller János ismerttetett meg — mint a rozsdá, a régi dolgokat napról-napra emészti és teljes feledékenységbe igyekszik borítani. Mindazonáltal a régebben élt tudósok, krónikások feljegyzései ezt a bajt is orvosolják, úgy, hogy a régi jeles példák feledékenységbe nem mennek. Szerencse ez — úgymond — mert az új nemzedék indulatja, a régi jeles példák nyomán szokott felséges dolgokra gerjedezni.

Az idő meggyénknek ugyan nem volt e tekintetben jó barátja. Alaposan elfedte előlünk a multat. Meggyénk történelmének bűvárai csak nagy fáradság és kitartó munka árán jutottak el azon adatokhoz, melyek alapján meggyénk történelmének vázlatát összeállíthatták. Elismerés illeti meg őket ezen munkájokért. De hogy teljessé váljék munkájok, mennyi adat gyűjtendő még össze!

Az a kérdés, honnan vegyük ezen adatokat?

Egyetlen levéltárunk, a megyei levéltár még rendezetlen, nem is hozzáférhető, meg aztán hiányos is, és csak a 2 utóbbi évszázad adatait öleli föl.

A kalocsai érsekségnek, az országos levéltárnak, sőt a bécsi hadilevéltár és nagyjában a vatikáni levéltáraknak is meggyénkre vonatkozó adatait összeszedték már, részben a meggyénk Monografiáját előkészítő bizottság, részint egyes tudósok.

Épen azon időkről hiányosak adataink, midőn magasan fénylett és midőn legmélyebbre merült alá nemzeti dicsőségünk napja. Nem maradtak volna ez időkből feljegyzéseink?

Úgy hiszem, maradtak! Ott keresnünk, hova a török-tatár elől menekült a gyászidőkben vármegyénk magyarsága. A Habsburg-házhoz

szitókét a felső-magyarországi, a nemzeti fejedelmekkel tartó családokét Erdély levéltáraiban kell, hogy őrizzék. Ott kell azok után kutatnunk.

Ám ez a kutatás már nem a múzeumőr tiszte; csak a serkentés, a buzdítás illeti meg őt e téren.

Múzeumunk fejlődéséről az a nézet, hogy egyoldalú; csupán ősrégészeti tárgyakkal gyarapodik. Ma már e tekintetben örvedetesebb képet adhatunk, mert mint az adatokból ki fog tetszeni, újabb idők emléktárgyaival is felkeresi közönségünk a múzeumot.

De még ma is nagy bajunk, hogy csupán a székhelyünk közeléből kerülnek adományok, leletek múzeumunkba.

Keresnünk kell tehát és első sorban a múzeumőrnek a távolabb eső tagtársakkal és községekkel is az érintkezést, hogy ne kerüljenek megyénk múzeális tárgyai idegen területek múzeumába. Társulatunk válaszmánnya csupán ezen cél megközelítésére, Cziráky Gyula tagtársunknak a rendszeres kutatásokra mintául szolgáló munkálatát kiadván Évkönyvünkben, ezen füzetből 100 példánnyal többet nyomatott. hogy az archeologia iránt érdeklődők kezébe juttatván ezen füzeteket, bennük az érdeklődést fokozza, őket ügyünknek megnyerje.

Múzeumunk életében ez évben fordult elő először azon eset, hogy a családja számára fentartani kívánván egyik érdeklődő lakosa e városnak a közszemlére bocsátandó tárgyat, azt, tulajdonjogának teljes fentartásával „örök letét“-be helyezte el nálunk. Ime, mily egyszerű a módja annak, hogy egyes levéltárakat, nagy ősök emléktárgyait át lehessen adni Múzeumunknak és e tárgyak mégis a családoké maradjanak.

A folyó évben oly tömeges gyarapodás mutatkozott, hogy a folyó évben újabban is 3 szekrény készíttetése vált szükségessé. A most már 8 szekrényben elhelyezett múzeumi tárgyak teljesen be is töltik a két helyiséget úgy, hogy irodának, tanácskozó helynek, praeparáló helyiségnek már nem is jut hely. Az előrelátható gyarapodás mellett rövid hónapok alatt beáll a túlszűfolttság, a mi aztán megölnöje a múzeális haladásnak.

Igen nagy baj az is, hogy múzeumunkat még nem nyithattuk meg a nagy közönség előtt; holott épen ezért alakult a múzeum, hogy szemléltetve tanítson. Ennek oka szintén a hely szűke és eldugott volta.

Múzeumunk célja megkívánja, hogy e bajokon segítve legyen; tartalmi gazdagsága pedig már ma is akkora, hogy legalább az archeologia tanulmányozója széleskörű okulást merithet gyűjteményeinkből.

Ma már kétségen felül megállapítja, hogy megyénk területén a kőkör-, a bronz-korszakok, kelta, jazyg-szarmata, avar-népek nyomai megtalálhatók.

Leleteink jó része az Országos Embertani és Régészeti Társulat Értesítőjében is leiratván, nemzeti közkinccsé váltak és annál gondosabban őrzendők, kezelendők. E tekintetben tehát nem csekély felelősség nehezedik a múzeumőrrre is.

A lefolyt évben a múzeum anyagának rendszeres kiállítása, leltározása volt tervbe véve. Wosinszky Mór, a Múzeumok és Könyvtárak országos felügyelője az év őszén tett hivatalos látogatása alkalmával utalva arra, hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőisége az országban levő összes múzeumok egyöntetű beosztását, leltározását tartva kívánatosnak, és ebből kifolyólag utasításokat dolgoztat ki és nyomtatvány-mintákat fog szétküldeni, felhívott, hogy várakozzam ez utasítások megjelenéséig a rendezéssel. A helyett a n. Schwerer múzeumőr halála óta meghatározatlanul heverő és az újabb időkben bekerült érmeek, mintegy 400 darab, meghatározását végeztem el s a hol a meghatározás nem volt lehetséges, szakértőhöz fordultam.

A múzeum néprajzi tárgyait valamiképen gyarapítandó, a husvéti himes-írottas tojások gyűjtésével kezdtem meg a kísérletet. Próbálkozásom jól bevált, a mennyiben 23 községből sikerült összesen 220 darab igen szép tojást beszereznem. (Ebből csak 1 darab idegen megyéből való.)

A múzeum anyaga a lefolyt évben következő gyarapodást mutat:

Oknányok	Könyvek	Kép	Térkép	Régiség										Érem					Megjegyzés		
				agyag	kő	bronz	vas	ezüst	fa	üveg	egyéb	bronz	réz	ezüst	arany	Emlékerem	Bankjegy	Ruházat		Természetrájk	Himes tojás
15 db és 1 esomag	129	1	2	51	37	4	17	39	7	1	3	11	17	16	30	5	7	4	—	1	233

Múzeumunk a lefolyt évben következő adományokkal gyarapodott: Alföldy Józsefné úrnő Erdőd. a) 1 nagy tábla bronz régiség, b) 2 nagy tábla középkori vasrégiség, c) 1 fekete urna, d) 1 római kályhabetét cserép.

Apatiner Fischer Innung. a) Kék selyem zászló (1877-ben újítva). Az adományozók teljes névsora itt nem közölhető.

Özv. Bajkay J.-né úrnő Zombor. a) A mohácsi sziget melletti Duna mederből kikotort vaslándzsa.

Dr. Balogh Sándor ügyvéd Budapest. Schweidel József 1848—49-es

honvédtábornok reliquiáiból: a) Azon imakönyv, melyet 1849. október 6-án reggel bekövetkezett kivégeztetésekor kezében tartott, b) Schweidel tábornok főtiszti cartouscha, c) Görgei rendelete Schweidel tábornokhoz, d) Görgei nyílt parancsa Schweidel tábornokhoz, e) Kollmann ezredes értesítése Schweidel tábornokhoz, f) a győri honvéd-egylet által 1879. október 6-án tartott gyászistenisztelet alkalmából a katafalkra tett koszorú, g) kísérőlevél, melylyel az f) alatt említett koszorút Schweidel tábornok özvegyének átküldték, h) bizonylat az a) alatt említett imakönyv eredetéről, i) bizonylat a b) alatt említett cartousch eredetéről.

Bibo-Bige György főg. tanár Szabadka. Prachistoria. Irta B. B. Gy.

Bogner Antal közs. tanító Apatin. Bírói páleza, melyet a Bogner család feje a badeni Mülhausenből hozott magával az Apatinba való áttelepüléskor.

Boldizsár Lajos ref. lelkész Sepse. a) 1 nagy tábla kőfejsze (4 drb), b) 2 drb őrlőkő darab, c) 3 drb kőgolyó, d) 1 drb közsőrűkő, e) 2 drb bütykös díszű bögre fül nélkül, f) 1 drb korongon készült római edény, g) 1 drb talpcsöves edény alsó része, h) 1 drb kisebb talpcsöves edény alsó része, i) 1 drb könny-esésze, k) 1 drb bütykös díszű 8 fülű pohár, l) 1 drb korongon készült, rosszul égetett, csücskös edény, m) 1 drb magas bütykös díszű agyagedény.

Buday Jenő m. alszámvevő Zombor. VI. Károly kis ezüstpénze.

Budapest székesfőváros tanácsa. Budapest régiségei. VII. kötet.

Császka György kalocsai érsek. a) 2 drb egyenes kosaras vaskard, b) tölgyfa-tuskón átütött görbe vaskard, c) gr. Nádasdy F. huszárjának tarsolya 1 drb, d) féldomborművű római emlékszobor a bácsi várból.

Czirák Gyula s. lelkész Gombos. a) 2 drb neolitikori magtartó cserépedény Gombosról, b) 1 drb Mignon-almanach 1713-ból, c) 1 tábla kovaszilánk, kővéső, stb.

Dr. Czirfusz Dezső cs. és kir. alkonzul San-Remó. 2 drb régi németbirodalmi ezüsttallér.

Dóra József IV. gymn. o. tan. Zombor. a) 3 drb római bronzérem (Battina), b) 1 drb török rézérem (Battina).

Durst Dömötör Guergheli. (Macedónia.) 1 drb régi török bankjegy. Erdelacz Emil III. gymn. o. t. Zombor. Atlas minor, praeciqua orbio terrarum imperia . . . etc.

Ferenczy István gyógyszerész Petrovác. a) Gyárfás Lajos 2 székely hat. ezr. főhadnagy karszalagja, b) ugyanannak csákóczimere, c) Id. Ferenczy István volt 61. gyalogezredbeli tiszt által Lombardiából hozott

piros-fehér-zöld zászlókendő, ezen felirattal: „Evviva i bravi fratelli della Lombardia“.

Gozsdu Elek kir. törvényszéki elnök Zombor. a) Kurucz vitézt ábrázoló óratartó faszobor, a benne levő régi művü órával, b) Circus aerigonosus, (Lendl A. praep.) Bács-Bodrogh megyéből.

Gráf Mihály könyvelő Budapest. a) „Nemzeti Újság“ 1831. Első félév, b) ugyanaz 1834. Első félév, c) „Századunk“ 1839. (Nem teljes), d) ugyanaz 1840. (Nem teljes).

Gubicza Kálmán igazgató-tanító Bodrogh-Monostorszeg. a) 3 darab monostorszegi népviseletet ábrázoló képes levelezőlap, b) 1 drb agyagedény a Sziga szigetről, melyben a 40 drb ezüstpénz találtatott, c) 1 drb kővéső, d) 1 drb szarkofág darab, féldomborművü Bachus szobordíszítéssel, e) GIO VI H bélyeges téglá, f) 2 drb nagy téglá, g) 3 drb faragott kődész (b—g-ig a Szigából), h) 4 drb négybetagolt kis agyagedény (kályhabetét), i) kis lapos tál, k) 12 drb különféle díszü cserépedény töredék, l) 3 drb üvegtöredék (h—l-ig a Bartán várból), m) 1 drb cserépbögre a Wámoscher szállásról, n) 1 drb aranyozott boglár, o) 1 drb vékony török pénz (réz) a Szigából, p) 1 drb római bronzérem a Bartán várból, q) kovaszilánkok a bodrogh-monostorszegi vályogvetőktől.

Hadanics Béla felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. a) 1 drb agyagcsésze füllel, b) 2 drb agyagbögre 1—1 füllel (mindkettő Gombosról).

Heisler Izidor felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 1 darab római bronzérem.

Hockstock Jánosné, vendéglős neje, Apatin. Régi német szakácskönyv.

Holzmann Ignác állami tanító Torzsa. a) 1 drb középkori vaskengyel, b) 1 drb ó-kori cseréptöredék Torzsa határából, c) Leopold Biwald: Institutiones Physicae. Graec. 1877. d) magyar—német ABC és olvasókönyv, e) magyar ABÉCE, a fiú- és leányiskolák számára, f) magyar nyelvtan németek számára, g) Cicero összes művei, h) Joh. Christ. Gottscheid: Erste Gründe der gesammten Weltweisheit, i) 3 drb házassági szerződés Torzsáról 1822—47—51-ből, k) 1 drb nyugtatóvány 1840-ből, l) 1 drb sarkantyú és kisebb újkori vastárgyak.

Hollinger Gottfried földműves Szeghegy. a) 1 drb rézüst, b) 1 drb vascákány, c) 1 drb vödör kengyelvasból, d) 5 drb vödörpánt töredékvasból, e) 2 drb vödörfal töredék, f) 1 drb vasszög, g) 2 drb vaskengyel, h) 4 drb kard vagy késtőredék, i) 1 drb vaslánczatőredék, j) 6 drb vasláncztőredék, k) 1 drb vassarló, l) 1 drb vaslánczsa, m) 1 drb bronzcsörgő töredék, n) 2 drb bronzcsatt, o) 1 drb bronzlánczszem, p)

1 drb ezüstkarika, q) 1 drb temetkezési agyaghöggre (szeghegyi avar lelet), r) 1 drb pajzsabroncs vasból.

Horn Lajos Apatin. sárgarézből való Szent Pál és Szent Mária reliefekkel díszített zászlórúddisz.

Ivánovis József Apatin. Petőfi Sándor: A helység kalapácsa, b) Schiller F.: A haramiák.

Kozma Dezső jegyző Bács-Feketehegy. Zsigmond lengyel király ezüst érme.

Kozma László ügyvéd Zombor. a) 1 drb byzancezi arany érem a szeghegyi avar leletből (Heraklius Const.), b) 1 drb vas pajzsdudor (Battina), c) 1 drb vaslándzsa. (Battina.) Nyolcezszögű.

Lang Gyula városi tanácsos Zombor. 1 drb Leopold ezüst garas.

Lallosevits Jakab nagybirtokos Zombor. 1 drb római bronzérem Battináról.

Lallosevits István felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 1 egész és 2 töredék bronz homlokgyűrű Battináról.

Lederer Dezső felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 4 drb magyar ezüst érem.

Léh Ferencz felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. Pápai emlékérem.

Magyar Tudományos Akadémia. Történelmi színműtár. 6 kötet.

Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatósága. a) Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1898. évi állapotáról, b) ugyanaz 1899-re, c) a Magyar Nemzeti Múzeum (1802—1895), d) a „Magyar könyvszemle“ összes kötetei.

Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége. a) Dr. Jankó J. Magyar typosok. I. r. b) Venturio. A budapesti országos képtár olasz képei. c) *Chronica Hungarorum*. Imprensa Budae. 1473. d) Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben. Magyarország VI. kötet. e) Az Osztrák-Magyar Monarchia Írásban és Képben. Bosznia I. kötet.

Neszmirák Mátyás jegyző Sztanisics. a) 5 drb I. Mátyáskorabeli magyar ezüst érem. b) 4 drb II. Ulászló korabeli magyar ezüst érem. c) 4 drb II. Lajos korabeli magyar ezüst érem. Mind az 1902-iki sztanisicsi leletből.

Perndl Adorján VII. gimnáziumi osztályú tanuló Zombor. 2 drb római bronzérem.

Pilaszánovits József nagybirtokos Roglaticza-pusztá. a) 1 drb százas 1848—49-ből. b) Az 1847—48-iki országgyűlési törvényzikkék. Függetlenül: Az Erdélyországgali unio szentesítése. Pest. 1861. Lampel. c) Pótlék az 1847—48. évi országgyűlési törvényzikkékhez. Pest. 1848. Lan-

derer és Heckenast. d) Fényes Elek: Magyarország statisztikája. I. kötet. e) Acsádi Acsády Sándor: Magános magyar törvénykérdések és feleletekben. f) A „Restauratio vagy revolutio“ szerzője. Ausztriával-e vagy anélkül? g) Szalay László: Államférfiak könyve. 2 kötet 6 füzetben. h) Csengeri Antal: Magyar szónokok és statusférfiak. i) Szabó Béla: A magyar korona országainak statusjogi és monarchiai állása a *pragmatica sanctio* szerint. j) Verhovay Gyula: Az ország urai.

Poescay Sándor III. gimnáziumi osztályú tanuló Zombor. Törvénytulók emlékére 1844-ből.

Posfai János községi tanító Apatin. a) Régi német strassburgi szakácskönyv. b) Itália régi térképe.

Rózsa Mátyás felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 1 drb szétnyitható, Kossuthképes „Egykrajczáros“ 1848-ból.

Roediger Lajos főgimnáziumi tanár Zombor. a) Néhaj Roediger Rezső volt honvéd utászsázados honvédigazolványa. b) M. kir. Országos Meteorologiai és Földmágnességi intézet Évkönyvei. 1891—1900. 12 kötet.

Schmausz Endre főispán Szabadka. 1 drb ezüst érem Christian szász fejedelem korából. (Néhaj Czirfusz Ferencz hagyatékából.)

Ifj. Szauter István Apatin. 1 drb bütykös urna Apatinból.

Szikes Ferencz rétmester Zsablya. a) 1 drb vaslándzsa. b) 1 drb bronz lándzsagomb Zsablyáról.

Szlávy Ferencz városi levéltáros Zombor. a) 1 drb Ferencz József ausztriai császár emlékére. b) Az aradi 13 vértanú halálának évfordulója emlékére vert érem. c) 13 drb újabb magyar és osztrák rézérem.

Szobotka István felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 4 drb fénykép Zala megyei népviseletről.

Szommer Ede jegyző Bács-Almás. 1 drb 1885-iki kiállítási emlék-érem.

Sztrilich Zsigmond kereskedő Zombor. V. László magyar király aranyforintja. 1 drb.

Tavassý Lajos takarékpénztári igazgató Bezdán. a) 1 drb velencei arany zechino Bezdánból. b) 6 drb különféle ezüst érem Battináról. c) 7 drb bronzérem Battináról. d) 1 drb bronzgomb Battináról.

Gróf Teleky Józsefné úrnő Bács-Almás. Ifj. Rudics József báró arczképe aranyozott rámában.

Tiefenthäler Dezső II. gimnáziumi osztályú tanuló Zombor. 1 drb újkori sárgarézgyűrű.

Trencsény Károly felső kereskedelmi iskolai tanár Zombor. a) 1 drb 5 frtos 1858-ból. b) 1 drb 1 frtos 1858-ból. c) Regélő. 4 kötet. Teljes.

1839. és 1840. évfolyam. d) Regelő pesti divatlap. I. évfolyam. I. évfolyam. e) Lakatos György: A magyar nemzet eredeti hona. f) Gebhardi L. Albin és Hegyi József, Kultsár István: Magyarország története. I. kötet. g) Tudományos gyűjtemény. 1828. h) Gróf Lónyay Menyhért: Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. i) 1 drb agyagbögére Mohol határából. (Merkovits Jakab téglavetője.)

Valeth Gyula m. kir. postatiszt Zombor. 1 drb latin nyelvű okirat Zomborból 1781-ből. (Tanácsi végzés.)

Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. a) A magyar korona gazdacsimintára. b) Ami a Múzeumok és Könyvtárak országos Főfelügyelőségénél van beírva.

Vidákovits Izsák megyei hajdú Zombor. 1 drb rézedény fődél.

Wámoschi Samu földbirtokos Prigl-Szent-Iván. 1 drb byzanci aranyérem.

Weigang János polgári iskolai tanár Apatin. a) Az apatini „Schuchmacher und Csizmenmacher” czéh jegyzőkönyve 1873-ból. Táblája szétbontatván, abban a zombori latin iskola latin nyelvi dolgozatai találtak. b) 3 drb római bronzérem az apatini római sánczból. c) 2 drb régi vasbádóg gyertyatartó. (a—c-ig Apatinból.) d) 1 drb bütykös díszű nagy magtartó Csúzáról.

Willmann Mátyás földbirtokos Hódságh. a) 1 drb sárgaréz egyházi emlékérem.

Özv. Zákó Istvánné úrnő Zombor. (Id. Mihályi János úr útján.) a) A néhai férje által alakított 34-ik honvédszászlóalj (1848—49) 5. első századának névsora. b) Országgyűlési tudósítások. Szerkesztette Kossuth Lajos. Két évfolyam. 1835 és 1836.

Zimmermann Gyula felső kereskedelmi iskolai tanuló Zombor. 1 drb dekotrachus EYPAKOENV.

Zimmermann Károly Apatin. Péczeli József: Haszonnal mulattató mesék.

Zimmermann János polgári iskolai tanár Apatin. a) 2 nagy tábla bronz régiség apatini sírletekből. b) 1 drb nagyobb kétfülű agyagedény Csúzáról.

Dr. Thim József járásorvos és Weigang János polgári iskolai tanár apatini ásatásaiból: a) 1 drb Zeno-féle byzanci arany érem a Prigl-Szent-Iván melletti római sánczból. b) 1 nagy tábla középkori vasrégiség. c) 3 kis tábla bronzrégiség. d) 1 drb füles bögre (restaurálva). e) 2 drb füles esése (restaurálva). f) 2 drb könnyesésze. g) 1 drb bütykös nagy urna. h) 1 drb síma urna.

- A husvétii hímes-irottas tojásgyűjteménybe adakoztak :
- Bajmokról valókat : Hajnal Simon VII. g. o. t. 2 drb.
- Bácsból valókat : Wukovits III. g. o. t. 8 drb.
- Bács-Almásról valókat : Freissberger Béla IV. g. o. t. 1 drb. Freisz-Gyula IV. g. o. t. 1 drb.
- Bács-Bukinból valókat : Popper Nándor IV. g. o. t. 8 drb.
- Bács-Keresztúrról valókat : Kuzmiák Sándor állami tanító 25 drb.
- Bezdánból valókat : Nagy Jenő IV. g. o. t. 8 drb.
- Béregről valókat : Nagy Gábor II. g. o. t. 1 drb. Scheib Károly VII. g. o. t. 1 drb.
- Bodrogh-Monostorszegről valókat : Andrásevits Mária 2 drb. Bruck Sándor II. g. o. t. 7 drb. Bárány Imre II. g. o. t. 1 drb. Ganzel József II. g. o. t. 1 drb. Gubicza Kálmán igazgató-tanító 21 drb.
- Csonopláról valókat : Lusztig Jenő III. g. o. t. 1 drb. Raics Tamás III. g. o. t. 1 drb. Zahoray József IV. g. o. t. 4 drb.
- Gombosról valókat : Cziráky Gyula s. lelkész 3 drb. Lakatos Gyula IV. g. o. t. 1 drb.
- Katymárról valókat : Lajos József IV. g. o. t. 1 drb.
- Kolluthról valókat : Krutslér János IV. g. o. t. 2 drb.
- Kupuszináról valókat : Karsay István III. g. o. t. 1 drb.
- Pacsérről valókat : Szendy Lajos V. g. o. t. 4 drb.
- Pivniczáról valókat : Holezmann Ignác állami tanító 5 drb.
- Rigyczáról valókat : Bruck Leó VIII. g. o. t. 1 drb.
- Szántóváról valókat : Jelich Mihály VII. g. o. t. 3 drb. Neszmírák Károly VII. g. o. t. 4 drb. Momirovits Trifun II. g. o. t. 1 drb. Pein Gáspár II. g. o. t. 3 drb. Sohr Mihály I. g. o. t. 1 drb.
- Szabadkáról valókat : Berinác Ferencz III. g. o. t. 1 drb. Bibo-Bige György községi főg. tanár 9 drb.
- Szöntáról valókat : Friedmann Károly IV. g. o. t. 6 drb. Sohr Mihály IV. g. o. t. 1 drb.
- Új-Szivacsról valókat : Eimann Károly V. g. o. t. 2 drb.
- Vaskútról valókat : Nagy Gábor II. g. o. t. 1 drb.
- Zomborból valókat : Bosnyák István II. g. o. t. 2 drb. Bikár Vladimír II. g. o. t. 1 drb. Csávosi László VI. g. o. t. 2 drb. Czveits Dusan II. g. o. t. 1 drb. Dzsinitz István II. g. o. t. 2 drb. Friedmann Károly IV. g. o. t. 1 drb. Goldmann Oszkár III. g. o. t. 2 drb. Horváth Gyula II. g. o. t. 1 drb. Kapetánovits Miklós V. g. o. t. 1 drb. Karsay István III. g. o. t. 1 drb. Kepes Andor III. g. o. t. 1 drb. Lajos József IV. g. o. t. 41 drb. Orselbacher Károly VIII. p. o. t. 1 drb. Palásty Ödön

II. g. o. t. 2 drb. Roediger István II. g. o. t. 3 drb. Rónai Jenő III. g. o. t. 1 drb. Sasin István II. g. o. t. 2 drb. Sohr Mihály IV. g. o. t. 3 drb. Sztojasits Döme II. g. o. t. 1 drb. Szücs Dezső IV. g. o. t. 1 drb. Ugri József II. g. o. t. 3 drb.

Körmendről (Vas megye) valókat : Csejthey István II. g. o. t. 1 drb.

Tulajdonjogának teljes fentartásával, örök letétképen kaptunk : Petényi József II. g. o. t. Zomborból : a) 6 drb bütykös díszű ezüst fülbevalót, b) 1 drb bütykös díszű ezüst karpereczet, c) 1 drb bronz szíjvéget. Ezen lelet a dunai Trajánhid szerbiai partján levő hídfőjénél találatott.

Vétel útján szerezte be Társulatunk :

I. A Magyar Tudományos Akadémia kiadványaiból, évi átalány fejében a következő műveket : a) Akadémiai Értesítő 1901-re 1 kötet. b) Almanach 1900., 1901-re 2 kötet. c) Archeologiai Értesítő 1900. és 1901-re 2 kötet. d) Emlékbeszédek a Magyar Tudományos Akadémia tagjai felett. IX. és X. kötet, 2 kötet. e) Értekezések a nyelv és széptudomány köréből. XVII. kötet, 1 kötet. f) Értekezések a bölcsészeti tudományok köréből. III. kötet. 1—4. füzet. g) Értekezések a történelmi tudományok köréből. XVI., XVII., XVIII. kötet, 3 kötet. h) Értekezések a társadalmi tudományok köréből. XII. kötet. 1—7. füzet. i) Math. és természettudományi közlemények. XVII. 1—5. füzet. j) Math. és természettudományi értesítő. XVIII., XIX. kötet, 2 kötet. k) Nyelvtudományi közlemények. 1899., 1900. és 1901-re, 3 kötet. l) Magyar történelmi emlékek. (Okmánytárak. Írok. Országgyűlési emlékek.) 1. Magy. Tört. Eml. Okmánytárak. XXX. kötet, 1 kötet. 2. Magy. Országgy. emlékek. XI. kötet, 1 kötet. 3. Erdélyi országgyűlési emlékek. XXI. kötet, 1 kötet. 4. Horvát tört. repertorium. I. kötet, 1 kötet. m) Archeologiai közlemények XXI. és XXII. kötet, 2 kötet. n) A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Vállalat köteteiből 1899., 1900., 1901-re : 1. Baksay : Homerosz Iliásza, 1 kötet. 2. Carlyle T. : Hősökről. Gyémánt nyakláncz, 1 kötet. 3. Courtenay Bodey : Franciaország. I. és II. 2 kötet. 4. Dante Aleghieri : A paradicsom, 1 kötet. 5. Huber Alfonz : Ausztria története. I., II., III. 3 kötet. 6. Jánosi Béla : Az aesthetika története. Görögország. I., II., III. 3 kötet. 7. Pauler Gyula : A magyar nemzet története Szent Istvánig. 1 kötet.

II. Georg Fritz : Handbuch der Lithographie. 1 kötet.

Csere útján kaptuk :

a) Alsó-Fehér vármegyei történelmi társulat Értesítője 1899-re. 1 kötet. b) Békés-Csabai múzeum-egylet I. évkönyve. (1899—1901.) 1 kötet. c) Délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum társulat : a) Törté-

neti és régészeti értesítő. 1897., 1898., 1900. évf. 3 kötet. b) Dr. Baróti Lajos: Adattár Délmagyarország történetéhez. V. és VI. kötet. 2 kötet. d) Hontvármegyei múzeum-társulat kiadványai. I. Matusák M.: Drégely és Palánk. 1 kötet. e) Hunyad vármegyei történelmi és régészeti társulat értesítője. 1898. év. 1899. (1—4), 1900. (1—4), 3 kötet. f) Tiszafüredi múzeum- és könyvtár-egylet értesítője. 1898., 1899., 1900. 3 kötet. g) M. Történelmi Társulat. Századok. 1900., 1901-re. 2 kötet. h) Országos régészeti és embertani társulat. Archeologiai Értesítő. 1899., 1900., 1901. évf. 3 kötet.

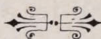
Meg kell emlékezni azon lelkes munkáról, melylyel Weigang János polgári iskolai tanár és dr. Thim József járásorvos urak Apatinban felkeltették az érdeklődést Társulatunk iránt. 1901 június havában az apatini polgári iskolának Rauschenger J. igazgató úr által átengedett termében ásatásaik eredményét és a Weigang János úr gyűjtéséből eredő sok becses ősrégészeti tárgyakat kiállították. Szerencsés ötletük hatása múzeumunknak ez évi gyors gyarapodásában jelentkezik.

Óhajtandó, hogy példájukat megyszerte utánozzák!

Múzeumunk hajnala fel fog akkor derülni.

Midőn az előterjesztetekben szerencsés voltam Társulatunk múzeumának a lefolyt évi gyarapodásáról beszámolni, kérem a mélyen tisztelt közgyűlést, kegyeskedjék jelentésemet tudomásul venni.

Roediger Lajos,
múzeumőr.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat vagyonkimutatása

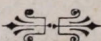
az 1901. évre.

1	Könyvtár és régiségek értéke	6100	—	1	Bács ág. ev. egyházmegye		
2	Alapítványok	4260	—		tagdíja	6	—
3	Hátralék tagdíjakban	252	—		Egyenleg vagyon	12798	54
4	Felszerelés (bútorzat)	865	14				
5	Készpénz	1327	40				
		12804	54			12804	54

Egyenleg vagyon 1902-ik évre 12,798 korona 54 fillér.

Zombor, 1901. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
pénztáros.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat pénztári kimutatása az 1901-ik évről.

Bevétel		Kiadás	
1	Készpénzmaradvány 1900-ról	1260	84
2	A zombori takarékpénztár segélye	100	—
3	A V. és K. miniszter segélye ásatásokra	600	—
4	Teleky József gróf alapítványa	100	—
5	Mohol község alapítványa	300	—
6	Kula község alapítványa	100	—
7	Évkönyvért	6	—
8	Bács ag. ev. egyházmegye tagdíja 1902-re	6	—
9	Zsablya község alapítványa	100	—
10	Tagdíj 1899-re 7×6	42	—
11	Tagdíj 1900-ra 86×6	516	—
12	Tagdíj 1901-re 182×6	1092	—
13	Az alapítványok kamatai 1901-ről	171	20
14	Az időközönként betett összeg kamatai 1901-ről	31	83
		4425	87

1	Évkönyvekre	619	40
2	Postaköltségekre	160	07
3	Irodai átalány	100	—
4	Szolgáknak	16	—
5	„Magyar viseletek története“ cz. műért I. részlet	20	—
6	„A magyar honfoglalás kútfoi“ cz. műért	30	—
7	Schön A. könyvkereskedőnek	64	60
8	Boldog emlékü Czirfusz társ. e. koszorújára	23	—
9	Útiköltségekre az ásatásokhoz	15	02
10	Ásatásokra	600	84
11	Tiszteletdíjakra	400	—
12	A Magy. Tud. Akadémiának	64	36
13	Asztalos munkákra	128	—
14	Különfelékre	7	18
15	Praeparáló, fényképezési esz- közökre, érmészeti művekre	250	—
16	Alapítványokban elhelyezve	600	—
17	Egyenleg készpénzben	1327	49
		4425	87

Kelt Zomborban, 1901. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
társulati pénztáros.

Megvizsgáltuk és helyesnek találtuk. — Zombor, 1902. évi január hó.

Raisz Lajos s. k.,
számvizsgáló.

Mihályi János idősb s. k.,
számvizsgáló.

Pénztári kimutatás az ásatásokról 1901. évről.

Bevétel		Kiadás	
1	Készpénz áthozat 1900-ról	302	05
2	A V. és K. miniszter segélye ásatásokra	600	—
3	Kamat	2	21
		904	26

1	Utazási költs. az ásatásokhoz	15	02
2	Ásatásokra	600	84
3	Praeparáló, fényképezési esz- közökre, érmészeti művekre	250	—
4	Schön A. könyvkereskedőnek	38	40
		904	26

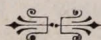
Kelt Zomborban, 1901. évi december hó 31-én.

Buday Gerő s. k.,
társulati pénztáros.

Átvizsgáltuk és helyesnek találtuk. — Zombor, 1902. évi január hó.

Raisz Lajos s. k.,
számvizsgáló.

Mihályi János idősb s. k.,
számvizsgáló.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat tagjainak NÉVSORA 1902. évi januárius hó 1.-től.

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
TISZTELETBELI TAGOK :			
1	Császka György kalocsai érsek	Kalocsa	1892
2	Dr. Fraknoi Vilmos ez. püspök, a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelője	Budapest	1898
3	Dr. Hampel József tud. egyetemi tanár	Budapest	1898
4	Iványi István nyug. főgymn. tanár	Szabadka	1884
5	Oltványi Pál prépost	Szeged	1888
6	Dr. Pauler Gyula min. tanácsos, országos főlevéltárnok	Budapest	1898
7	Schmausz Endre főispán	Szabadka	1884
8	Dr. Szentkláray Jenő kanonok	Temesvár	1888
9	Dr. Wlassits Gyula vall. és közokt. miniser	Budapest	1898
10	Gr. Zichy Jenő országgyűlési képviselő	Budapest	1899
ALAPÍTÓ TAGOK :			
1	B. Bodrogh vármegye közönsége 200 kor.	Zombor	1898
2	Bács-Kula község közönsége 100 "	Bács-Kula	1899
3	Balla Pál ügyvéd 100 "	Ujvidék	1885
4	Bende Imre püspök 100 "	Nyitra	1899
5	Dr. Boromisza Tibor kanonok 100 "	Kalocsa	1896
6	Baja város közönsége 100 "	Baja	1900
7	Itj Chottek Rezső gr. nagybirtokos 100 "	Futtak	1892
8	Császka György érsek 200 "	Kalocsa	1899
9	Csúrog község közönsége 100 "	Csúrogh	1899
10	Dungyerszky István nagybirtokos 100 "	B.-Szent-Tamás	1899
11	Dungyerszky Lázár nagybirtokos 200 "	B.-Szent-Tamás	1899
12	Fejér Gyula apát plébános 100 "	Zombor	1899
13	Fernbach Antal nagybirtokos † 100 "	Zombor	1899
14	Fernbach János nagybirtokos 100 "	Roglaticza puszta	1899
15	Fernbach Lajos nagybirtokos 100 "	Temerin	1899
16	Gferer Miklós nagyvállalkozó 160 "	Budapest	1899
17	Grossmann Vilmos nagyvállalkozó 100 "	Budapest	1899
18	Latinovits Albin es kir. kamarás 100 "	Grác	1899
19	Mohol község közönsége 150 "	Mohol	1899
20	Nagy Béla plébános 100 "	B.-Monostorszegh	1899
21	O Kanizsa község közönsége 100 "	O Kanizsa	1899
22	Pilaszánovits József nagybirtokos 100 "	Roglaticza puszta	1899
23	Pucher József nagybirtokos 100 "	Budapest	1899
24	Báró Rédl Béla nagybirtokos 100 "	Kelébia	1899

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
25	Szabadka sz. kir. város közönsége 100	" Szabadka	1900
26	Szemző Gyula nagybirtokos 100	" Zombor	1899
27	Szemző László nagybirtokos 200	" Budapest	1899
28	Gróf Teleky József nagybirtokos 100	" Tetétlen	1899
29	Ujvidék sz. kir. város közönsége 100	" Ujvidék	1899
30	Vojnits Simon nagybirtokos 100	Zobnaticza puszta	1899
31	Zenta város közönsége 100	" Zenta	1899
32	Gr. Zichy Nep. János nagybirtokos 200	" B-Topolya	1885
33	Zombori Takarékpénztár 200	" Zombor	1898
34	Zombor sz. kir. város közönsége 100	" Zombor	1899
35	Zsablya község közönsége 100	" Zsablya	1899
36	Magyar Építő Részvénytársaság 100	" Budapest	1902
MŰKÖDŐ TAGOK:			
1	Bayer József főgymn. tanár	Budapest	1900
2	Bázler István plébános	Prigl.-Szt-Iván telep	1900
3	Buday Gerő áll. főgymn. r. k. hittanár	Zombor	1898
4	Bibó Bige György közs. főgymn. tanár	Szabadka	1900
5	Costa János	Budapest	1899
6	Cziráky Gyula segédlelkész	Gombos	1898
7	Csetri Károly m. k. állami főgymn. tanár	Zombor	1900
8	Dömötör Pál kir. ítélő-táblai bíró	Zombor	1898
9	Dr. Dudás Gyula segédtanfelügyelő	Zombor	1887
10	Erdélyi Gyula főjegyző	Baja	1887
11	Érdújhelyi Menyhért plébános	Zenta	1890
12	Evetovits István segédlelkész	Baja	1898
13	Id. Frankl István ny. kir. főgymn. igazgató	Szabadka	1884
14	Fridrik Tamás tanító	Ada	1884
15	Gergurov Milán városi főmérnök	Zombor	1895
16	Gohl Ödön nemzeti múzeumi tisztviselő	Budapest	1895
17	Gozsdu Elek törvénytudományi elnök	Zombor	1901
18	Gräff Nikáz kir. tanfelügyelő	Zombor	1884
19	Gubitzka Kálmán igazgató-tanító	B. Monostorszegh	1899
20	Holezmann Ignác tanító	Torzsa	1887
21	Juhász Arpád rajztanár, társ. illusztrátor	Zombor	1899
22	Koch József ág. ev. lelkész	Kis-Kér	1884
23	Kubinyi Viktor plébános	Heves Csány	1900
24	Kurucz Gyula segédtanfelügyelő	Szabadka	1898
25	Kuzmiák Sándor tanító	B. Keresztur	1899
26	Kálits Dömötör g. k. szerb t.-nőkép. tanár	Zombor	1900
27	Id. Mihályi János ny. árvászei elnök	Zombor	1901
28	Dr. Margalits Ede ny. rend. egyet. tanár	Budapest	1884

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
29	Roediger Lajos áll. főgymn. tanár	Zombor	1898
30	Szárics Bertalan főügyész	Zenta	1898
31	Schmollinger Antal közs. főgymn. tanár	Zenta	1900
32	Szalay Frigyes főispáni titkár	Zombor	1900
33	Dr. Thim József járásorvos	Apatin	1890
34	Trischler Károly vármegyei árv. ülnök	Zombor	1900
35	Trencsény Károly felső keresk. isk. tanár	Zombor	1900
36	Weigang János polgári iskolai tanár	Apatin	1900
37	Zsák J. Adolf múzeumőr	Nagy-Várad	1900
PÁRTOLO TAGOK :			
1	Ada község közönsége	Ada	1899
2	Dr. Alföldy Gedeon ügyvéd	Zombor	1884
3	Alföldy Géza jegyző	B.-Monostorszegh	1899
4	Allami tanítónőképző-intézet	Baja	1887
5	Bács-Almás község közönsége	Bács-Almás	1899
6	Bács-Keresztur község közönsége	Bács-Keresztur	1899
7	Bács-Martonos község közönsége	Bács-Martonos	1899
8	Bács-Topolya község közönsége	Bács-Topolya	1899
9	Bácsi ág. evang. egyházinegye	Bács	1901
10	Dr. Baloghy Ernő ügyvéd	Zombor	1899
11	Barakovits Lajos gyógyszerész	B. Szent Tamás	1899
12	Bedő Albert országgyűlési képviselő	Budapest	1899
13	Bezdán község közönsége	Bezdán	1894
14	Bezerédy István országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
15	Dr. Bikár Nenád ügyvéd	Zombor	1898
16	Bikiczky Tamás segédjegyző	B.-Monostorszegh	1894
17	Bittermann Nándor nyomdatulajdonos	Zombor	1897
18	Blum Salamon tanító	Uj-Verbász	1899
19	Boromisza János ügyvéd	Zenta	1884
20	Borovánszky Gyula jegyző	Kernyaja	1899
21	Borsód község közönsége	Borsód	1899
22	Bosnyák János jegyző	Bezdán	1899
23	Gróf Chottek uradalmának igazgatósága	Futtak	1898
24	Csantavér község közönsége	Csantavér	1900
25	Csávoly község közönsége	Csávoly	1899
26	Cservenka község közönsége	Cservenka	1899
27	Csilits Bálint r. k. plébános	Felső-Szt-Iván	1899
28	Csonopla község közönsége	Csonoplya	1899
29	Dr. Czirfusz Dezső orvos	San-Remo	1900
30	Dr. Czvetkovits Péter ügyvéd	Zombor	1899
31	Dalmay Béla kinestári ügyész	Zombor	1901

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
32	Deák Zsigmond főszolgabíró	Apatin	1885
33	Dr. Duchon János orvos	Zombor	1902
34	Dudás Andor városi tanácsnok	Zenta	1899
35	Dudás István takarékpénztári igazgató	Zenta	1894
36	Dudás Lajos főjegyző	Zenta	1884
37	Eggert János jegyző	Kunbaja	1899
38	Eigl József apát, esperes-plébános	Uj-Futtak	1884
39	Engisch Frigyes ev. ref. lelkész	Szeghegy	1900
40	Ertl János nagybirtokos	Szonta	1899
41	Falcione Gusztáv nagybirtokos	Zombor	1899
42	Falcione Lajos nagybirtokos	Zombor	1899
43	Dr. Falcione Nándor nagybirtokos	Zombor	1899
44	Faller Alajos jegyző	Veprovác	1899
45	Felső kereskedelmi iskola	Zombor	1898
46	Felső-Szent-Iván község közönsége	Felső-Szt-Iván	1899
47	Fernbach Bálint nagybirtokos	Zombor	1899
48	Fernbach József nagybirtokos	Budapest	1899
49	Filipova község közönsége	Filipova	1899
50	Fischer Nándor jegyző	Gajdobra	1884
51	Főgymnasiumi tanári könyvtár	Szabadka	1887
52	Főgymnasiumi könyvtár	Zenta	1897
53	Főgymnasiumi könyvtár	Zombor	1898
54	Dr. Földes Simon orvos	Zsablya	1884
55	Dr. Fratriesevits-Aszt Vineze ügyvéd	Zombor	1898
56	Frey Imre ékszerész	Zombor	1899
57	Gákova község közönsége	Gákova	1899
58	Garay Károly r. k. plébános	Bács	1899
59	Gärtner Sándor r. k. plébános	Borsód	1899
60	Georgievits Avram földbirtokos	B-Szent-Tamás	1899
61	Georgievits Tivadar földbirtokos	B-Szent-Tamás	1899
62	Dr. Gertinger Pál ügyvéd	Zombor	1899
63	Goszpodince község közönsége	Goszpodince	1899
64	Gör. kel. szerb főgymnasiumi könyvtár	Ujvidék	1898
65	Gräber Ferencz földbirtokos	Zombor	1902
66	Dr. Grünbaum Pál ügyvéd	O-Becse	1899
67	Dr. Grüner Samu ügyvéd	Zombor	1884
68	Gyurgyevó község közönsége	Gyurgyevó	1900
69	Haladókör	Torzsa	1900
70	Hallósy Kornél jegyző	Csávoly	1899
71	Hauke Imre polgármester	Zombor	1899
72	Haverda Mátyás ny. főgymn. igazgató	Szabadka	1884
73	Dr. Hegedüs Aladár polgármester	Baja	1899

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
74	Hinger Péter r. k. plébános	Kunbaja	1899
75	Hipp Dezső főszolgabíró	Palánka	1899
76	Dr. Hofmann Károly r. k. apát-plébános	Bács-Kula	1899
77	Dr. Holländer Adolf orvos	Jankovác	1884
78	Horthy István es. és kir. huszárszázados	Bécs	1899
79	Horthy Istvánné úrnő	Bécs	1899
80	Husvéth István műfestő	Zombor	1899
81	Husvéth Károly takarékpénztári tisztviselő	Zombor	1899
82	Incze Gusztáv es. és kir. szolg. kiv. főhadn.	Zombor	1899
83	Ivanits Izidor jegyző	B. Szent-Tamás	1899
84	Jankováci olvasókör	Jankovác	1884
85	Janovich Gyula kinestári ügyész	Zombor	1901
86	Justh Ferencz országgyűlési képviselő	Tót-Prona	1899
87	Karácson Gyula alispán	Zombor	1884
88	Kármán József ev. ref. lelkész	Uj-Verbász	1884
89	Káty község közönsége	Káty	1900
90	Kiss Gyula jegyző	O-Verbász	1898
91	Kleiner Adolf r. k. esperes-plébános	Hajós	1887
92	Kopping Péter r. k. plébános	Bács-Novoszellő	1899
93	Kovács Ferencz r. k. plébános	O-Becse	1898
94	Kovács Pál országgyűlési képviselő	Budapest	1899
95	Kovacsich Máté r. k. apát-plébános	Bács-Almás	1898
96	Knézy Péter r. kath. segédlelkész	Ujvidék	1900
97	Kovalszky Lajos nyugh. gymn. igazgató	Uj-Verbász	1884
98	Kozma László ügyvéd	Zombor	1884
99	Községi tanító-testület	Bács-Keresztur	1899
100	Kuczura község közönsége	Kuczura	1899
101	Kunbaja község közönsége	Kunbaja	1899
102	Kurka Károly r. k. plébános, ez. kanonok	Mélykut	1899
103	Kirschbaum Lajos r. k. plébános	Titel	1900
104	Lajthay Benjamin jegyző	Mélykut	1899
105	Lajthay János r. k. plébános	Kupuszina	1899
106	Lallosevits Jakab nagybirtokos	Zombor	1899
107	Latinovits Géza nagybirtokos	Borsód	1884
108	Latinovits János főrendiházi tag	Budapest	1899
109	Latinovits János ügyvéd	Baja	1899
110	Latinovits Frigyes nagybirtokos	Borsód	1899
111	Latinovits Pál főispán	Zombor	1899
112	Lederer Gusztáv kir. ítélő-táblai bíró	Bács-Kula	1899
113	Léh Pal tanító	Uj-Verbász	1899
114	Lipovniczky Imre vall. alap. urad. tiszt	Mélykut	1899
115	Dr. Lörincz Mihály községi orvos	B.-Szent-Tamás	1899

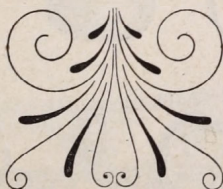
Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
116	Lukásevits István városi tanácsnok	Zenta	1884
117	Magyar Ernő földbirtokos	Szabadka	1899
118	Magyar István r. k. plébános	Uj-Verbász	1899
119	Magyar olvasókör	Zombor	1897
120	Maison Mihály r. k. esperes-plébános	Rigyicza	1899
121	Mallin Károly jegyző	Obrovác	1884
122	Manojlovits L. Szteván földbirtokos	B.-Szent-Tamás	1899
123	Marodity Axent festőművész	Alsó-Kovil	1900
124	Matheovics (Tafaháza) község közönsége	Matheovics	1899
125	Mayer István kereskedő	Zombor	1899
126	Mélykut község közönsége	Mélykut	1899
127	Mladoniczky Vincze r. k. esp.-plébános	Bács-Ujfalu	1899
128	Dr. Molnár Károly országgyűlési képviselő	Zombor	1899
129	Mosorin község közönsége	Mosorin	1900
130	Nemes-Militics község közönsége	Nemes-Militics	1899
131	Nemzeti Kaszinó	Szabadka	1884
132	Német-Palánka község közönsége	Német-Palánka	1899
133	Neszmirák Mátyás jegyző	Sztanisits	1899
134	Nikolics Izidor főszolgabíró	Zsablya	1899
135	Olehváry Ödön m. kir. honvéd-alezredes	Szabadka	1899
136	O Morovicza község közönsége	O-Morovicza	1888
137	O-Palánka község közönsége	O-Palánka	1899
138	O-Szivacz község közönsége	O Szivacz	1899
139	O-Verbász község közönsége	O-Verbász	1899
140	Pártos Gyula műépítész	Budapest	1884
141	Dr. Pavlovits Momir orvos	B.-Szent-Tamás	1899
142	Dr. Pavlovits Simon megyei főorvos	Zombor	1884
143	Dr. Pertschy Ferencz nyug. főtörzsorvos	Filipova	1899
144	Piukovich József országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
145	Polgári olvasókör	Gombos	1898
146	Polgári olvasókör	Torzsa	1900
147	Prigl-Szt-Iván község közönsége	Prigl-Szt-Iván	1900
148	Raisz Lajos takarékpénztári tisztviselő	Zombor	1898
149	Rauschenberger Adolf jegyző	Prigl-Szt-Iván	1894
150	Dr. Récsy Ede ügyvéd	Bács-Kula	1899
151	Dr. Rényi József orvos	Kunbaja	1899
152	Rigyicza község közönsége	Rigyicza	1899
153	Roediger Lajosné úrnő	Zombor	1900
154	Roheim Károly nagybirtokos	Zombor	1899
155	Rohonyi Gyula országgyűlési képviselő	Ujvidék	1884
156	Rómits Gerő r. k. segédlelkész	B. Monostorszegh	1899
157	Rónay László nagybirtokos	Kis-Zombor	1899

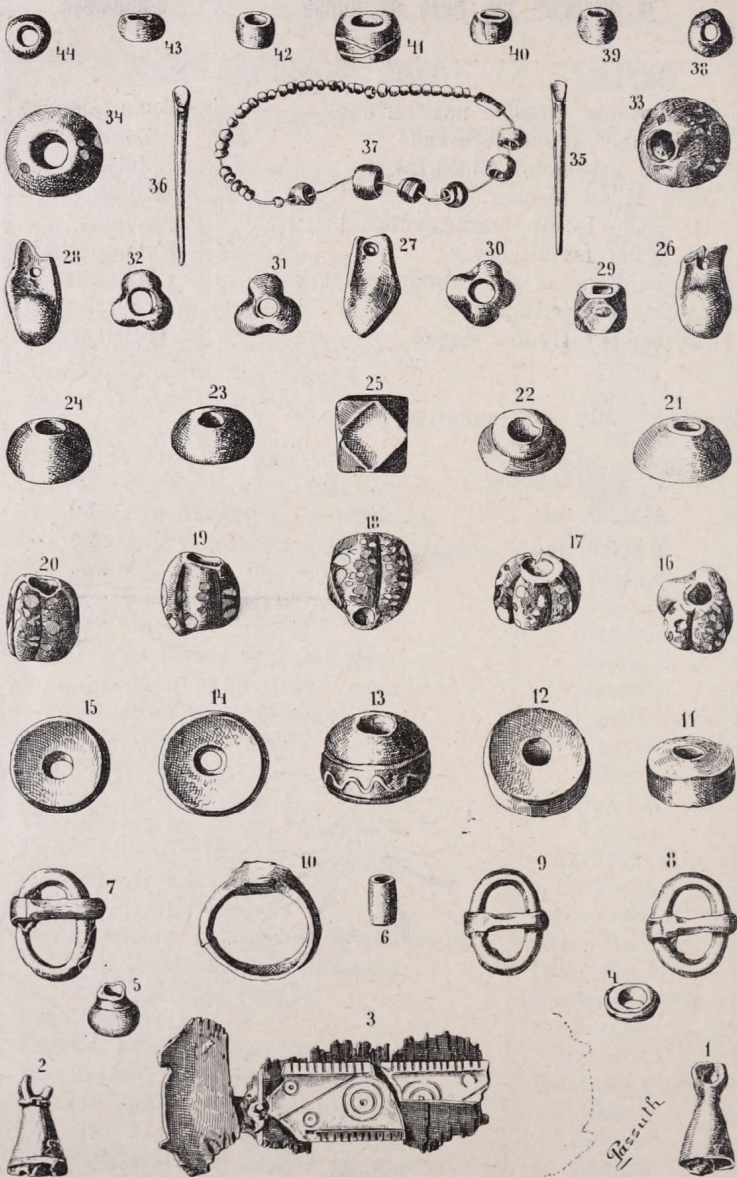
Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
158	Scherer Sándor áll. tanítóképző int. ig.	Baja	1900
159	Dr. Scultéty Jenő ügyvéd	Hódságh	1900
160	Sigmond Göntér jegyző	O-Soóvé	1884
161	Széchényi József földbirtokos	Zombor	1884
162	Dr. Széchényi Tamás főszolgabíró	Bács-Kula	1899
163	Szedresy Károly jegyző	Felső Szt-Iván	1899
164	Dr. Szemző Mátyás nagybirtokos	Kernyaja	1884
165	Szendy Lajos ev. ref. lelkész	Pacsér	1899
166	Szilbás község közönsége	Szilbás	1899
167	Szilágyi Mór ügyvéd	Zombor	1884
168	Szommer József jegyző	Bács-Almás	1899
169	Szondy Mátyás törvényszéki bíró	Zombor	1900
170	Dr. Szucsics Sándor r. k. plébános	Csávoly	1899
171	Szutrély Lipót takarékpénztári igazgató	Baja	1899
172	Ifj. Szutrély Lipót főszolgabíró	Baja	1899
173	Tárczay Dezső főszolgabíró	Zombor	1900
174	Tárczay Dezsőné úrnő	Zombor	1900
175	Temunovits József igazgató-tanító	Zombor	1899
176	Tipka Antal főgymnasiumi tanár	Szabadka	1884
177	Tiszakálmánfalva közönsége	Tiszakálmánfalva	1900
178	Torzsa község közönsége	Torzsa	1900
179	Tripolszky Béla jegyző	Bács	1899
180	Tárczay Istvánné úrnő	Zombor	1900
181	Tumbász István r. k. plébános	Vajszka	1899
182	Turnovszky Rezső r. k. plébános	Karavukova	1899
183	Uj-Verbászi kaszinó-egylet	Uj-Verbász	1899
184	Vagner György jegyző	Uj-Verbász	1898
185	Válits János r. k. kanonok-plébános	Bács-Madaras	1884
186	Valihora Agoston r. k. plébános	Prigl-Szt Iván	1885
187	Dr. Városey Gyula püspök	Székes-Fehérvár	1890
188	Városi könyvtár	Zombor	1894
189	Vermes Béla országgyűlési képviselő	Szabadka	1899
190	Vojnits Béla nagybirtokos	Zobnaticza puszta	1899
191	Vojnits Dániel r. k. apát-plébános	Baja	1899
192	Báró dr. Vojnits István	Zombor	1898
193	Ifj. Vojnits István megyei főjegyző	Zombor	1899
194	Ifj. Vojnits István (Gábris fia) nagybirtokos	Szabadka	1899
195	Dr. Vojnits Lajos kir. közjegyző †	Zenta	1899
196	Vojnits József nagybirtokos	Szabadka	1898
197	Vuits György nagybirtokos	Zenta	1894
198	Vuits Vazul nagybirtokos	Zenta	1894
199	Vujevich Alajos	Zombor	1894

Folyó szám	A társulati tag neve és állása	Lakóhelye	Mikor lett a társulat tagjává
200	Wámoscher Nándor nagybirtokos	B.-Monostorszegh	1898
201	Weidinger Lajos kereskedő	Zombor	1899
202	Würth Zsigmond földbirtokos	Mélykut	1899
203	Zákó Milán főispán	Pancsova	1899
204	Dr. Zákó István országgyűlési képviselő	Zombor	1899
205	Dr. Zalár István orvos	Borsód u. p. Bikity	1889
206	Zsarkó Ferencz gőzmalomtulajdonos	Mélykut	1899
207	Zsigmond Gyula jegyző	Pircs	1889
208	Zsupánszky Lyubó jegyző	O-Szivacz	1899

Zombor, 1902. évi januárius hó.

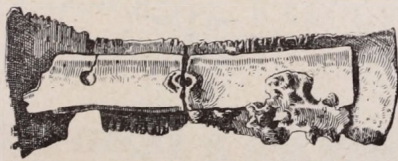
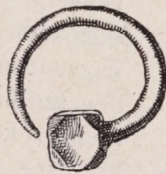
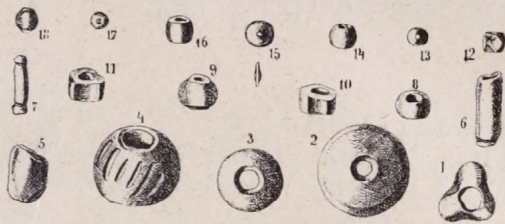
Tiszteletbeli tag	10.
Alapító tag	36.
Működő tag	37.
Pártoló tag	208.
				Összesen	.	291.

Leletek a Reiter-féle telepről.

(L. Gubitza Kálmán : A jazygok emlékei Bodrogh-Monostorszegen cz. cikket.)

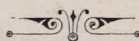

Leletek a Reiter-féle telepről.

(L. Gubitza Kálmán: A jazygok emlékei Bodrogh-Monorsorszegen cz. cikket.)

TARTALOM.

	Lap.
Elnöki megnyitó, Kozma Lászlótól	3.
A jazygok emlékei Bodrogh-Monostorszezen. Írta: Gubitza Kálmán	7.
A biharmegyei és nagyváradai tört. és rég. múzeumnak Bács-Bodrogh vármegyére vonatkozó eredeti oklevelei. Közli: Zsák J. Adolf.	
Negyedik közlemény. VIII—XI.	14.
Torzsa község a szabadságharcban. Közli: Holzmann Ignác	18.
Társulati ügyek: Jegyzőkönyv	23.
Titkári jelentés	25.
Múzeumőri jelentés	30.
Vagyonkimutatás 1901. évről	40.
Pénztári kimutatás 1901. évről	41.
Pénztári kimutatás az ásatásokról 1901. évről	41.
Tagok névsora 1902. évre	42.

A BACS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

MAGY. TUD. AKADEMIÁ
KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. II. és III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1902.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknél vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

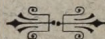
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy név változtatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

Alelnök: Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

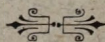
Titkár: Trenesény Károly Zombor.

Másodtitkár: Trischler Károly Zombor.

Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

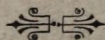
Múzeumőr: Roediger Lajos Zombor.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

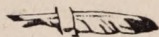

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái: szerda és szombat 11—12.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

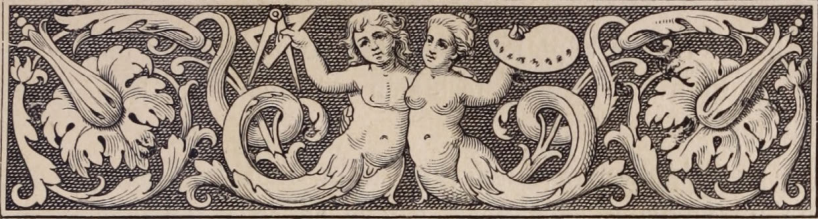
SZERKESZTÍ:

TRENCSÉNY KÁROLY,
TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. II. és III. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1902.

Az oktatásügy története Bács-Bodrogh vármegyében.

I. Rész.

B E V E Z E T É S.

Az iskolázás múltja vármegyénkben is egyidős a római katolikus egyházzal. A középkorban a közoktatás tisztán az egyház kezébe volt letéve s valamint mindenütt, úgy nálunk is az egyház volt a lakosság tanítója és nevelője. Az összes iskolák három fokozattal bírtak ebben az időben s nyugati mintára: káptalani, kolostori és parochiai vagy falusi iskoláknak neveztettek. A tanítók az egyházi férfiak, kanonokok, szerzetesek és a plébánosok voltak. A falusi iskolák jobbra csak vallás tanítással, a kolostori iskolák a trivium tantárgyai közül a latin nyelv tanításával, a káptalaniak pedig a trivium és quadrivium összes tárgyaival foglalkoztak, a melyek között a hazai nyelv egyáltalában nem szerepelt. Már ebből is látható, hogy a középkorban a bácskai iskolák között a mai u. n. elemi népiskolához hasonló intézet nem létezett, mert a népnek oktatása csak a vallástanra szorítkozott. A kolostori és káptalani iskolák pedig tisztán latinnyelvű intézetek voltak s ezek sem hasonlók a mai középiskolához, mert az azokban tanított u. n. szabad tudományok között a hazai nyelv, a történelem, a földrajz, természetrajz, természettan elő nem fordult.

Vármegyénk e korszakbeli iskolái a középkor viszonyainak teljesen megfeleltek s mint a közmívelődés egyedüli tényezői kiváló fontossággal bírtak. Az iskolák száma e korban már

elég tekintélyes, a káptalani, kolostori és parochiális tanintézetek Bács és Bodrogh megyék területén a következő helységekben fordulnak elő :

a) a káptalani székhelyeken u. m. Bács és Titelen. A bácsi káptalani iskola a legősibbek egyike az egész országban, mert Szent István király korától kezdve szerepelt s fennállott a mohácsi vészig. A titeli iskola legkésőbb a XII. században alakult s szintén működött egészen a török hódoltság koráig ;

b) a kolostori székhelyeken u. m. Bodrogmonostor (ma Monostorszeg), Czobor-Szent-Mihály (ma Zombor), Háj-Szt-Lőrincz (ma ismeretlen), Ders (Bács körül), Gajdel (Gajdobra körül), Bodrogsziget (Monostorszeg mellett), Báthmonostor, Bács, Futak, Baja, Kabul (ma Kovil), Kölöd (ma Kolluth), Zenta ;

c) a plébániai székhelyeken, u. m. : Acsaegyház (Bodrogh m.), Almás-Szent-György (ma Gyurgyevó), Adorján, Apos (Bodrogh m.), Apáti, Alpár (ma bácskai puszta), Alsó-Szent-György (Bodrogh m.), Aranyán (u. o.), Arnót (u. o.), Árok-egyház (u. o.), Boldogasszonyfalva (ma Goszpodincze), Baba-Szent-Péter, Bács, Baja, Bánca (Bács m.), Banrád (u. o.), Báthmonostor, Bátor-egyház (Bodrogh m.), Becse, Belfalu (u. o.), Belső-Szt-Márton (u. o.), Bel-Szt-Miklós (Bács m.), Béreg, Besenyő (Bodrogh m.), Bogyán, Bodrogh, Bodrogh-Asszony-Zaka (Bodrogh m.), Borsód, Boziás (Bács m.), Böki (ma Bukin), Bodony (Bács m.), Baksa-falva (u. o.), Boldogasszonyteleke (u. o.), Boldogasszony-Keszi (u. o.), Csaszló (u. o.), Cséb, Csenej (u. o.), Csente (Bodrogh m.), Csík-egyház (Bács m.) stb., összesen 230 községben.

Minthogy a plébániai székhelyeket megyénk területéről a XIV-ik századnál előbbi időből a pápai tizedlajstromok hiánya miatt nem ismerjük, ez okból az itt érintett iskolák közül a legrégebbek csupán az Anjouk koráig nyúlnak vissza. Kétségtelen azonban, hogy valamint a káptalani és kolostori, úgy a plébániai iskolák jó része vármegyénkben egészen első királyaink koráig felnyúltak s így az az itt elsorolt intézetek között voltak

olyanok is, melyek már a bácsi egyházmegye megalakulásakor létesültek.

Bács és Bodrogh vármegyék területén a legrégebb időktől kezdve a mohácsi vészig közel harmadfélszáz iskolát vagyunk képesek kimutatni s e körülmény kétségbevonhatlanul igazolja, hogy e megyék az iskolák kezdetleges szervezete mellett is előkelő kulturális színvonalon állottak. Mivel ebben a korszakban a tanítással és a tudományok művelésével nálunk is majdnem kizárólag a papok foglalkoztak, az egyháznak érdekében volt, hogy iskolái lassankint fejlesztessenek és számban is gyarapodjanak, szóval, hogy a többi egyházmegyékkel e téren is kiállják a versenyt.

A világiak elemi iskoláztatása nálunk csak a XIV. századtól kezdve indult fejlődésnek s ettől fogva iskoláink a világi pályára készülők oktatásával és nevelésével egyaránt foglalkoztak. Ez az a korszak, midőn az egyház a külföldön keletkezett tanügyi reformok és főleg az egyetemi oktatás terjedése folytán nálunk is mindinkább emelni törekszik az iskolák színvonalát, tökéletesíti azok belső szervezetét, emeli a lelkészek képzettségét s arra is törekszik, hogy a bácsi és kalocsai egyházmegye papsága ne csupán a káptalani székhelyeken levő felsőbb iskolákat, hanem a hazai és külföldi egyetemeket is látogassa. A világi elem csakhamar követte a jó példát, mert mind számosabban keresték fel a megyénkbeli családok gyermekei az itt levő iskolákat, sőt ha a korán megszűnt veszprémi és budai, valamint a Nagy Lajos király által alapított s a mohácsi vészig fennállott pécsi egyetem diáklajstromai ránk maradtak volna, ezekben is találkozoznánk nem egy bácskai névvel. Mert hogy a megyénk területén létezett iskolák e korszakban kellő előképzettséget nyújtottak, mutatják a külföldi egyetemeken megfordult ifjaink, a kiknek névsora az eddigi kutatások szerint is eléggé tekintélyes.

I.

Az Árpádok kora.

A káptalani iskolák.

Bács és Bodrogh vármegyében a mohácsi vész előtt székes káptalan Bácsban, társas káptalanok pedig Titelen, Háj-Szent-Lőrinczen és Kőben léteztek. A bácsi káptalant Szent István király alapította, a titeli a XII. században már létezett s mindkettő fennállott egészen a mohácsi vészig. A kői káptalan (a mai Begecs mellett) csak a tatárjárás idejéig állott fenn megyénkben, mert e tájban a szerémi részekre a (mai Bánostor-ba) költözött át; a háj-szent-lőrinczi káptalan, mely Bodrogh megyében a mai Apatin és Szónta közötti vidéken létezett, a XIII. században plébániai egyházzá változott át.

A káptalani iskolákról, melyek az egész országban egyformán voltak szervezve, a XI. században keletkezett Gellért-legenda nyújt első bővebb felvilágosítást.¹⁾ Egyik nap — úgy mond a legenda — harmincz új keresztény férfi jött a püspökhöz azon kéréssel, hogy gyermekeiket vegye át, taníttassa ki és szentelje papokká. Ez elfogadta, alkalmas házban helyezte el és Valter mester kezére adta őket, hogy tőle a nyelvtani és zenei ismereteket megszerezzék. Rövid idő alatt szép sikert mutattak fel. Ennek láttára a nemesek és az előkelők is átadták gyermekeiket az említett Valternek, hogy a szabad mesterségek tudományára oktassa őket . . . Ezeket a püspök nagyon kedvelte, mert nem voltak idegenek, hanem hazafiak s általuk az Isten egyházára nagyobb dicsőség hárulhatott. A püspöknek nagy gondja volt a szegény iskolás gyermekekre, a szerzetesekre és a vendégekre. A kicsinyeket az ő házába hozták; ő meg átadta azokat az iskolába. A tanítás oly buzgalommal folyt, hogy még az éjjelt is nappallá tették. Az első harmincz az olvasásban

¹⁾ Dr. Békefi R.: Árpádkori közoktatásügyünk, Századok, 1896., 207. l.

Wass József: Hazai és külföldi iskolázásunk az Árpád korszak alatt. 55. l.

(lectura) és éneklésben (cantu) egészen otthonos lett; a püspök ezeket felszentelé és kanonokká tette. Küldött követeket a Dunántúlra is és összegyűjtötte a tanulókat. Ezeket azután papokká szentelte és a lelkészségek élére plébánosokul rendelte. Jött hozzá német, cseh, lengyel, francia és más nemzetiségű, a kiknek felszentelése után egyházmegyéje javadalmait adományozta. A mint meg Valter mester a tanulók számának növekedését látta, a munka terhének tapasztalatára így szólt a püspökhöz: Ezen nagy sokaságot kettős hivatalomban, az ének és olvasás tanításában, elégtelen vagyok szolgálni. Küldj el és hozz ide vagy lectort vagy énekmestert. A püspök ekkor Mór mestert elküldötte Székesfehérvárra a király (Szent István) üdvözlésére azon meghagyással, hogy tekintsen be az iskolákba is, melyek ekkor e városban virágzók voltak, hogy a tanulók között doktort, vagyis oktatót találjon, a kit hozzon el magával. Mór, a mint Székesfehérvárra érkezik, a királynál dolgát végzi és bemegy az iskolába. Itt találta a német származású Henriket, ki a gyermekek segédmestere volt. Ez, a mint felszólította, engedett a meghívásnak, fogta könyveit s Mórral együtt a püspökhöz ment. A püspök szívesen fogadta és a tanulók lectorává tette, Valter pedig az éneket tanította.¹⁾

A káptalani iskolák feladata a fentebbiek szerint első sorban a világi papképzés volt. A tanítást a lector és a cantor végezte, vagyis amaz az olvasást és írást, emez az éneklést tanította. A káptalani iskolák tanítóit „magister scholarum“-nak, majd „scholasticus“-nak nevezték, a kik később a trivium és quadrivium tantárgyait is tanították ugyan, de kezdetben a latin írás és olvasás, valamint az ének elemeinek tanításával is megelégedtek.²⁾

A káptalani iskolák nálunk is általános érvényű egyházi rendelkezések eredményei voltak. Maguk az egyetemes egyházi zsinatok határozatai megkövetelték, hogy a püspöki székhelyeken állíttassék egy-egy iskola. II. Jenő pápa 826-ban elrendelte, hogy

1) Endlicher: Vita S. Gerardi. (Mon. Árpadiana. 219—221. l.)

2) Specht: Gesch. des Unterrichtswesens. 186—187. l.

minden püspöki és plébániai egyháznál legyenek tanító-mesterek és doktorok, a kik a tudományok- és szabadmesterségekbe (artes liberales) beavatva, a dogmákat állandóan tanítsák. A compostellai (1056.) és a római (1073.) zsinatok megkövetelik a papoktól a tanultságot.¹⁾ A lateráni III. egyetemes egyházi zsinat elrendelte, hogy minden püspöki székhelyen illő javadalommal kell ellátni azon mestert, a ki az egyház papjait és a szegény tanulókat ingyen tanítja, hogy így ő szükségét ne szenvedjen, a tanulóknak pedig nyílják meg az út a tudományokhoz.²⁾ Mivel pedig eme határozatot sok helyütt figyelmen kívül hagyták, a IV. lateráni zsinat 1215-ben megújítja s azzal toldotta meg ezen határozatot, hogy minden székesegyházban s ha lehet, másutt is a püspök a káptalannal olyan tanító-mestert szemeljen ki, a ki az egyházak növendékeit és másokat is ingyen oktasson a grammatikai tudományokban.³⁾ Az érseki székhelyekre még egy-egy theologust is rendel a IV. lateráni zsinat, hogy ez a papokat a szentírás ismeretére, de különösen a lelkipásztorkodás teendőire oktassa.⁴⁾

A püspöki székhelyeken kívül oly városokban is létezett iskola, hol csak társas káptalanok álltak fenn. Ezek voltak, mint nálunk Titelen, Kőben és Háj-Szent-Lőrinczen, a tulajdonképeni káptalani iskolák. A káptalant képező kanonok testület egyes tagjai végezték itt a tanítást, a mint azt az „olvasó“ (lector) és „éneklő“ (cantor) kanonokok elnevezései is mutatják, bár a „scholastikus“ cím is gyakran előfordult.⁵⁾

A bácsi iskola épp úgy, mint a kalocsai is, székesegyházi iskola volt. Ezen, valamint a többi iskolák szervezői kezdetben többnyire külföldi emberek levén, mind a világi, mind pedig a

1) Mansi: Collectio conciliorum XIV. köt. 1008. és XIX. köt. 855. l.

2) U. o. XXII. k. 228. l.

3) U. u. XXII. k. 999. l.

4) U. o.

5) Fejér: Cod. Dipl. IV. 2. 205. l.

Knauz: Mon. Eccl. Strig. I. 628. II. 804.

Wenzel: Árp. Új okmtr. VII. 332.

szerzetes papság képzése nálunk is oly módon történt, mint a külföldön. Az oktatást ezen iskolákban az elemi ismeretekkel kezdték, azután a trivium és quadrivium tárgyra tértek át. A vezetés, a fegyelem és az egész rendszer nagyjában szintén a külföldi iskolákéval volt azonos. A hittudományt nálunk sem tanulták eleinte külön, hanem a többi tantárgyakba szőve, mert ekkor még minden tárgy a vallás szolgálatában állott. Az olvasást a szentíráson, főleg pedig a zsoltárokon gyakorolták be; olvasmányul a klaszikusok mellett szintén a szentírást és az egyházatyák műveit használták. A tanítás latin nyelven történt s e nyelvnek ismeretét hazánkban már az első esztergomi zsinat előírta, mondván: a kanonokok a kolostorban, a káplánok pedig az udvarban (curia) latinul beszéljenek.¹⁾

II.

Kolostori iskolák.

A szerzetesi kolostorok valamint hazánkban, úgy megyénkben is igen korán honosodtak meg. Első keresztény hittérítőink is tudvalevőleg olasz szerzetesek voltak.²⁾ Ezek alapították az első kolostorokat s azokban az iskolákat is, melyeket a szerzetes rendek szabályzata írt elő. Nálunk Bács és Bodrogh megyékben az Árpádok korától fogva a mohácsi vészig a következő kolostorok léteztek: 1. a bodrogmonostori (a mai Monostorszeg mellett), 2. a dersi (Bács szomszédságában), 3. a gajdéli (Gajdobra körül), 4. a bodrogszigeti (Monostorszeg felett), 5. a báthmonostori, 6. bácsi, 7. bajai, 8. a futaki, 9. a kabuli (a mai Kovil körül), 10. a kölödi (ma Kollut), 11. czoborszentmihályi (ma Zombor) és 12. a zentai.³⁾

Ezen kolostorok iskoláinak első feladata a szerzetesek nevelése volt. Nem egy időben keletkeztek, valamint a szerzetes-

1) Endlicher: Mon. Arpadiana. 338. l.

2) Wolf: Első keresztény térítőink. Akad. Ért. 1895. 513. stb. l.

3) Bács-Bodrogh vármegye Egyetemes Monografiája. II. köt.

rendek is csak a századok folyamán jöttek létre. Közülök a bodrogmonostori a cistercita-rendé, a dersi ismeretlen szerzeté, a gajdeli a premontreieké, a bodrogszigeti a pálosoké, a báthmonostori az ágostonrendüeké, a bácsi, bajai, futaki, kabuli, kölödi és zentai a ferenczrendieké, végül a czoborszentmihályi a domonkosoké volt. Ezen kolostorok alapítási éveit a (czoborszentmihályit kivéve (1479.) nem ismerjük, annyi azonban bizonyos, hogy azok egy része a XIII. században már fennállott s innen kezdve egészen a mohácsi vészig működtek.

A kolostori iskolák alsó osztályában, mint mindenütt, úgy nálunk is a latin olvasással kezdték az oktatást. E célra kis táblákat vagy lapokat használtak, melyekre a betűket abc rendben írták. A betűk megismerése után a folyékony olvasást a zsoltáros könyvben gyakorolták. Nagyon figyeltek az olvasás tanításánál arra, hogy a gyermekek a szótagokat szabatosan és érthetően ejtsék ki és jól hangsúlyozzák. Ennek oka pedig az volt, hogy a kar-imánál és az étkezés alatti olvasásnál nagyon kényesek voltak a jó olvasásra. Az olvasás begyakorlása céljából többször ismételték a zsoltárok szövegét. Így a zsoltárokat kívülről is megtanulták, de nálunk legnagyobbbésznt nem értették, mert a zsoltárok szövege latin volt. Míg az olvasást s vele a zsoltárokat megtanulták, három év is beletelt.¹⁾

Az írást rendszerint akkor tanulták, midőn már tudtak olvasni. A tanítás egészen úgy történt, mint valamikor a rómaiaknál; a táblát bekenték viaszszal s hegyes íróvesszővel, melynek másik vége lapos volt, a betűket a viaszba vésték. A tanító előbb maga írta a betűket a táblára, a tanulók aztán ezt utánozni igyekeztek, vagy a tanító vezette kezét a gyermekeknek. A viaszba írás azonban később csak a fogalmazásnál és számolásnál maradt szokásban. A ki viaszba már tudott írni, az nádtollat kapott a kezébe. A lúdtollat a X. századtól

¹⁾ Koldewey: Schuldordnungen XXXII. 1.

Specht: Gesch. des Unterrichtswesens 1885. 67—70. 1.

Denk: Geschichte des gallofrankischen Unterrichtswesens. 217. 1.

fogva kezdték használni. A déli országokban papyrusra, az éjszakiakban pergamenre, esetleg fa kérgére (codex) írtak tintával. A gyapotpapírt a XI. században, a rongypapírt még később kezdték készíteni. A tintát koromból, borkőből, szénből, majd vitriolból csinálták. Tintatartóul a szarvat használták, melyet az íróasztalba erősítettek.¹⁾

Mivel a könyveket csakis másolás útján készítették, az írás tudás a középkorban nem kis jelentőségű volt. A szorgalmas tanulók már csak azért is megtanultak írni, hogy maguknak vagy a kolostornak így könyveket készíthessenek. Az az eredeti dolog is megtörtént, hogy oly gyermekek vagy felnőttek másolták a latin szövegű iratokat, a kik nem is tudtak latinul. Ezek persze sok hibát ejtettek, miért is a szentírás és a liturgikus könyvek másolásától az ilyeneket eltiltották. A mely codex-et ily egyén másolt, „puerili police scriptus“-nak nevezték.²⁾

A tantárgyak közül a *számolás* tanítása legfőképp azért történt, hogy az ünnepeket ki tudják számítani. A számlálás kezdetben csak az újjakon történt, s csak hosszas gyakorlat után vitték a tanulók annyira, hogy a számjegyeket megismerték és az egyszeregyet is tudták.³⁾

Az *éneklést* karban tanulták, hogy az isteni tiszteletet alkalomával szerepeljenek. Sok időt fordítottak erre úgy, hogy csak a *grammatika* volt az, a melylyel több időt töltöttek. Szent Benedek szabályai szerint az énekben hibázó gyermeket meg is verték.⁴⁾

A *latin* nyelvet szintén az elemi iskolában tanulták. Eleinte az alak- és mondattannal, azután beszédgyakorlatokkal foglalkoztak. Az elemi tanulmányok befejezése után az u. n. *hét szabad mesterség* tanítása következett.

A hét szabad mesterség tanítását, mint sok más mindent,

1) Denk : Gesch. des gallofr. Unterr. 217. l.

Specht : Gesch. des Unterrichtswesens. 70—71. l.

2) Baumeister : Handbuch der Erziehungslehre. I. k. 26. l.

3) Denk : U. o. 222. l. Günther : Gesch. des Mathematischen Unterrichtes. 9. l.

4) Denk : U. o. 219. l. Specht : U. o. 73. l.

a középkor a rómaiaktól örökölte. Ennek tárgyai, mint tudva van, két csoportra, *trivium*- és *quadrivium*-ra oszlottak. Az előbbihez a grammatika, *dialectica* és *rhetorica*, az utóbbihoz a *musica*, aritmetika, geometria és astronomia tartoztak, vagyis a trivium tárgyai a nyelvészet, a quadriviumé a mennyiségtan csoportját képezték. Ezen tantárgyakat összesen csak ott tanították, ahol volt azok tanítására képes tanerő; a hét tárgy tanítása 8 évi időt vett igénybe.

A tárgyak között legfontosabbnak a grammatiká-t (nyelvtan) tartották. Ezzel leghosszabban foglalkoztak azért, hogy az írókat megértsék és latinul írni s beszélni tudjanak. A nyelvtan tanításánál néhol könyvet is használtak (pl. Donatus: *Ars minor*-ja), volt hexameteres versben írt tankönyv is (Villa Dei-é 1199-ből). A grammatika tanulása közben zsoltárokat, hymuszokat és a szentírás egyes részeit tanulmányozták a szabatos olvasás gyakorlása végett. Olvasmányul Aesop meséit és Cató erkölcsös mondatait használták, ezeket elemezték és fordították. A latin nyelvet még nem értő tanulóknak anyanyelvükön is megmagyarázták az írókat. A görög és zsidó nyelvet azonban a nyelvtan körében nem tanították, — ezt Specht kimutatta.¹⁾

A *rhetorika* volt a trivium második tantárgya, melyre azonban a középkorban nem fektettek oly nagy súlyt, mint a rómaiaknál, mert a szónoklat művészete tetemesen el lőn hanyagolva. Olvasták azonban Ciceró, Quintilian, továbbá Beda és Alcuin műveit. A rhetorikát egyébként csak a grammatikából kiállott szigorú vizsgálat után tanulhatták a növendékek.

A *dialectikát* (vitakozástant) a theologiában már a XI. században alkalmazták. Tanításánál Aristoteles, Cassiodor, Beothius, Izidor és főleg Alcuin műveit használták. Egyébként pedig a gyakorlatra fektettek nagy súlyt s azért szokásban voltak a vitakozások, melyek néha napokon át eltartottak.

A trivium elvégzése után a quadrivium tárgyaira tértek át az iskolában. Minthogy pedig e tárgyakat általában nehezebbek-

¹⁾ Specht: I. m. 105—110. l.

nek tartották, ezeket csak a tehetségesebb növendékeknek volt szabad tanulniok.

A tárgyak közt itt először a *számtant* (arithmetica) tanulták, mert nagy súlyt fektettek arra, hogy az ünnepek (főleg a húsvét) napjait mindenki ki tudja számítani. Tankönyvük Beothius műve (Institutio arithmetica) volt. Eleinte római számokkal számoltak, a XI. századtól kezdve pedig a Gerbert (később II. Szilveszter pápa) által az araboktól átültetett u. n. arab számjegyekkel. Jobbára csak a négy alapműveletet tanulták. Szerették azonban a számok titkos jelentőségét is fejtegetni, mert a középkorban általános volt a hiedelem, hogy a számoknak, melyek a szentírásban előfordulnak, titkos jelentésök is van.¹⁾

Az *astronomia* (csillagászat) tanítása azért volt fontos, mert az egyházi naptár készítéséhez okvetlen megkívántatott. Az astronomiával általában szívesen foglalkoztak az emberek e korban, hisz maga Nagy Károly (768—814.) császár is astronomus volt. Tanulmányozták a nap járását, a hold fényváltozatait s a csillagok állását stb. Volt naptárunk is a Cisio—Janus-féle, melyet a kezdő szavaktól neveztek el így. Ez 24 versből állott (12 óra beosztva) s ezekben a szótag száma jelezte, hogy az illető nap hányadik a hónapban. Voltak tankönyvek is, sőt az ókori ide vonatkozó iratokat is tanulmányozták.²⁾

A *zene* (musica) tanításánál az ének, a fúvó és húros hangszerek kezelésére fektették a fősúlyt. Eredeti hangszerük volt a „monochord“, mely egy húrral bírt s a melyből a mai zongora fejlődött idővel. A zene-elméletet is tanították s ezt Beothiusnak „De musica“ című könyvéből sajátították el.

A *geometriával* az iskolában nem valami sokat foglalkoztak. Összes tudásuk a körnek, továbbá három és négyszög területének kiszámítására szorítkozott. Tankönyvül először Cassiodor és M. Capella encyclopaediáját használták, midőn azonban

1) Specht: U. o. 130—136. l.

2) A cisiók általános története és a magyarországi cisiókról, l. Egyet. philologiai Közlöny 1879. évf. 537. és 1880. évf. 140., 246. l.

Gerbert a XI. században Beothiusnak: *De geometria* című művét felfedezte, — melyet ez Euclides-ből kivonatolt, — attól fogva ez volt az általános tankönyv.

E tárgyhoz tartozott a földrajz tanítása, mire nézve tankönyvül legáltalánosabban Dicuil-nek „*De mensura*“ cz. művét használták. Voltak a régiek után másolt térképek is, azonkívül a földrajzzal kapcsolatban természetrajzot is tanultak Sevillai Izidor és Rhabanus (*De universo*) művei nyomán.¹⁾

A szerzetes jelöltek a trivium tantárgyait nálunk is épp úgy tanulták, mint a külföldön. A budai zsinat 1279-ben ki is kötötte, hogy egyházi átok alá esik mindaz a szerzetes, aki az iskolát elhagyja, vagy abban a grammatikát, theológiát és logikát nem tanulja,²⁾ a három tárgy pedig nagyjában összeesik a triviummal, mert a theológiát a retorika keretében tanították.

A quadrivium tárgyait a kolostori iskolákban nem tanították, ezek már a felsőbb tanulmány tárgyait képezték.

A középkori iskolák beléletére nézve kevés adattal rendelkezünk. A róm. kath. egyházai levén a megyénk területén levő iskolák egész összege, az egyházsabályok voltak a kebelében fennálló iskolára nézve is irányadók. Hazai törvényhozásunk nem is avatkozott bele az iskolai ügyekbe az egész középkoron át s így a tanügyet érdeklő országgyűlési határozatokkal nem is igen találkozunk. Az Árpádok korában kivételt e tekintetben csak Szt. László király tesz, a ki által alkotott törvények megközelítőleg az ország oktatásügyére is vonatkoznak. Szt. László ugyanis a papi növendékeket büntetőjogilag a tanító alá rendelte akkor, a midőn kimondá, hogy lopás vétsége esetén a tanító vesszővel büntessen.³⁾ Ugyancsak e király korában jött létre az esztergomi egyházi zsinat azon végzése, mely szerint a szolgálati viszonyban levő népet tanítani nem szabad, s a ki

1) Denk : I. m. 240. I. Specht : I. m. 143—149. I.

2) Endlicher : Mon. Arpadiana. 598. I.

3) Szent László törvényei 11. fej. (Endlichernél : Mon. Árp. 338. I.)

rabszolgát tanít (oly czélből, hogy pappá legyen) az az ily szolgát urától megváltani és azonfelül súlyos birságot fizetni köteles.¹⁾

III.

Népiskolák.

Szent István király korától egészen a mohácsi vészig (1526.) a tulajdonképeni népiskolákat a községekben lévő róm. kath. lelkészségek mellett keletkezett, de külön helyiségekkel nem bíró iskolák képezték, melyek csupán arra szolgáltak, hogy a hívek gyermekei a vallás elemeibe bevezettettek s esetleg e mellett az írás-olvasásra is oktattattak. A tanító itt a lelkész volt, a kinek különben is érdekében állott, hogy az isteni tiszteleteknél segédkező egyéneket képezzen ki s ezek később vagy kántorok lettek, vagy a papi pályára léptek át. Bács és Bodrogh megyében e korból összesen 230 plébániával bíró községet ismerünk,²⁾ a népoktatás tehát ezeken a helyeken kétségkívül folyamatban állott. Az oktatás itt rendszerint a templomban vagy a paplakban történt vásár- és ünnepnapokon.

Városokban, mint Bácsban, Bodroghban, Háj-Szt-Lőrinczen, Zentán, úgy mint az ország többi városaiban is bizonyára voltak külön városi iskolák is,³⁾ ezekre nézve azonban adatokkal nem rendelkezünk.

A megyék területén lakó más felekezetű lakosoknak iskoláiról mit sem tudunk. A gör. kel. vallású lakosság e megyék területén igen szórványosan és csekély számban létezett (főleg

¹⁾ Synodus Strig. prior. art. 65. Téves Berauer Józsefnek (A kalocsa-egyházmegye népiskolák tört. 9. l.) azon állítása, hogy első királyaink korában az állam tiltotta volna meg az alsó néposztály tanítását, mert az itt idézett esztergomi zsinat ezen végzését nem az országgyűlés s nem is a király, hanem a róm. kath. egyház alkotta.

²⁾ A megyebeli róm. kath. lelkészségeket a pápai tized-lajstromok alapján ismerjük. (Lásd erre nézve dr. Ortvy T.: Magyarorsz. egyházi földleírása cz. nagy művét.)

³⁾ Az ország egyéb részeiben tényleg mindenütt voltak városi iskolák. (L. Toldy F.: M. Irodalomtört. II. 17.)

Zsigmond és I. Mátyás király óta), ezeknek iskolái tehát annál kevésbé lehettek, mert lelkészsegeik sem voltak. Minthogy a hussziták Zsigmond korában (1410—1439.) nálunk is tetemesen elszaporodtak s e vallásra számos r. kath. lelkész tért át, valószínű, hogy ezek, míg az üldözés utóbb ki nem irtotta őket, birtak néhány iskolával is az egyes lelkészsegek mellett. Izmaeliták (mohamedán vallású bolgárok) szintén laktak pár községben az Árpádok korában, ezeknek papjai bizonyára szintén foglalkoztak némi tanítással is.¹⁾ A zsidók, a kik főleg a nagyobb városokban laktak, iskolákat is tartottak fönn, de Bács vagy Bodrogh megyére vonatkozó adatokat eddig nem ismerünk. IV. Béla királynak a zsidók részére 1251-ben adott törvényei szerint, a ki a zsidók iskoláját háborgatja, az a zsidók bírójának súlyos bírságot tartozott fizetni; a zsidók elleni perekben csakis az iskola előtt szolgáltathatta bírójuk az igazságot.²⁾

A nőnevelés az egész középkoron át az apácák kezén állott. Vármegyénkben a mohácsi vész előtt a duna- vagy Szt. Margitszigeti apácáknak Szóntán, a budai (Clarissa) apácáknak pedig Adorjánon és Vastorokon (ma puszták Ó-Kanizsa határában) voltak nagyobb uradalmaik, hogy azonban voltak-e klastromaik is itten, erre nézve nincsenek adatok. Valószínű azonban, hogy ezen apácáknál nem egy megyebeli szülő taníttatta leánygyermekét, mert e korszakban a leányok csakis az apácáknál tanulhattak. Divatban volt az is, hogy némely családok leánygyermeköket apácának szánták és már gyermekkorában beadták a veszprémvölgyi szerzetházba. Szent Margitról tudjuk, hogy már 3 éves korába zárdába került, hol akkor több kis leány is lakott,³⁾ sőt a leendő apácák egy része 2—10 életéve között volt.

A zárdákban első sorban olvasásra és énekekre tanították a

¹⁾ Vármegyénkben eddig két községről tudjuk, hogy izmaeliták (szaracénok) laktak. Ezek Csürog (1238.) és Apos (a mai Apatin környékén 1173—1196 körül.) L. Iványi: Bács-Bodrogh vármegye helynévtára II. 22. és Steltzer: Geschichte der Bácska 12. l.

²⁾ Dr. Kohn: A zsidók története. I. 106—109.

³⁾ Margit legenda. Nyelvelméltár, VIII k. 73. l.

gyermeküket, azután a latin nyelv és a számolás tanulása következett, sőt néhol a quadrivium tantárgyait is tanulták. A tanítási nyelv kizárólag a latin volt.¹⁾

IV.

Egyetemi oktatás.

Mielőtt vármegyénk Árpád-kori oktatásügyének tárgyalását befejeznők, szólnunk kell pár szót az egyetemi oktatásról is. Hazánkban egyetemnek nevezhető főiskola a XIII. századtól fogva Veszprémben volt. Mivel ezen főiskola korán megszűnt és levéltára fenn nem maradt, nem tudjuk megállapítani, hogy abban megyénkből kik folytatták tanulmányaikat. Valószínű azonban, hogy úgy ebbe, mint a XI. század óta fennálló olasz (Bologna, Szalerno) és a XII. században létrejött párisi egyetemre gyakran látogattak el ifjaink, mert magyar hallgatókkal általában többször találkozunk.²⁾ A párisi egyetemre III. Béla király kora óta kezdtek ifjaink járni, és pedig azok, akik papi pályára készültek, mert ez hittudományi főiskola volt. A megyénkben is nagybirtokos Csák nemzetségből való Ugrin kalocsai érsek ide küldte tanulmányokra unokaöccsét Ugrint, a ki Párisban 12 évig tanult s mint tudós pap, hazatérte után gyorsan emelkedett s utóbb mint spalatói érsek halt meg.³⁾

A jogot a magyar ifjak e korban leginkább Bolognában hallgatták, a mely a legelső és leghíresebb jogi egyetem volt. Itt 1250 körül a magyar ifjak már külön nemzetségi kört alkottak, de az ide járt magyarok neveit még nem ismerjük. A vicenzai egyetemről tudjuk azonban, hogy 1209-ben itt tanult meráni Berthold herczeg, az akkori kalocsa-bácsi érsek.⁴⁾ A páduai egyetemen végezte tanulmányait a bácskai előkelő család-

1) Specht: I. m. 270. 1

2) Pauler: A magyar nemzet története az Árpád-házi kir. alatt. I. k. 636. I.

3) U. o. II. 270.

4) Fejér: Codex dipl. III. 1. 74.

ból való Bánca¹⁾ nembeli Orbász, később pozsegai nagyprépost is 1264-ben, a ki Páduában kanonok is volt.²⁾ Végül bár nem tudjuk hol tanult, de bizonyára külföldi egyetemen nyerte kiképzését Jakab háj-szent-lőrinczi, utóbb pozsonyi prépost is, a ki korának egyik ismert orvosa volt.³⁾ — Az első magyar bíbornok, Báncai István előbb kalocsai, majd 1243—52-ig esztergomi érsek is bácskai ember volt s mint tanult ember, kiképzését bizonyára valamely külföldi egyetem nyerte.⁴⁾

A hazánkbeli tanuló ifjúság az Árpádok korában nemcsak a nyugat-európai egyetemeket látogatta, hanem Ázsia némely főiskoláiban is megfordult. A hazánkbeli mohamedán saracenok (izmaeliták) ugyanis theologiai tanulmányaikat jobbra Aleppóban és Jeruzsálemben végezték,⁵⁾ mivel pedig Bács és Bodrogh megyék területén két egész községet is ismerünk, amelyekben e korban izmaeliták laktak (*Csúrlak* a mai Csúrog és *Apos* a mai Szónta helység környékén), kétségtelen, hogy ezeknek leendő papjai szintén megfordultak a távoli kelet főiskoláiban, mert a mozlím vallás tanait itt helyben nem is tanulhatták. Nincsenek ugyan közelebbi adataink, de valószínű, hogy ugyanezen okból a mohamedán papjelöltek a spanyolországi arab főiskolákat is látogatták.

Ámbár azonban az iskolázás ügye — mint a fentebbiekből kitűnik — az Árpádok korában sem volt elhanyagolva, tekintve, hogy a tanulásban csak az egyházi férfiak s egyes világi egyének vettek részt, az általános műveltség e tájban megyénkben is alacsony fokon állhatott. A nagy többség sem írni, sem olvasni nem tudott, helyesen jegyzi meg tehát Pauler, hogy az ezen korban élő világi előkelőségek átlagos műveltsége is csak olyan volt, mint mai napság a paraszt emberé.⁶⁾

1) Bánca helység a mai Tovarisoa határában állott.

2) Knauz: Mon. Eccl. Strigon. I. 499.

3) Századok. 1901. 637.

4) Knauz: I. m. I. 395.

5) Hunfalvy P.: Magyarorsz. ethnografiája. 336. I.

6) Pauler: I. m. II. k. 419. I.

Az oktatásügy fejlődése a vegyes házbeli királyok alatt.

Az Árpádházi királyok kihalta (1301.) után előbb az Anjouházból származó királyokkal olasz földről beköszöntött műveltség, utóbb pedig a szintén onnan szerteáradt renaissance hatása alatt az oktatásügy is tetemes lendületet nyert. Mindjárt az Anjou királyok alatt az u. n. székesegyházi iskolák indultak nagy fejlődésnek, amennyiben a papi képzés foka tetemesen emelkedett. E korbeli székesegyházi vagy káptalani iskoláink szervezetének fejlettségéről tanuskodnak a ránk maradt statutumok, milyenek a *zágrábi* (1334.¹) és *nagyváradi* (1374.²), és csak sajnálhatjuk, hogy ily szabályok sem a bácsai, sem a kalocsai káptalani iskolákról nem maradtak fenn. Mivel azonban a zágrábi és nagyváradi statutumok majdnem teljesen azonosak, nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy a bácsai statutumok is egyezők voltak az országban érvényben levő más káptalani szabályzatokkal.

A káptalani iskolák fejlődésével karöltve haladt a kolostori és plébániai iskolák emelkedése is, mert az igények lassankint egyre fokozódtak. A felsőbb papi képzés megkövetelte, hogy az alsóbb iskolák az ifjak tökéletesebb képzésére törekedjenek, azért már az 1309. évben tartott budai zsinat több nevezetes oktatásügyi rendeletet léptetett életbe. Így elrendeltetett, hogy a papok előkészítése végett érseki székhelyeken egy-egy kánonjogilag képzett egyén, püspöki székhelyeken pedig egy grammatikában jártas tanító alkalmaztassék. Elrendeltetett továbbá, hogy a papjelölteken kívül világiak is oktattassanak, és pedig a vagyonosak megfelelő díjért, a szegények pedig teljesen ingyen, miért is a tanítók megfelelő díjazásáról az egyházmegye feje és a káptalan gondoskodik.³)

1) Tkalsits: Mon. Hist. Episc. Zágráb. II. 78.

2) Bunyitay V.: A váradi káptalan legrégebbi statutumai. 5. l.

3) Batthyány: Leges Ecclesiast. III. k. 310. l.

Még fontosabb e zsinat határozatai között az, a mely az idők folyamán még többször is megújított, t. i. hogy a pap (faluban úgy, mint a káptalanoknál) ne misézzen egyedül, hanem legyen minden papnak segédje (clericus) vagy tanítója (scholares), a ki neki mise közben válaszol és a kivel a zoltárokat elmondhatja¹⁾ Ez a fontos intézkedés, mely különben csak a IV. lateráni egyetemes zsinat (1215.) végzéseinek visszhangja, — a lelkészségek mellett szervezett iskolák elkülönítését és az u. n. kántortanítói állások szervezését jelzi. Úgy az oktatásnál, mint a szent mise mondásánál segédre volt a lelkésznek szüksége, s ez a segéd, a ki eleinte csak templomszolga vagy harangozó volt, az Anjouk korában már tanító lett.

Valószínű azonban, hogy ezt a rendelkezést nem mindenütt tartották be, mert mint az egyházi zsinatok későbbi végzései mutatják, az 1309-dik évi határozatot az 1382., 1450., 1489., 1494. és 1515. évi zsinatokon ismételten meg kellett újítani.²⁾ A világi tanítók alkalmazása azonban mégis mindinkább terjedt s a XIV. századtól fogva a városokban úgy, mint faluhelyen egyaránt voltak alkalmazva, sőt egyes ránk maradt adatok mutatják, hogy néhol oly tanító is volt szolgálatban, a kit nem a plébános alkalmazott. Így az 1438. és 1439. évekből arról értesülünk, hogy egyházi felsőbb rendelet kiátkozás terhe alatt hagyta meg, hogy a hatóságok oly tanítót, akit nem a plébános fogad fel, a parochiakon ne tőrjenek. E rendelet tanítót (scholarem) vagy harangozót (campanatorem) említ, a mi azt mutatja, hogy e két foglalkozás még össze volt kapcsolva.³⁾

Az ezen korban alkalmazott világi tanítók képzettségéről keveset tudunk. Annyi azonban bizonyosnak látszik, hogy e tanítók műveltsége nem lehetett valami magas, mert külön iskolákat nem végeztek s mert maga a papság, főleg pedig a helységekben levő plébánosok maguk is csekély képzettségű

¹⁾ U. o.

²⁾ Balthyány: I. m. III. 270—554. és Péterfy: Sacra Concilia, I. 209—230.

³⁾ Teutsch: Die ältesten Schulanfänge etc. (Archiv für siebenbürg. Landeskunde. X. 227.)

egyének voltak. Ezt világosan mutatják a hazai r. kath. egyházi zsinatok végzései, milyenek az 1450., 1489. és 1493. évi esztergomi, az 1494. évi nyitrai és végül az 1515. évi veszprémi, melyek elrendelik, hogy a pap, mielőtt felszenteltetnék, megvizsgálandó, vajjon tud-e olvasni és énekelni és hogy az elemi ismeretekben jártas-e?¹⁾ A nyitrai 1494. zsinat a plébánosok egy részének csekély szellemi képzettségét külön is felpanaszolta.²⁾

Hazai törvényhozásunk egészen a XV. századig nem foglalkozott az iskolák ügyével, mert a tanítók kizárólag papok vagy szerzetesek voltak. Midőn azonban — mint fentebb láttuk — a papság kiegészítőül világi egyéneket is alkalmazott, s a kiegészítőből lassankint önálló tanító állomások szerveztettek, ekkor már az állam is gondot volt kénytelen fordítani a tanítókra. I. Mátyás király volt az első uralkodóink között, a ki 1458-ban az első törvényt alkotta az iskoláknál működő tanítókra nézve, kimondván, hogy a világi tanítók tizedet és vámot fizetni nem tartoznak.³⁾ Utóda II. Ulászló király az 1515. évi országgyűlés által alkotott VII. törvényczikkben pedig kimondá, hogy a tanítók katonáskodni nem tartoznak.⁴⁾ Mindezek abban az időben tetemes kedvezményeknek tekintendők, mert a tized és vám alól való mentesség kizárólag nemesi jog volt, az az intézkedés pedig, hogy a hadi szolgálat alól felmentettek, a tanítók által teljesített kulturális hasznos szolgálatok jutalmazása kívánt lenni. E szabadalmak is mutatják, hogy királyaink a tanítók munkáját megbecsülték és kellőleg jutalmazták.

A XIV. és XV. században keletkezett új egyetemek, főleg pedig a hazánkban Nagy Lajos király által alapított *pécsi* (1367.), a Zsigmond által, majd I. Mátyás király által létesített (bár csak igen rövid ideig virágzott) *budai* egyetem, a magasabb műveltség terjesztői lettek s a hazánk- és vidékünkbeli ifjak is mind sűrűbben keresték fel úgy a bel-, mint a külföldi főiskolákat.

1) Batthyány i. m. III. 483. és Péterfy i. m. 214. stb.

2) Péterfy i. m. I. 258.

3) Corpus Iur. Hung. 1458. art. X.

4) U. o.

Hazai egyetemeink közül egyiknek sem maradt ránk a beiratott hallgatókról vezetett jegyzéke, s azért sem az Árpád-korban virágzott *veszprémi* (1278.), sem pedig a pécsi és budai egyetemek tanulóinak névsorát nem ismerjük. Hogy azonban e főiskolákban sok bácskai ifjú nyerte kiképzését, mutatja azon körülmény, hogy a külföldi egyetemek anyakönyvei szerint e távolabb eső intézeteket is gyakran látogatták. Az eddigi kutatások eredménye szerint a külföldi, főleg a bécsi és krakkói egyetemek tanulói között szintén sok Bács és Bodrogh megyei illetőségű ifjat találunk.¹⁾

VI.

Iskoláink a török hódítás korában.

Mivel a mohácsi veszedelem (1526.) után beállott zavarok következtében Bács és Bodrogh vármegyék önálló szereplése megszűnt, a főispáni tisztet a XVI. század elején viselő kalocsai érsekek pedig más biztosabb vidékre tették át székhelyüket, az iskolákat fentartó káptalanok és kolostorok lakói is eltávoztak innen s így az iskolák legnagyobb része is megszűnt. A török hódoltság szervezése (1542.) után azonban a viszonyok e vidéken kissé jobbra fordultak. A török uralom belátta ugyanis, hogy a szakadatlan pusztítás néptelenné és kietlenné teszi az egykor virágzó alföldet, s így a török kincstár s az új földesurak nem fognak e vidéken jövedelmet élvezhetni. Ezért történt, hogy mindjárt Budának 1541-ben történt elfoglalása után a török közigazgatási rendszer nálunk is szerveztetett s vármegyénk 1542-től mint a szegedi kerület (szandzsák) tartozéka külön járásokra (nahije) osztatott, melyeknek székhelyei Szegeden kívül Baja, Zombor, Bács, Szabadka és Titel valának.²⁾

A török korszakban Bács és Bodrogh megye lakossága ethnografiai jelleg tekintetében tetemes változáson ment át. A régi magyar nemesség jobbára vagy kipusztult, vagy más biz-

¹⁾ A külföldi egyetemeken tanult bácskai ifjak névsora közölve van Bács-Bodrogh vármegye Monografiája. I. köt. 146—147. l.

²⁾ Bács-Bodrogh vármegye Monografiája. I. 230.

tosabb vidékre költözött innen, csupán jobbágy népség maradt itten a falvakban, melyek az 1526—1542. évek között dúlt harcok alatt még el nem pusztultak. Új lakosságot nyert a két vármegye a beköltöző szerb, bunyevác, görög, sokác és török népelemekkel, a kik itt lassankint túlsúlyra vergődtek.

A török lakosság jobbára az erősségekké átalakított járási székhelyeken és a nagyobb helységekben lakott, hol mindenütt önálló lelkészségekkel is birt. A lelkészek neveit ismerjük pl. Zomborban 1543-ból, Bácsban ugyanazon évből; a lelkészsegédek (u. n. templomszolgák) száma (a lelkészeken kívül) Baján 1628-ban három, Szabadkán 1628—29-ben öt, Madarason 1628—29-ben szintén öt volt.¹⁾ A lelkészek és azok segédei az illető erősségekben és a helységek területén a mohamedán gyermekek és felnőttek vallásbeli oktatásával bizonyára foglalkoztak, tehát a török lakta községekben olyféle iskolákat kell feltételeznünk, milyenek a mohácsi vész előtt a magyar falvakban léteztek.²⁾ Hogy egyes lelkészek az írást, olvasást és számolást is tanították, kitűnik abból, hogy bár hazánkban a törököknek nyilvános főbb iskoláik nem léteztek, számos előkelő pap, vezér és hivatalnok szerepelt, a kik mind magyarországi származásúak voltak.³⁾

A Crni Iván „czár“ forradalma idejében (1527—29.) vidékünkre beözönlött, utóbb pedig a török inváziók alkalmával lassankint betelepedett gör. kel. vallású szerbek bár e vidék lakosságának nagy részét képezték, csak kevés lelkészséggel birtak és így az iskolázás náluk is csak jó részben a vallásoktatásra szorítkozott. Némely szerb egyházi írók szerint a bácsi gör. kel. püspökség, melynek székhelye állítólag Szeged lett volna, már a török hódoltság elején létesült s 1543-ban már

1) Velics—Kammerer: Magyarorsz. török kincstári defterek. I. 49—432. és Bács-Bodrogh vármegye Monografiája. I. 231—234. l.

2) A nagyobb városokban több iskola is létezett. Így Temesvárott 1660-ban hét iskolájuk volt a törököknek. (L. Evlia Cselebi török író művét dr. Karácsony J. fordításában. Kath. Szemle 1901. évf. IX. f.)

3) A híres török író, Dzsafer névtelene, (Ali Ibn Mohamed) kitől a zentai csata leírását is bírjuk, temesvári származású volt. (L. Új Magyar Múzeum, I. 25.)

fenn is állott, 1579-ben pedig György püspök a „bácsi területű Szeged várának metropolitája“ címet viselte.¹⁾ Ha tehát a gör. kel. egyház e tájban már szervezve volt, kétségtelen, hogy az itt levő szerb lakosság önálló lelkészségekkel el volt látva,²⁾ a lelkészek pedig tanítással is foglalkoztak. A lelkészségeken kívül kolostoraik is voltak a török korban itt a szerbeknek, így Kovilon, Bogyánban (melyek ma is fennállnak) és Báthmonostoron.³⁾ Az itt lakó kalugyerek nemcsak a szerzetesjelölteket, hanem a többi gyermekeket is oktatták.⁴⁾

A török hódoltság korában kath. vallású népesség is meglehetősen számban lakta vármegyénket. E népesség csekély részben itt visszamaradt magyarokból, nagyobb részben pedig beköltözött bunyevác- és sokáczokból állott, a kik a XVI-dik századtól kezdve szórványosan telepedtek le vidékünkön. Egyházi történetíróink szerint a kath. vallású hívek lelki gondozását a török korban kizárólag a bosnyák rend-tartománybeli szent ferenczrendi szerzetesek gyakorolták, a kik részben magukkal az új telepésekkel költöztek be a boszniai és dalmát vidékekről. A szerzetesek maguk is jobbára szláv nevűek.⁵⁾ Ezeken kívül a Szegeden ősidők óta lakó Ferenczesek is lelki-pásztorkodtak itten, a kik egész Szabadkáig is le-lerándultak s úgy látszik az önálló lelkészségekkel nem bíró községek lakosságát vallási oktatásban is részesítették.⁶⁾

Ámbár azonban a kalocsa-bácsi érsekek Frangepán Ferenczcel (1518—1543) székhelyökről végleg távoztak s ez érsekség

1) Csirics M.: A gör. kel. szerb egyháztörténete. (Bács-Bodrogh vármegye Monografiája. II. 209.)

2) Rigyicza községben 1627-ben gör. kel. plébánia volt. (L. Sakrak: Izvestaj, 170. l.)

3) A báthmonostori egykor benzés, később ágostai szerzetesek klostromát 1546. év után a gör. kel. szerzetesek foglalták el és még 1725-ben is lakták.

4) Kovilon állítólag már 1607-től, Bogyánban pedig 1621-től állandóan voltak szerzetesek s így az iskola is fenállott. (Sakrak—Ninics: Izvestaj Eparchije Bacske. 292—298. l.)

5) Erdujhelyi M.: A róm. kath. egyház. Bács-B. vm. Monografiája, II. k. 173. l.

6) Szegedi K.: A szegedalsóvárosi szent Ferenczrendi klostrom története. Iványi: Szabadka tört. I. k. 68. l.

ettől fogva csak más egyházi főméltóságok czímében élt, mindazáltal megyénk területén egyes önálló lelkészségek a török korban is léteztek, a melyek vezetői a hívek oktatását bizonyára szintén végezték.¹⁾ Az ezen időtől fennmaradt érseki dézsma-lajstromok mutatják, hogy Bács és Bodrogh megyében a kalocsai érsekek az egyházi tizedet, — a mennyiben azt a háborúk zivatarai engedték, — állandóan szedték. Ily jegyzékek az 1543., 1650., 1665. és 1678. évekből maradtak ránk s az ezekben felsorolt helységek száma a lakott pusztákkal együtt 2—300 között váltakozik. Ezen helységekben kath. vallású híveknek kellett lakniok, mert a szerbek az egyházi tizedet nem fizették.²⁾ E helységek kath. pastorátióját a szerzetesek egymaguk el nem láthatták, fel kell tételeznünk tehát, hogy voltak itt világi papok is, a kik a nagyobb községekben laktak, parochiával és templommal birtak és a kik az érseki dézsmát beszédtek, a helységeket pedig nyilvántartották. Ezt látszik megerősíteni az a körülmény, hogy midőn Ibrismovics Marin belgrádi r. kath. püspök 1649-ben a Duna-Tisza közén bérmálási körutat tett, a nagyobb helységekben templomokat talált és azokban misét is mondott. A püspök ugyanis — az egykorú feljegyzések szerint — Gyöngyös, Jászberény, Kecskemét és Szegedről jöven, 1649. okt. 11-én bérmált Martonoson Szent Márton templomában; okt. 12-én Bajmokon; okt. 14—15-én Jankovácson; okt. 16-án Mélykúton; okt. 17—22-ig Szántován és környékén; okt. 23—24-én Zomborban; okt. 26—28-án Bácsban, azonkívül a szóntai templomban és Bukinban keresztelő szt. János templomában bérmált. A püspök útinaplója szerint Zomborban, Garán, Gákován, Béregen és Kolluton nem volt templom; Zomborban

¹⁾ A zombori szent ferenczrendiek évkönyvei szerint a barátok az itteni plébániát 1629 éven át administrálták. (Bács-B. vm. Monografiája, II. 189.)

²⁾ Hogy a kath. vallású hívek itt szép számmal voltak, bizonyítja az a körülmény, mely szerint a boszniai ferenczrendi szerzetesek vidékünkön is megfordultak. Így Papiés Pál bosnyák missionárius 1629-ben jelenti Szerajevóból Rómába, hogy ő sokat fáradozott a lelki ügyek körül Bács (és Belgrád) egyházmegyéjében. (Acta Bosniae. 383. l.)

30, Garán, Gákován és Monostoron 58 kath. ház létezett, a béráltak száma pedig Szóntán 180-at, Bukinban 428-at tett ki.¹⁾

Mint ezen adatokból látszik, több helységben állott fenn lelkészség, mert a felszerelt templom létezése egyébként érthetetlen volna. Ugyanezt igazolja az a körülmény, hogy Zomborban a török korban a város sánczain kívül állt fenn egy róm. kath. kápolna, Baján pedig (az 1731. évi adat szerint) az egyik templom, mely a dalmatáké volt, a török háborúkat megelőző korból származónak mondatik. Bizonyára volt ilyen lelkészség a megyében több is, melynek emléke fenn nem maradt.

Birtak-e ezen lelkészségek külön tanítóval, biztosan nem lehet tudni; tekintve azonban, hogy a papoknak kántorra állandóan szükségük volt s illet már a mohácsi vész előtti zsinati végzések szabványai szerint alkalmazni kötelesek voltak, nincs okunk kételkedni abban, hogy a községekben lakó hívek gyermekei a lelkész vagy annak segédje s a kántor által oktatásban részesültek.

Vajjon terjedt-e vidékünkön a reformáció s mily arányban, adatok híján alig tudjuk megmondani. Tekintve azonban, hogy a Bácskaság környékén Szegeden és Baranyában a protestantismus a XVI. században szintén tért foglalt, valószínű, hogy a lakosság körében protestans vallásúak is voltak. Kis István Szegeden,²⁾ Sztáray Mihály Baranyában, Veresmarty Illés herczegszöllősi püspök szintén itt a szomszédban működtek,³⁾ s ha tudjuk, hogy Török Bálint szigetvári földesúr, a protestantismus hatalmas pártfogója, Szabadka földesura is volt, éppen nem merész az a föltevés, hogy a reformátusok Bács és Bodrogh megyében néhány lelkészséggel már a török korszak alatt is rendelkeztek. Mert tudvalevő, hogy a törökök a protestansokat mindenütt eltűrték, sőt néhol támogatták s az általuk alapított új iskolák is népszerűek voltak. Nevezetes iskolájuk volt Sze-

1) Acta Bosniae. Mon. Sp. Hist. XVII. 467. és Bács-B. vm. Monografiája, II. 174.

2) Reizner J.: Szeged története, III. 229.

3) Bács-B. vm. Monografiája, II. 224.

geden is, melyről egyedül rendelkezünk adattal; itt t. i. Kiss Istvánon kívül Abádi Benedek tanított úgy a templomban, mint az iskolában.¹⁾ Mindketten Wittenbergában végezték tanulmányaikat s mint első reformátorok szerepeltek itthon. Mily hatással volt működésük vármegyénkire, nem tudjuk, valószínű azonban, hogy miután a protestantismus hazánkban általában nagy hódítást tett, sok hívője akadt vidékünkön is, minek folytán helylyel közzel iskolákat is létesítettek. Valószínű ez annál inkább, mert Perényi Péter temesi gróf e tájban (1527—1545) szintén nagy támogatója volt az új tan hirdetőinek, s mivel birtokai Bács, Bodrogh²⁾, Baranya stb. megyékben is voltak, nem alaptalan némely írók ama véleménye, hogy e vidéken a hatalmas úrnak protestans hívei nagy számban éltek.³⁾

A török hódoltság korában, ámbár a folytonos hadakozás nagyban lekötötte az ország anyagi és szellemi erejét, mindazáltal úgy a XVI., mint a XVII. században nagy léptekkel haladt hazánk a művelődés terén. A protestansok által nyitott számos új iskolát csakhamar a katolikus iskolák egész serege követte, mihez járult, hogy Oláh Miklós esztergomi érsek a jezsuitákat betelepítvén, a közép és felsőbb oktatás is lendületet nyert.⁴⁾ A reformáció és ellenreformáció korának számos új tan- és nevelőintézetet köszönhetett az ország, s maga a Pázmány esztergomi érsek által alapított nagyszombati egyetem (1635)

1) Történelmi Tár 1885. évf. 526. l.

2) Perényi János (Péter atya) kir. tárnokmester már 1454-ben bírta megyénkben Kamarás és Ókor helységeket. (Magy. Tud. Akadémia kézirattára. Pesty-féle gyűjtemény 116. sz.)

3) Linberger J.: Gesch. d. Evang. in Ungarn és Koch J.: Az ágost. evang. története. (Bács-B. vm. Monografiája, II. 240—241. l.)

4) Oláh Miklós koráig még a róm. kath. lelkészképzés is igen kezdetleges volt. Fraknoi V. szerint a XVI. század elején a zsinati határozatok beérték azzal, ha a leendő papok „jól tudnak olvasni, énekelni és az elemi ismeretekben némiképp jártasok.“ (Hazai és külföldi iskolázásunk a XVI. században. 4—5. l.)

szintén e kor kulturájának hajtása.¹⁾ Az ország rendei is figyelmet fordítottak néha-néha az iskolák ügyére, tanusítják ezt azon törvények, a melyek eme két század folyama alatt létrejöttek. A török dúlásokra való tekintettel már az 1548. évi országgyűlés elrendelte, hogy az elpusztult egyházak jövedelmei el ne pazaroltassanak, hanem azokból ott, a hol szükséges, iskolák állíttassanak.²⁾ Ugyanezen országgyűlés kimondá, hogy a közpénzekben állított iskolákban a kath. vallástan múlhatlanúl tanítassék.³⁾ Az 1550. évi országgyűlés ismételen elrendelte, hogy az elenyészett egyházak javai után befolyó jövedelmekből csakis iskolák állíttassanak.⁴⁾ Még behatóbban intézkedett a katolikus egyháznak Oláh Miklós primás alatt 1560-ban tartott nagy zsinata, melyen kimondatott, hogy minden község iskolát építsen és tanítót alkalmazzon az ifjúság nevelésére.⁵⁾

A Forgács esztergomi bibornok-érsek által 1611-ben tartott nagyszombati zsinat az oktatásügyre nézve szintén intézkedett. Így kimondá, hogy a lelkészek a katechezist szorgalmasan tanítsák s ha a szülők nem küldenék iskolába gyermekeiket, egyházi büntetéssel kell őket erre kényszeríteni. Ott, ahol külön tanító van alkalmazva, figyelni kell, hogy a tanító jó erkölcsű, katolikus és tanult ember legyen.⁶⁾

Végül ugyancsak az iskola ügyet kívánta előmozdítani az 1681. évi országgyűlés is, midőn egyrészt szigorú büntetés terhe alatt megtiltá, hogy a templomok-, plébániák- és iskolákat a katonaság ne pusztítsa s ki ne fossza, másrészt pedig elren-

1) A felsőbb és középoktatást mozdította elő nálunk a már létező tanító szervezeteken kívül a piarista-szerzet is, mely hazánkban 1643 körül települt. A protestáns egyház szintén a XVI. században szervezte iskoláit, melyek a többi iskolákkal méltán vetekedtek. Ide vonatkoznak a gönczi (1566.), váradi (1577.), debreczeni (1567.), szathmárnémeti (1646.) stb. zsinati végzések.

2) Corp. lur. Hung. 1548. art. 12.

3) U. o. 1548. art. 6.

4) U. o. 1550. art. 19.

5) Oltványi: A népoktatásügy Magyarországon, 2. l.

6) Katona: Hist. Crit. R. Hung. 29. k. 362. s köv. l.

delte, hogy a protestansok egyes kijelölendő helyeken a plébániák mellett iskolákat is állíthatnak.¹⁾

Az I. Lipót korában megindult (1683.) felszabadítási háborúk hazánk nagy részét a török uralom alól felszabadítván, vidékünk kulturális újjászervezése is megindult. Buda várának (1686. szept. 2.) visszavétele után a keresztény seregek még ugyanazon év őszén Szegedet és vele az egész Bácskát visszafoglalták s miután 1687-ben Markovics és Vidákovics vezetése alatt nagy számú bunyevác és részben szerb, 1690-ben pedig Csernojevics Arzén patriárcha vezérlete alatt még nagyobb számú szerb család költözött ide, az u. n. tiszai és dunai határórség szervezése azonnal megkezdett, egyben pedig Bács, majd pedig Bodrogh vármegyék is visszaállítottak. A zentai (1697. szept. 11.) csata és az azt követő karlóczai (1699.) békekötés meggyénket végleg felszabadította s mivel ekkor már Széchenyi Pál kalocsai érsek 1698-ban Bács megye főispánjává neveztetett ki, a községekben a r. kath. lelkészségek újjászervezése s ennek kapcsán az iskolák felállítása is megkezdett.

A kath. iskolák szervezésének megkezdésével egyidejűleg a határőrvidéki iskolák felállítása is foganatba vétetett, mert a bécsi udvari haditanács által a tiszai és dunai határőrvidékek²⁾ részére kidolgozott szervezeti szabályzat szerint minden határőrvidéki községben plébániák és iskolák állítottak. A szervezés 1703-ban már teljesen be volt fejezve, az iskolák is fel voltak állítva mind, sőt némely községben már előzőleg is létezett iskola. Így Zentán már 1697-ben volt gör. kel. szerb iskola,³⁾ Zomborban, Szabadkán és a nagyobb községekben tehát már szintén kellett lenni. A határőrvidéki községek iskoláiról s tanítóiról kevés adattal rendelkezünk; csak annyi bizonyos, hogy a hadi kormány által kiadott szervezet szerint minden községben

1) Corp. Iur. Hung. 1681. art. 22. és 26.

2) E határőrvidék főbb helységei voltak: (Szeged mint székhelyen kívül) Szabadka, Zombor, Bresztovác, Bukin, Palánka, Keresztur, Pétervárad-sáncz, Kovil, Vilova, Titel, Nádaly, Csúrog, Beese, Petrovoszeló, Mohol, Petrina, Zenta, Kanizsa és Martonos.

3) Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. 289.

1 telek föld hasítottatott ki a tanító számára.¹⁾ A tanítási nyelv szerb és német volt, a tanítók a határőri altisztekből és g. kel. kántorokból kerültek ki.

VII.

A vármegye újjászervezésétől Mária Terézia koráig.

Bács-Bodrogh vármegye szervezési munkálatai 1703-tól 1711-ig a Rákóczy-féle szabadságharcz miatt szünetelvén, gróf Csáky Imre kalocsai érsek és főispán alatt 1712-ben a vármegye hatósága újból megalakult, a községek telepítése és a plébániák szervezése is megindult. Az iskolák gondozását még hosszú ideig csaknem kizárólag a róm. kath. egyház végezte s az ujonnan alakított egyházközségek mellett a kath. helységekben felekezeti elemi iskolák is létesültek.²⁾ A nagyobb városokban, mint Baján, Szabadkán, Zomborban a ferenczrendi szerzeteseknek 3—4 osztályból álló latin iskoláik is voltak, még pedig oly régóta, hogy azok keletkezési ideje a XVIII. század elejére bízvást tehető.³⁾

A határőrvidék iskoláinak egy része csak 1751-ig, vagyis a tiszai és dunai végvidék felosztásáig állott fenn, némely városok pedig mint Zombor (1745.), Szabadka (1743.) és Ujvidék (1748.) még eddig sem birtak ily iskolával, mert már előbb visszakebelezettek a vármegyébe. A volt határőrvidéki községek polgári lábra állíttatásuk után a gör. kel. szerb lakosság folytán majdnem kizárólag gör. kel. jellegű iskolával birtak ezentúl, csupán az 1763-ban szervezett ú. n. Csajkás (titeli) kerület 14 községe tartotta meg határőrvidéki iskoláját egészen a legújabb

1) Iványi: A tiszai határőrvidék. Budapest, 1886.

Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. 288.

2) A megye újjászervezése, illetőleg a török hódoltság megszűnte óta keletkezett róm. kath. elemi iskolák között Bács, Baja, Szabadka és Zombor ferenczrendű iskolái az 1690-es években már fenállottak. A plébániával kapcsolatos első elemi iskola 1702-ben Kalocsán, 1722-ben Baján és Zomborban, 1726-ban Ujvidéken létesült.

3) Bács-Bodrogh vármegye hatóságának jelentése 1776-ból. (Vármegyei levéltár.)

(1873.) időig, a midőn t. i. az is fel lett oszlatva s az iskolák 1877-ben községiekké szerveztettek.

A vármegye világi hatósága ámbár a XVIII. század első felében iskolák állításával nálunk sem foglalkozott, mindazáltal gondot fordított arra, hogy az egyház által fenntartott iskolák jogvédelemben részesüljenek, sőt némely ifjak kiképzéséről is gondoskodott. Igy tudomásunk van róla, hogy a vármegye 1726-ban egy nemes ifjút, a ki a budai jezsuita gymnásiumban tanult, bőkezűen támogattott.¹⁾

III. Károly király uralkodásának korában (1711—40.) ámbár még nem tekintetett az iskolaügy egyúttal államügynek is, megyénkben tetemes haladás történt. E téren első sorban a kalocsai érsekeknek tevékenysége termett dús gyümölcsöt, mert a lelkészségek szervezése gróf Csáky Imre († 1733.) és utóda báró Patachich Gábor érseksége alatt rohamosan haladt, úgy hogy míg az 1720-as években Bács-Bodrogh megyében alig volt 11 önálló plébánia,²⁾ ez idétt már ezek száma közel 50-re emelkedett.

Még inkább gyarapodott az ujonnan szervezett lelkészségek száma Mária Terézia királynő korában (1740—1780.) akkor, a midőn az 1741. évi 18. t. cz. a megye területén fenálló összes határőrvidéki helységek polgárosítását és a megyéhez való vissza-bebelezését kimondotta, mert az eddig kizárólag szerbek által lakott községekbe kath. vallású lakosság is megtelepedett s önálló egyházközségeket alakított. Az ú. n. örökösödési és hét éves háborúk befejezte után (1768.) maga a királynő is hozzáfogott nagyszabású reformjainak keresztülviteléhez, melyek között, az egyházi, úrbéri, katonai, közigazgatási ügyek újjászervezése mellett, az oktatásügy kiváló helyet foglalt.

Már 1761-ben megbízást nyert gróf Barkóczy Ferencz esztergomi érsek a tanulmányi ügyek rendezésére, a kinek út-

¹⁾ A budai jezsuita rector Bácsmegyét a vizsgálatra meg is hivta. (Eredeti levél a megye levéltárában.)

²⁾ Katona: Hist. Metr. Colocensis Eccl. I. k. 91. I. II. k. 179. I.

sítására a m. kir. helytartótanács 1762. évi január 26-án kelt leiratában kérdést intézett a többi között Bácsmegyéhez is, hogy a vármegye területén az idő szerint miféle tanintézetek léteznek, miféle javadalomból tartatnak fenn azok és milyen tanulmányi rendszer dívik azokban? ¹⁾

A királynő és a kormány köréből kiindult jótékony mozgalom hatása tükröződik vissza csakhamar gróf Batthyány József kalocsai érsek amaz elhatározásában is, hogy 1763-ban a Kalocsán felállítandó piarista főgymnásium alapító levelét aláírta s nyomban akként intézkedett, hogy az intézet 1765. novemberben megnyitható legyen. Bácsmegye nagy örömmel fogadta érsek-főispánjának ezen elhatározását, mert teljes középiskola ekkor a megyében sehol sem létezett s így nemcsak itt helyben, hanem a szomszédos törvényhatóságok területén is körlevél útján tudatta a fontos eseményt. ²⁾

A grammatikális iskolák megyénkben szintén e tájban indultak fejlődésnek. Ily iskolák a szent ferenczrendi szerzetesek bácsi, szabadkai, zombori és bajai rendházaiban már a XVII. század végétől (1687—88.) fogva léteztek ugyan, ezek azonban csak a szerzetesek képzésére szolgáltak. Az első nyilvános latin iskola gróf Csáky érsek engedelmével Szabadkán 1747-ben nyílt meg, melyet a Baja város által 1757-ben létesített iskola követett. Zomborban ily grammatikális latin iskola 1763-ban létesült. ³⁾

Ezen iskolák, mint azt a vármegye 1766. évi jelentéséből tudjuk, ⁴⁾ csak 3—3 osztályt foglaltak magukban, de így is nagy hiányt pótoltak, mert előkészítették ifjainkat a felsőbb tanulmányok folytatására, később pedig alapját képezték az eme városokban létesült teljes középiskoláknak. Mindhárom iskolában 2—3 ferenczrendi szerzetes tanított részint díj nélkül, részint

¹⁾ Az eredeti Bács-Bodrogh vármegye levéltárában.

²⁾ A körlevél Baján 1765. szeptember 2-án kelt. (Vármegyei levéltár.)

³⁾ Ujvidéken Érdujhelyi szerint (Ujvidék tört.) szintén létezett egy latin iskola, ez azonban valószínűleg csak elemi iskola volt. (L. Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. 331.)

⁴⁾ Vármegyei levéltár.

csak csekély díjazás mellett. A tanulók száma 1774-ben Szabadkán 150, Baján 75, Zomborban 69 volt a három osztályban. Ezen iskolák azonban nem sokáig állottak fenn, mert az 1777-ben kiadott Ratio szerint megkövetelt rendszernek a bajai és szabadkai meg nem felelvén, 1778-ban a kir. helytartótanács által bezáratott, a zombori pedig 1781-ben az ottani ferencz-rendi zárda feloszlatása folytán szűnt meg.¹⁾

A népoktatás terén az 1770-ik évtől kezdve többféle kormányintézkedés történt, mintegy előkészítendő a hét év mulva kiadott Ratio-t. A kir. helytartótanács 1770. május 21-én az elemi iskolák szervezését rendelte el. E rendelet szerint ezen iskolákban az írás-, olvasás- és számoláson kívül a vallástan is tanítandó. Kötelességévé tétetett egyúttal a vármegyének, hogy ezentúl minden év végén tegyen jelentést a következőkről: 1. melyik községben milyen tanító van alkalmazva; 2. hány és mily vallású gyermek jár az iskolába; 3. mit és mily módon ad elő a tanító; 4. honnan és mily javadalomban részesül a tanító; 5. miképen kellene a tanító munkásságát eredményesebbé tenni?²⁾

A vármegye ezen rendeletet aug. 17-én Baján tartott közgyűlésében tárgyalta, de arról, hogy erre nézve miféle végzést hozott, nem értesülünk, mert az ez évi megyegyűlési jegyzőkönyvek elpusztultak. A kérdésekre vármegyénk az 1770-ik év végével nem felelt, a mit bizonyít az a körülmény, hogy a kir. helytartótanács 1771. évi jan. 31-én kelt rendeletével a jelentés felküldését megsürgette.³⁾ Ugyanez év máj. 6-án a nagyszombati egyetem új szervezeti szabályzatát közölte a helytartótanács a vármegyével, mi a jul. 18-án tartott közgyűlésben vétetett tudomásul; 1773. okt. 28-án az eltörölt jezsuita-rend iskoláira vonatkozó felsőbb intézkedések, 1776-ban pedig az elemi isko-

1) Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. 334.

2) Vármegyei levéltár.

3) U. o. A megye az iskolák összeírását 1771-ben teljesítette is, melyből kitűnt, hogy a vármegye 55 községében létezett iskola.

lábból kitiltott német tankönyvek jegyzéke közöltetett a megye közönségével.¹⁾ 1777. márcz. 3-án kelt rendelettel a pápai konviktusokba és az apácza zárdákba való felvételekre vonatkozó szabályzat érkezett le, jun. 26-án pedig arra hívta fel a helytartótanács a vármegyét, hogy ott, a hol még eddig nincs elemi iskola, annak a jövő évben való felállításáról gondoskodják s megfelelő tanítókat is alkalmazzon.²⁾

Végre ez évi aug. 22-én kelt királyi leirat folytán szept. hóban a helytartótanács szétküldte a már elkészült országos tanulmányi rendtartást: a Ratio Educationis-t, mely Bács megyéhez szept. 28-án érkezett s a nov. 10-én Ujvidéken tartott közgyűlésen publikáltatott.³⁾

A Ratio az általános tankötelezettséget kimondván és a községeknek iskolaállítási jogát elismervén, az új iskolák szervezése megyénkben is azonnal megindult. Az új iskoláknál szükségessé vált tanítók a szabadkai és zombori iskolákban a megye költségén képeztettek ki, az új tanítók alkalmazásánál pedig ugyancsak a Ratio értelmében a községekkel a szabályszerű javadalmi szerződések megkötése is napirendre került. 1778. ápr. 16-án kelt rendelettel tudatta a helytartótanács, hogy őfelsége a pécsi tankerület elemi iskoláinak tanfelügyelőjévé Mitterpacher Dániel pécsi kanonokot 400 frt évi fizetéssel kinevezte, s minthogy vármegyénk a pécsi tankerülethez tartozott, ekként a kinevezettben első állami tanügyi előjáróját nyerte.⁴⁾

A gör. kel. szerb egyházmegyei iskolák tanfelügyelőjévé ugyanezen időben Mrázovics Ábrahám zombori igazgató neveztetett ki, s mivel a szervezési munkálatok a megyében a pécsi tanfelügyelőség távolsága miatt csak lassan haladtak előre, vármegyénk hatósága is gondoskodott arról, hogy külön tanfelügyelőt nyerjen. 1779. márcz. 18-án kelt ugyanis a kir. hely-

1) U. o.

2) U. o.

3) Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. k. 272. l.

4) Megyei levéltár.

tartótanácsnak az a rendelete, mely szerint az újonnan szervezett iskoláknál csakis olyan tanítók alkalmazhatók, a kik a tanítói tanfolyamot valamely városi iskolánál elvégezték és megfelelő képesítést nyertek.¹⁾ Ez és azon körülmény, hogy a tanügyi helyi rendezése sok gonddal járt, arra bírta a vármegyét, hogy 1780-ban felírt a kir. helytartótanácsához egy megyei külön helyettes tanfelügyelőnek (proinspector) alkalmazhatása iránt.

A kir. helytartótanács a megyei helyettes tanfelügyelő alkalmazását helybenhagyván, a megye részéről ezen állásra ajánlott Rudics Máté a pozsonyi kir. főigazgató és a pécsi tanfelügyelő előtt szabályszerű vizsgálatot tett s így — a helytartótanács 1780. okt. 2-án kelt rendelete szerint²⁾ — a megye helyettes tanfelügyelőjévé kineveztetett.

Rudics és Mrázovics nagy szorgalommal láttak fontos feladataik megoldásához. Mialatt azonban az iskolák újjászervezésének tervein fáradoztak, meghalt Mária Terézia királynő (nov. 29.) s így a Ratio örökké maradandó emlékü megalkotója előbb húnnya le szemeit, sem hogy alkotásának eredményeit megérhette volna. Az országszerte és Bács megyében e tájban megkezdődött tanügyi szervezkedés tulajdonképp a Mária Terézia királynő halála után következő időre, vagyis II. József császár korára esik.

VIII.

II. József császár kora.

II. József kora fontos előhaladást jelez megyénk közművelődésének történetében. A Mária Teréziza királynő által létrehozott iskolai reformok nagy része ekkor lépett életbe; a már létező iskolák ekkor reformáltattak s a császár által eszközölt telepítések útján, főleg pedig a protestans felekezetek részére 1781-ben kibocsájtott türelmi rendelet folytán az iskolák száma majdnem megkétszereződött.

¹⁾ Megyei levéltár.

²⁾ U. o. A megye Rudicsot ezen állásra 1780. márczius 16-án kelt felterjesztésével ajánlotta.

A még 1780-ban megyei altanfelügyelővé kinevezett Rudics Máté a következő évben mindjárt hozzálátott az iskolai reformok keresztülviteléhez s első sorban a tiszai koronai kerületben, Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Ada, Petrovoszelló és Ó-Becse elemi iskoláiban foganatosítá az átszervezést. 1784-ben már 39 községben működött az új tanrend szerint alakult iskola, miben Bács megye hatóságának is tetemes része volt, mert az iskola épületek építését már az 1780. évi jun. 10-én Ujvidéken tartott közgyűlésében elrendelte, mivel pedig a szükséges tanszerekben nagy volt a hiány, úgy intézkedett, hogy azokat Rudics altanfelügyelő a megye költségén szerezze be s ossza szét az egyes községek iskolái között. Rudics be is szerezte a tanszereket és könyveket s kezelés végett a zombori könyvkereskedőnek adta át, mivel azonban a községek a tanszerek árát nem igen siettek visszatéríteni, Rudics a községek előljáróit 1782. szept. havában kelt jelentésével büntetés terhe mellett kérte a megtérítésre köteleztetni.¹⁾

Mivel e tájban még több községben nem létezett iskola, a vármegye 1782. évi közgyűléséből általános rendeletet bocsájtott ki a „nemzeti iskolák“ szervezése iránt.²⁾ Ugyanezen évben gr. Niczky Kristóf kir. főigazgató Mrázovics Ábrahám megyei gör. kel. tanfelügyelőt utasítá, hogy a szerb iskolákat vegye szemügyre s a hol még a tanítói állomás nincs véglegesen szervezve, az iránt intézkedjék.³⁾ Mrázovics 1783. nov. 30-án át is írt a megye hatóságához, hogy miután ő az iskolák megvizsgálására felhatalmazást nyert, a vármegye utasítsa a főszolgabírákat, hogy azok: 1. a tanítói javadalmak megállapítására vonatkozó szerződések megkötésénél működjenek közre s azokat írják alá; 2. azon községeket, a melyek tanítót felfogadni vonakodnának, erre

1) Bács-Bodrogh vármegye Monografiája, II. 275.

2) Közgyűlési jegyzőkönyv, 103. sz. 1782.

3) Hibás Frankl István (Bács-B. vm. Monografia, II. k. 290. l.) amaz állítása, mintha a gör. kel. tanfelügyelőket (s így Mrázovicsot is) II. József császár alkalmazta volna, mert Mrázovics ezen minőségben még Mária Terézia királynő életében (1780. márczius 31-én) szerepel.

kényszerítsék; 3. az iskolák építését, javítását és megfelelő felszerelését rendeljék el.¹⁾ A megye Mrázovics kérését sietett teljesíteni, s így a szerb iskolák átszervezése is gyorsan haladt előre. Minden felé új iskolák keletkeztek, a régiak átalakítása, a tanítók szerződészerű alkalmazása, a tantermek korszerű felszerelése körüli teendők pedig az 1785—86. években már befejezést nyertek.

A kir. helytartótanács is élénk figyelemmel kísérte megyénk tanügyi munkásságát s mivel még 1780. okt. 2-án kelt intézvénnyel elrendelte az új iskolai szervezet életbeléptetését, most 1783. máj. 19-én Pozsonyban kelt leiratával kérdést intézett Bács vármegyéhez, hogy Rudics mennyire haladt s miképen járt el megbízatásában.²⁾

Ezen rendelet csak buzdítólag hatott a szükséges teendők minél előbb való elvégzésére, s miután a helytartótanács 1784. máj. 30-án a bácsi kamarai kerületbe kebelezve levő Zombor, Kula, Szántova és Palánka város illetve községek fentartása tárgyában a zombori kincstári igazgatósággal egyetértőleg kötendő szerződések elkészítése végett a vármegyét szintén megkereste s ez iránt a megye jun. 15-iki közgyűlésében megfelelőleg intézkedett, az alkalmazandó tanítókra s az iskolák fentartására vonatkozó szerződések lassankint el is készültek. A vármegye 1784. jul. 19-én tartott közgyűlésében már e szerződések be is lettek mutatva, s miután a törvényhatóság azokat jóváhagyta, a kir. helytartótanácsához felterjesztetni rendelte. Mivel pedig hasonló szerződések megkötését Mrázovics tanfelügyelő a gör. kel. iskolákra nézve is kérelmezte, utasítottak ugyanekkor a főszolgabírák, hogy e munkában neki segídkezzenek.³⁾

A kir. helytartótanács a vármegyében létesített elemi iskolákra vonatkozó szerződéseket tudomásul vevén, nem késett ott, a hol annak szüksége mutatkozott, a megye hatóságát újabb

1) Megyei levéltár.

2) U. o.

3) Megyei közgyűlési jegyzőkönyv. 1784.

teendőkre serkenteni. Így már 1784. jun. 14-én a Sztapár, Obrovác, Rác-Militics, Ó-Kér, Ó-Soóvé, Paraga, Szilbás és Mohol községekben levő iskolákra nézve adott a megyének különféle utasítást; jun. 17-én pedig közölte a császár azon parancsát, hogy ezentúl csak németül tudó tanítók alkalmaztassanak, a gymnásiumokban pedig a tannyelv három év múlva a német legyen. Mivel pedig a türelmi rendelet (1780. okt. 25.) kibocsájtása óta a protestáns felekezetek is állíthattak iskolákat, elsőnek ezek közül Petrovác állított iskolát 1782 körül, most pedig Kiszács község jelentkezett s 1784-ben iskolanyitási engedélyt is nyert.¹⁾ A következő évben Glozsán község evangélikus lakói kértek iskolanyitási engedélyt, e kérelmet azonban a megye szept. 27-iki közgyűléséből nem pártolta s annak megtagadását hozta javaslatba a helytartótanácshoz intézett felterjesztésében.²⁾ A reformátusok iskolái szintén e tájban keletkeztek megyénkben, mert első telepük itt Torzsa község volt, mely 1784-ben alakult s mindjárt nyitott iskolát is, utána Feketehegy és Cservenka 1785-ben, Uj-Verbász, Ó-Morovicza, Pacsér 1786-ban, Piros 1788-ban nyitottak iskolát. Az evangélikusok iskolái Kis-Kér, Uj-Verbász, Torzsa, Szeghegy, Cservenka, Bulkesz és Járek községekben 1784—87. évek közötti időben alakultak.

A kir. helytartótanács évről-évre újabb rendeletekkel kereste fel vármegyénk hatóságát s alig tartatott közgyűlés e tájban, melyen az iskolák ügye napirenden ne lett volna. Már 1785. jun. 30-án a helytartótanács a gör. kel. iskoláknál jelentkező hiányok pótlását sürgette, jul. 11-én az iskolai tankönyvek árúsításának ellenőrzésére utasítottak a hatóságok; aug. 16-án a gör. kel. iskolákra nézve kötendő szerződések véglegzése szorgalmaztatott; okt. 8-án Balogh Imre zombori tanuló iskolai bizonyítvány-hamisítását tárgyalta a közgyűlés; okt. 11-én a

¹⁾ A vármegye augusztus 21-én és október 12-én tartott közgyűlésében tárgyalta ezt az ügyet. (Megyei levéltár.)

²⁾ U. o. A kir. helytartótanács november 29-én kelt leiratával az iskola felállítását engedélyezte.

kir. helytartótanács a Petrovác községben létesítendő r. kath. iskolára nézve kért felvilágosító adatokat; nov. 23-án a bácsi leégett parochia és iskola felépítésére nézve határozott a közgyűlés; nov. 28-án Szent Tamás, Turia, Földvár, Ó-Becse, Petrovoszelló, Mohol, Ada, Zenta, Ó-Kanizsa és Martonos iskolai szerződésai lettek bemutatva s a tiszai kerület tanácsával kötött amaz egyezés, mely szerint a nagyobb községekben a második osztály is felállítatik és második tanító állomás szerveztetik; nov. 29-én a helytartótanács értesíti a megye közönségét, hogy Glozsán község evang. iskolát állíthat; a vármegye 1786. jan. 2-iki közgyűlésében hirdettetett ki a helytartótanács ama rendelete, mely szerint a gymnásiumokba ezentúl csak az vehető fel, a ki hiteles bizonyítvánnyal igazolja, hogy vagy a nemzeti (elemi) iskolát szabályszerűen elvégezte, vagy magán oktatásban részesült ugyan, de nyilvános nemzeti iskolában vizsgálatot tett; ugyanekkor tárgyalta a közgyűlés Pongrácz Boldizsár pozsonyi kir. főigazgató átiratát a petrováci evang. lelkész részére kiadandó tanügyi szabályzatok iránt, továbbá a gör. kel. tanfelügyelőnek, Mrázovics Ábrahámnak, kérelmét az iskolai szervezéshez szükséges megyei tisztviselő kiküldése tárgyában.¹⁾

Mialatt az iskolaügy megyénkben is a legapróbb részletekig rendezés alatt állott, II. József császár kormánya elkészült a Rationak átdolgozásával, vagyis oly tanügyi szabályzatot alkotott, mely az iskola szervezés, felügyelet és fentartásra nézve állandó mértékül szolgáljon. Ez a szabályzat, mely csak 1789-ben jelent meg, jó részben a Ratio általános foglatatát képezi, miért is annak német kiadása gyanánt tekinthető. Egyes dolgokra nézve azonban lényeges újítással is találkozunk, mert e szabályzat a német tannyelvű iskolák betetőzését tűzte feladatául. Mivel azonban József császár már a szabályzat után következő évben elhalt, annak végrehajtása meg nem valósult. Az elvek azonban, melyeken e szabályzat alapult, iskolázásunk terén részint már korábban meg voltak valósítva, részint pedig —

¹⁾ Megyei levéltár. Jkv. 1785—86.

kivéve a német nyelvre vonatkozó rendelkezéseit — később valósultak meg. Ezért e szabályzat, mely József császár összes iskolai politikájának hű tükré, fontos kulturhistoriai adalék s mint a nagyratörő császár utolsó tanügyi alkotása, figyelemre méltó forrása marad e korszak művelődés-történetének.¹⁾

¹⁾ Eredetije Bácsmegye levéltárában is megvan. L. dr. Dudás Gyula : „II. József császár tanügyi utasításai“ (Pécs, 1902.) című füzetét.

II. RÉSZ.

Az oktatásügy fejlődése 1848-ig.

1721.

Nov. 12. Eger. Gr. Erdődy Gábor egri érsek átirata, melyben a Telekessy István püspök által Egerben alapított s nemes ifjak képzésére szolgáló convictus épületének kibővítése végett a vármegye hozzájárulását kéri. (Felolvastatott Baján decz. 31-én tartott közgyűlésen. Vármegyei levéltár fasc. 25.)

1726.

Vármegyei közgyűlés Baján. Felolvasták a budai jezsuita gymnásium igazgatójának Hebel X. Ferencznek levelét (kelt Budán, 1726. aug. 6.) melyben nemes Barics József philosophiai tanfolyamot végzett tanuló ifjú aug. 18-án tartandó vizsgálatára a vármegyét, mint a nevezett tanuló bőkezű pártfogóját, meghívja. (Vármegyei levéltár XII. 1—26. sz.)

1752.

Jan. 13. Pozsony. Helytartótanácsi rendelet, melylyel az imént létesített bécsi katonai akadémiába leendő felvételre, a nemes származású ifjak részére, pályázat hirdettetik. (Tárgyalták a vármegyének 1752. máj. 11-én Bácsban tartott közgyűlésén.) (U. o. fasc. 218.)

1753.

Nov. 26. Pozsony. Helytartótanácsi rendelet a bécsi Chosféle alapítványnál betöltendő tizenkét nemes ifjú részére szánt ösztöndíjjállomás tárgyában. (Meghirdettetett a vármegye által Baján 1754. jan. 19-én tartott közgyűlésében.) (U. o. f. 236.)

1762.

Jan. 26. Pozsony. A kir. helytartótanács felhívása az iránt,

hogy miután gr. Barkóczy Ferencz esztergomi hercegprimás a tanulmányi ügyek rendezésére őfelségétől megbízást nyert, jelentse be a vármegye hatósága, miféle tanintézetek (egyetem, akadémia, gymnásium és népiskolák) léteznek a megye területén, miféle javadalomból tartatnak fenn azok és miféle tanulmányi rendszer dívik azokban a mai napig? (Vármegyei közgy. Baján márcz. 3. M. L. fasc. 313.)

1763.

Okt. 10. Pozsony. Helytartótanács a Szenczen (Pozsony m.) levő gazdasági és ipariskola szervezetét és megnyitását közli. (Vármegyei közgy. decz. 19. Baján. M. L. fasc. 6.)

1764.

Jun. 4. Pozsony. Helytartótanács a szenci gazd. iskolánál levő alapítványi helyekre pályázatot hirdet. (Közgy. jul. 30. M. L. fasc. 12.)

1765.

Szept. 2. Baján tartott közgyűlésből a vármegyei törvényhatóságokhoz intézett körlevél az iránt, hogy a nov. 1-én megnyitandó (gr. Batthyány József érsek-főispán által szervezett) kalocsai kegyesrendi főgymnásiumba tanuló ifjakat küldjenek. (Közgy. eredeti fogalmazvány. M. L. fasc. 1765.)

1765.

Szept. 19. Temesvár. A temes-bácsi kerület intézőségének köszönő levele az iránt, hogy a vármegye főispánja gr. Batthyány érsek által Kalocsán felállított gymnásium megnyitó ünnepére meghivatott. (Közgy. Baja okt. 14. M. L. fasc. 24.)

1766.

Ápr. 14-én Baján tartott közgyűléséből jelenti a vármegye a kir. helytartótanácsnak, hogy a megye területén Zomborban, Baján és Szabadkán van egy-egy latin iskola usque syntaxim (gymnásium) a ferencz-rendiek vezetése alatt, a többi kath. iskolák csak elemiek; a protestansoknak semmiféle iskolájuk sincs. (M. L. j. n.)

1770.

Máj. 21. Pozsony. Kir. helytartótanács az elemi iskolák állítását sürgeti. A szervezendő iskolákban az írás, olvasás és számoláson kívül a vallástan is taníttassék. Meghagyatik továbbá a vármegyének, hogy minden év végén a következő pontokra válaszoljon: 1. melyik községben milyen tanító van alkalmazva; 2. hány és mily vallású gyermek jár az iskolába; 3. mit és mily módon tanít a tanító; 4. honnan és milyen javadalomban részesül; végül 5. miféleképen kellene az illető tanító működésén változtatni. (Közgy. 1770. aug. 17. Baja. M. L. fasc. 3.)

Nov. 8. Pozsony. Helytartótanács rendelete az iránt, hogy miután a kalocsai érsekség jelentése szerint Kulán és a kulai parochiához tartozó nyolcz főkegyházközségben tanítói állomás szervezve nincsen, ez okból itt a földesúr a megye hatósága által iskola és tanítói lak építésére, nem különben a tanító fizetésének kiszolgáltatására kényszeríttessék. (Közgyűlés 1771. márcz. 21. Baja. M. L. fasc. 14.)

1771.

Jan. 31. Pozsony. A kir. helytartótanács sürgeti a vármegye hatóságát, hogy az előző évi máj. 21-én kelt rendeletben jelzett pontokra választ adjon. (Közgy. márcz. 21. Baja. M. L. fasc. 14. F.)

Máj. 6. Pozsony. Helytartótanács leközli a nagy-szombati egyetem új szervezeti szabályzatát. (Közgyűlés jul. 18. Baja. M. K. fasc. 25. E.)

1773.

Okt. 28. Pozsony. Kir. helytartótanács rendelete, mely szerint azon iskolákban, melyekben jezsuiták tanítottak, az iskolai év decz. 1-ével kezdődjék, a nagyszombati és egri akademiákon azonban a rendes időben fog a tanítás megindulni. (Közgyűlés nov. 22. Baja. M. L. fasc. 69. H.)

1776.

Febr. 29. Pozsony. Helytartótanácsi rendelet néhány német iskolai tankönyv eltiltása tárgyában, melyek approbálva nem lettek. (Közgy. apr. 26. Baja. M. L. fasc. 99. G.)

1777.

Márcz. 3. Pozsony. Helytartótanács rendelete a papi convictusokba és az apácza zárdákba való felvételek idejére nézve. (Közgy. apr. 19. Baja. M. L. fasc. 10. N.)

Jun. 26. Pozsony. Helytartótanácsi rendelet a nemzeti iskoláknak a jövő tanévben leendő szabályszerű megnyitása és megfelelő tanítók alkalmazása tárgyában. (Közgy. szept. 16. Baja. M. L. fasc. 12. S.)

Nov. 18. Pozsony. Helytartótanács értesítése arról, hogy a nagyszombati egyetem Budára helyeztetik át. (Közgy. 1778. febr. 10. Baja. M. L. fasc. 17. C.)

1778.

Apr. 16. Pozsony. Helytartótanács közli, hogy őfelsége Mitterpacher Dániel pécsi kanonokot, a pécsi tankerület elemi iskoláinak tanfelügyelőjévé nevezte ki, 400 frt évi fizetéssel. (Közgy. jun. 15. Zombor. M. L. fasc. 20. L.)

1779.

Márcz. 18. Pozsony. Helytartótanácsi rendelet az iránt, hogy ezentúl a nemzeti elemi iskoláknál csak oly tanítók alkalmaztassanak, a kik valamely városi iskolánál erre képesítést nyertek. (Közgy. jun. 7. Bács. M. L. fasc. 30. M.)

1780.

Márcz. 31. Zombor. Mrázovics Ábrahám a pécsi tankerületben levő gör. kel. nemzeti iskolák igazgatója (rector) átír a vármegye alispánjához, hogy intézkedjék, miszerint az új rendszer szerint póttanfolyamra utalt tanítók Ujvidéken kellő időben megjelenjenek. (M. L. Eredeti átirat.)

Máj. 31. Buda. Az egyetemi tanács nevében gróf Batthyány Ádám kalocsai érsek az egyetem megnyitó ünnepére a vármegye közönségét meghívja. (M. L. fasc. 41.)

Okt. 2. Pozsony. A helytartótanács közli, hogy őfelsége jóváhagyásával Rudics Máté megyei aljegyző, a ki a kerületi kir. főigazgató jelenlétében a kerületi tanfelügyelő által a nemzeti iskolák új módszeréből megvizsgáltatott, a megye részére al-

tanfelügyelővé (proinspector) nevezetett. (Közgy. decz. 13. Baja. M. L. fasc. 46. E.) A megye Rudicsot ezen állásra 1780. márcz. 16-án kelt felterjesztésével ajánlotta azon okból, mert a pécsi tanfelügyelő a Duna miatt nem igen jöhetett át Bács megyébe. (M. L. Eredeti irat.)

1780. decz. 18. Pozsony. A helytartótanács elrendeli, hogy a vármegyebeli Körmeny János ifjú, a ki a Széchenyi-Kolonics-féle alapítványi helyet elnyerte, helyének elfoglalására utasíttassék. (Közgy. 1781. jan. 24. Zombor. M. L. fasc. 47. E.)

1781.

Aug. 23. Pozsony. Helytartótanács felhívja a vármegyét, utasítsa Rudics Máté proinspectorot, hogy az a zombori kincstári jószágigazgatósággal lépjen érintkezésbe a kincstári községekben szervezendő nemzeti iskolák ügyében. (Közgy. okt. 11. Baja. M. L. fasc. 56. L.)

1781. márcz. 24. Mrázovics Ábrahám pécsi kerületi g. kel. iskolai igazgató kéri a vármegye hatóságát, utasítsa Ó-Becse községet, hogy megfelelőleg nem képzett tanítóját bocsássa el és más alkalmas tanítót fogadjon fel. (M. L. Eredeti átirat.)

1782.

Okt. 29. Bács. Odry András főszolgabíró és Késmárky Mátyás esküdt jegyzőkönyvileg jelentik, hogy okt. 26-án Kis-Kér községben a vizsgálatot Obradovics Arsén volt ottani tanító kérelmére megejtették s a község oda nyilatkozott, hogy a nevezett tanító fizetéséből azért vont le 20 frtot, mert három hónapon át nem tanított, miután Zomborba költözött s vissza sem tért. (M. L. Eredeti jkv.)

1782. A nemzeti és elemi iskolák szervezése elrendeltetik. (Közgy. jegyzőkönyv. Index. 1782. 103. sz.)

1783.

Nov. 30. Zombor. Mrázovics Ábrahám, pécsi és temesi kerület gör. kel. iskoláinak kir. igazgatója, átir a vármegyéhez, hogy miután gr. Niczky Kristóf pozsonyi kir. főigazgatótól az iskolák vizsgálására és a szerződések megkötésére felhatalmazást

nyert, a vármegye utasítsa a főszolgabírákat, hogy 1. a szerződések megkötésénél közreműködjenek és azokat előttemezzék; 2. mivel több község a szerződést megkötni vonakodik, azokat erre kényszerítsék; 3. az iskolák építését, javítását és felszerelését rendeljék el. (M. L. Eredeti átirat.)

1783. máj. 8. Pozsony. Gróf Niczky Kristóf főigazgató levele (másolat) Mrázovics igazgatóhoz, melyben meghagyja, hogy az iskolákat vizsgálja meg, a községekkel szerződéseket kössön és eljárásáról vezetendő naplóját mutassa be. (U. o.)

1783. máj. 19. Pozsony. A kir. helytartótanács, hivatkozva 1780. okt. 2-án kelt intézvényére, jelentést kér arra nézve, hogy Rudics Máté altanfelügyelő az iskolák szervezése ügyében azon időig miféle intézkedéseket tett. (Közgy. jul. 8. Bács. M. L. fasc. 79. P.)

1784.

A m. kir. helytartótanács rendelete (1784. máj. 30. 10791. sz.) hogy a bácsi kamarai kerületbe kebelezett Zombor, Kula, Szántova és Palánka községek, illetőleg városok iskoláinak fentartása tárgyában a zombori kincstári igazgatósággal egyetértőleg kötendő szerződések elkészítése végett a vármegye küldjön ki egy tisztviselőt és a szerződések két példányát terjeszse fel. (A járási főszolgabírárnak meghagyatik, hogy a kamarai igazgatósággal lépjenek érintkezésbe és a létrejött szerződéseket felterjesztés végett mutassák be. Közgy. jkv jun. 15. 44. sz.)

A vármegye jul. 19-én tartott közgyűlésében bemutattattak a megye területén levő róm. kath. iskolák tanítóinak javadalmazására nézve az illető községekkel megkötött szerződések, melyek egyik példánya a kir. helytartótanácsához felterjesztetni, másika pedig a megye levéltárába helyeztetni rendeltetik. És miután az itteni gör. kel. iskolák tekintetéből hasonló szerződések megkötése az ezen iskolák igazgatója (rector) által sürgettetik, a járási szolgabírárnak meghagyatik, hogy a mely helységben a nevezett igazgató úr kívánja, az ilyen szerződések megkötése végett jelenjenek meg. (Közgy. jkv jul. 19. 14. sz.)

Helytartótanácsi intézvény (1784. jun. 14. 13225. sz.) az iránt, hogy a Sztapár és Obrovác községekben levő iskolák a kellő javadalommal elláttassanak; Rác-Militics és Keér községe a téli időre szükséges tűzifa kiszolgáltatására köteleztessék; Soóvé község kérdőre vonassék, hogy az elmozdított helyére kinevezett új tanítót miért nem fogadja be; Paraga, Szivacz és Szilbás község iskolai épületek emelésére, Moholy község pedig a tanító fizetésének pontos kiszolgáltatására utasíttassék. (A határozat szerint: meghagyatik a járási főszolgabírnaknak, hogy ezen ügyekben kellőleg intézkedjenek és a mennyiben a g. kel. tanfelügyelő megkeresné őket, neki mindenben segítségére legyenek. Közgy. jul. 19. 36. sz.)

Helytartótanács rendelete (1784. jun. 17. 14127. sz.), melylyel tudomás és kellő eljárás végett őfelsége azon magas elhatározása közöltetik, hogy a mérnökök és orvosok a törvényhatóságoknál csak képzett egyének lehetnek, hogy továbbá mostantól fogva németül nem tudó tanító az elemi iskoláknál ne alkalmaztassék, végül, hogy a gymnásiumokban három év elmúltával a latin nyelv német nyelven adassék elő. (A vármegye közgyűlése a rendeletet tudomásul veszi. Közgy. jul. 19. 50. sz.)

Királyi rendelet (1784. jun. 14. 13463. sz.), melylyel közhírré tétetik, hogy a pozsonyi tankerület kir. főigazgatója: Soóber János állásáról lemondván, ezen állásra 6 heti időre pályázat nyittatik. (Meghirdettetik. Közgy. jul. 19. 55. sz.)

A vármegye 1784. aug. 21-én tartott közgyűlésében felolvasztatott Kiszács község azon kérelme, hogy ág. ev. felekezeti tanítói állomást rendszeresíthessen. (A szolgabíró megbízatik, hogy az ág. esperessel együttesen összeírást eszközöljön és az ügyben a legközelebbi közgyűlésnek jelentést tegyen. 69. sz.)

A megye 1784. okt. 12-iki közgyűlésében beterjesztett a szolgabírói jelentés Kiszács község ág. ev. tanítói állomásának szervezése tárgyában. A jelentés és a határozat szerint az engedélyezés iránt a m. kir. helytartótanácsához felterjesztés tehető,

mert a lakosság a tanító javadalmát biztosítja és mert ott helyben kath. iskola nincsen. (Közgy. 19. sz.)

Helytartótanácsi intézvény (1784. szept. 25. 22498. sz.), mely szerint a kassai, pozsonyi és pécsi kir. főigazgatói állásokra pályázat hirdettetik okt. közepéig terjedő határidővel. (Közgy. okt. 12. 44. sz.)

Helytartótanács rendelete (1784. szept. 20. 22157. sz.), mely szerint a Magyarországon, vagy azonkívül az örökös tartományokban tanuló ifjak részére 260, 200 és 160 részint 153 frtos ösztöndíjak létesítettek, melyet az illető tanulók a kir. helytartótanács pénztárából fognak élvezni és a tanulók az ugyanonnan nyerendő érdemjellel fognak a többi tanulóktól megkülönböztetni. (Közgy. okt. 12. 53. sz.)

Helytartótanácsi rendelet (1784. nov. 15. 25948. sz.) az iránt, hogy a Kiszács községben létesítendő ág. ev. iskola ügyében tegyen jelentést a vármegye hatósága arról, vajjon a nevezett községben van-e kath. iskola és hogy az ág. evangelikusoknak van-e már önálló lelkészségük szervezve? (A határozat szerint a kir. helytartótanácsnak jelentendő, hogy a községben kath. iskola nincsen, de ág. ev. lelkészség sincsen szervezve s e tekintetben Petrovác községhez tartozik. Közgy. decz. 4. 3. sz.)

Helytartótanácsi rendelet (1784. decz. 6. 27684. sz.), mely szerint a pécsi tankerületi főigazgató hatáskörébe tartozó iskolákra nézve elrendeltetett, hogy a régi tanítók helyébe az új tanulmányi rend szerint képesített tanítók alkalmaztassanak. (A járási szolgabiráknak meghagyatott, hogy a midőn új tanító alkalmazásáról kell intézkedni, a tankerületi főigazgatóhoz forduljanak. Közgy. 1785. jan. 26. 31. sz.)

A vármegye törvényhatósága (1784. 32. sz. a.) a moholi iskolaépület megfelelő kijavítása iránt intézkedik. (Közgy. jkvi index 113.)

1785.

A m. kir. helytartótanács rendelete (1785. évi jun. 20. 16182. sz.) a vármegye területén levő gör. kel. iskoláknál levő

hiányok pótlása iránt. (A rendelet másolata a járási főszolgabiráknak oly meghagyással adatik ki, hogy az illető községeket a hiányok pótlására utasítsák.)

Helytartótanácsi rendelet (1785. jul. 11. 16436.) szerint meghagyatik, hogy felügyelet gyakoroltassék, nehogy a könyvárúsok és nyomdászok az iskolai könyveket a címlapon jelzett árnál magasabban árúsítsák. (A tankönyvek árúsításának ellenőrzése a főszolgabiráknak meghagyatott.)

Helytartótanácsi rendelet (1785. aug. 16. 21166. sz.), mely szerint őfelsége a m. kir. udvari kamara előterjesztésére elrendeli, hogy a pécsi tankerületben a g. kel. iskolák szervezése és a tanítók javadalmozása céljából a megyehatóság a községekkel, nemkülönb az illető földesurakkal egyezséget kössön és azt királyi jóváhagyás végett terjeszse fel. (A járási főszolgabiráknak meghagyatik, hogy a g. kel. tanfelügyelő közbenjöttével a szerződéseket kössék meg és mutassák be.)

A vármegye 1785. évi szept. 27-én tartott közgyűlésében bemutatja jelentését az alispán Glozsán községnek a m. kir. helytartótanács által véleményezés végett leküldött ama kérelmére nézve, hogy ott lelkészség és iskola állítása engedélyeztessék az ág. evangélikusok részére. (Az alispáni jelentés szerint a község csekély anyagi erejére való tekintettel a lelkészi és tanítói állás szervezése nem ajánlatik, még pedig annálkevésbbé, mert a községtől alig 1 órányira fekvő Petrovác község lelkésze és tanítója elláthatja a glozsániakat. Jkv 19. sz.)

Az 1785. évi okt. 8-án tartott közgyűlés tárgyalja Balogh Imre zombori tanuló ifjú bűnügyét, ki iskolai bizonyítvány hamisítás miatt kétnapi bójttal egybekötött egy heti börtönre ítéltetett. A határozat a kir. helytartótanácshoz jóváhagyás végett felterjesztetik.

Helytartótanács rendelete (1785. okt. 4. 27688. sz.) a megye hatóságának a glozsáni lelkészség és iskola állítására nézve tett jelentésre az iránt, hogy mutattassék ki, vajjon mit hajlandó adni a nevezett község javadalom gyanánt, továbbá, hogy mennyi

Glozsánban az ágost. ev. és gör. kel. vallású lakosok száma. (Meghagyatott Odry András főszolgabírónak, hogy a megfelelő adatokat szerezzé be és a közgyűlésnek jelentést tegyen. Okt. 24. közgy. 58. sz.)

Olvastatott és meghirdettetett a nmélt. m. kir. helytartótanácsnak 1785. okt. 11-én 28818. sz. a. kelt rendelete, melylyel a Petrovác községben a r. kath. elemi iskola szempontjából felvilágosítás kéretik az iránt, mennyi az ottani r. kath. gyermekek száma? Továbbá, hogy a kath. tanító akkor, a midőn annak idején a türelmi rendelet (Tolerantiale Edictum) kiadatott, kapott-e valami javadalmat az ág. ev. vallású lakosoktól? Végül a petrováci r. kath. fiókegyház mennyire fekszik a futtaki anyagyháztól? (Odry András járási főszolgabíró a főntebbi pontok iránt való vizsgálatétel- és jelentéstétellel megbizatik. Nov. 2-án 1. sz. közgy. határozattal.)

A vármegye nov. 23-án tartott közgyűlésében 96. sz. a. tárgyalatott Gaslevics Ferencz bácsi plébános, tb. kanonok kérelme tűzvész által elpusztított parochiájának felépítése és iskola állítása iránt. (Határozat: az érseki uradalom, mint kegyúr, felhivatik a járási főszolgabíró útján, hogy úgy a templom fedelét állíttassa helyre, mint az ottani gyermekek számának megfelelő iskolát létesítsen.)

Nov. 28-án 141. közgyűlési szám alatt bemutatattak a Szent-Tamás, Turia, Földvár, Ó-Becse, Petrovoszelló, Moholy, Ada, Zenta, Ó-Kanizsa és Martonos mezővárosok és helységekkel a tanítók javadalmazására nézve kötött szerződések, továbbá a tiszai kerület tanácsával kötött egyezség arra nézve, hogy a kerület területén levő nagyobb községekben a második osztály fel fog állíttatni és a második tanító részére szükséges javadalom biztosíttatik. (A szerződések a megye levéltárában megőriztetni rendeltetnek.)

Helytartótanácsi intézvény (1785. nov. 15. 27688. sz.) a Glozsán községben létesítendő ág. ev. lelkészség és iskola tárgyában a helység adózási viszonyai, nemkülönben az ottani g.

kel. lakosok arányáról teendő jelentés iránt. (A vármegyei közgyűlés decz. 6-án 16. sz. a. a helytartótanácsnak jelentetni rendeli, hogy az összeírás szerint Glozsán község csekély vagyonnal rendelkezik, uradalmi és egyéb járandóságokkal túl van terhelve, ennél fogva a templom és paplak építésére és a pap javadalmazására képtelen, ez okból, részint pedig azért, mert Petrovác község innen alig egy órányira van, addig míg a terhektől megszabadul, a lelkészség fel ne állíttassék, a tanítói állás szervezése azonban engedélyeztessék.)

A m. kir. helytartótanács rendelete (1785. nov. 22. 35641. sz. a.), mely szerint a Petrovác községben felállíttatni kért r. kath. iskola ügyében a vármegye törvényhatósága határozzon és arról jelentést tegyen. (A járási főszolgabíró útján (decz. 12. 55. közgy. sz. a.) meghagyatik, hogy Petrovác községben az 1779. évi nov. 25-én 5616. sz. a. kelt királyi rendelet értelmében az iskola oly kikötéssel szerveztessék, hogy a tanító a nem kath. vallású gyermekeket is tartozik az írás-, olvasás- és számolásra oktatni.

Helytartótanácsi leirat (1785. nov. 29. 35913. sz.) értelmében szerint Glozsán község ág. ev. lakosainak megengedtetik, hogy vallásukat szabadon gyakorolják, lelkészséget létesítsenek és iskolákat állíthassanak. (Odry András főszolgabíró a községgel a rendeletet közölni tartozik. Közgy. decz. 27. 95. sz.)

1786.

A kir. helytartótanács rendelete (1785. nov. 20. 39556. sz.), mely szerint meghirdetendő, hogy gymnásiumokba (ad scholas grammaticas) csak az vehető fel, a ki hiteles bizonyítvánnyal igazolja, hogy vagy az előírt módon szabályozott nemzeti iskolát elvégezte és megfelelő előmenetelt tanusított, vagy a ki magán oktatásban részesült ugyan, de nyilvános nemzeti iskolában megvizsgáltatott és bizonyítványt nyert. (Közgy. 1786. jan. 2. 56. sz.)

Pongrácz Boldizsár pozsony-tankerületi kir. főigazgató (kelet és szám nélkül) megkeresése az iránt, hogy a petrováci lelkésznek, Stehló Andrásnak, az összes egyházi és tanügyi felsőbb

rendeletek, nem különben a vármegye ide vonatkozó határozatai, másolatban díj nélkül kiadassanak. (A főjegyzőnek meghagyatik, hogy a szóbanforgó rendeleteket az illető lelkésznek kellő alakban adja ki. Közgy. 1786. jan. 2. 87. sz.)

Mrázovicsnak, a nemzeti iskolák igazgatójának átirata, (1786. jan. 28.) az iránt, hogy a nemzeti iskoláknak a kir. rendeletek értelmében való átszervezése végett maga mellé egy megyei tisztviselő küldessék ki. (Határozatilag meghagyatott a főszolgabiráknak, hogy a járásukban létező gör. kel. iskolák átszervezése végett a nevezett igazgatóval érintkezésbe lépjenek és a mit csak a kir. rendeletek értelmében az iskolák átszervezése ügyében tenni szükségesnek látnak, eszközöljék. (Közgy. 1786. jan. hó. 130. sz.)

1790.

A vármegye 1790. márcz. 3-án tartott közgyűlésében olvastatott a főispán átirata (febr. 12-ről), melylyel Ófelségének ez évi jan. 28-án kelt legfelsőbb rendeletét közli. Ezen rendelet szerint (kihagyva a kihagyandókat) a vármegye és a szab. kir. városok területén levő összes iskolákban a német tannyelv helyett a latin veendő használatba. (A rendelet végrehajtása a járási szolgabírákra bizatik. Kgyűl. 6. sz.)

Az 1790. ápr. 7-én tartott közgyűlés vonatkozással az ez évi márcz. 3-án előterjesztett legfelsőbb rendeletre, az iskoláknak a régebbi rendszer szerint leendő átszervezése végett a kalocsai r. kath. érsek és az ujvidéki gör. kel. püspök megkerestetni rendeltetnek. És miután Ujvidéken királyi engedéllyel gymnásium létesült, ennek tanárai a járási szolgabíró által utasítandók, hogy ezentúl az összes tantárgyakat német helyett latin és magyar nyelven tanítsák; a magyar nyelv tanítására egyúttal az összes elemi iskolai tanítók, különbeni állásvesztés terhe mellett, köteleztetnek, azonkívül a nemzeti iskolák igazgatója Mrázovicsnak is meghagyatik, hogy a tanítókat a magyar nyelv tanítására kötelezze, mert egyébként működésében meg

fog akadályoztatni és a községek részéről eddig nyújtott ingyen fuvar élvezetétől is megfoszthatnék. (Közgy. ápr. 7. 2. sz.)

Helytartótanács rendelete (1790. ápr. 20. 13027. sz.) az iránt, hogy: 1. az iskolai alapítványok pénzei, melyek egyeseknél vannak kamatozás végett elhelyezve, azok ott hagyassanak s 5% kamat szedessék; 2. a tanpénz fizetése megszűnjék; 3. a tankerületi főigazgatók mindenben a vármegyékkel egyöntetűleg járjanak el; 4. a latin nyelv tanítása az iskolákba visszaállítatván, azon tanítók, a kik a német nyelv nem tudása miatt állást nem kaphattak, ezentúl szintén alkalmaztassanak; 5. a felsőbb iskolákban az előadások kizárólag latin nyelven tartassanak; 6. az alsóbb iskolákban azonban a latin mellett a magyar nyelv is behozassék; 7. a hazai nyelv a falusi iskolákban is használandó, mert az a nemzeti culturához tartozik; 8. a német nyelvet pedig az elemi iskolában az ifjúság túlterheltesére való tekintetből mellőzzék; 9. a gyermekek itt csak az írás-, olvasás- és számolásra taníttassanak és a tanítók ne legyenek kötelezhetők arra, hogy az úgy nevezett előkészítő iskolába¹⁾ járjanak, mielőtt állásaikat elfoglalnák; végre 10. a szülők, a kik az eddigi rendelkezés szerint 20 garas büntetést tartoztak fizetni, ha gyermeök az iskolába nem járt, ezen büntetés alól felmentetnek; azonban tekintve, hogy egyes vidékeken a szülők nem szeretik gyermekeiket iskolába járatni, az ilyen szülők figyelmeztetendők, hogy a mennyire gazdaságuk kára nélkül tehetik, küldjék gyermekeiket az iskolába. (A vármegyei közgyűlés határozatilag kimondja, hogy (a 6-ik pontra nézve): a járási szolgabirák hirdessék meg, mikép a megye területén levő elemi iskolákban a magyar nyelv első sorban kötelezőleg tanítandó; a 9-ik pontra nézve: nehogy a tanítók javadalmuktól bármily okból megfosztassanak, elrendeltetik, hogy a tanítók részére a szolgabirák közbenjöttével rendes szerződések kötteszenek az iskolafentartókkal; a 10-ik pontra nézve a régi rendelkezés megújítandó, t. i. hogy a szülők, kik mindkét nemü

¹⁾ Schola praeparandorum.

gyermeküket 6 éves koruktól kezdve iskolába nem küldik, a hányszor ez előfordul, 12 botütéssel büntetendők; ha pedig az tapasztaltatnék, hogy a megyebeli lelkészek a házasulandó párokat minden vallásbeli iskolázottság nélkül, tisztán pénzért megesketik, úgy ily esetben az illetékes egyházi főhatóság megkeresendő, hogy a lelkészeket és azok helyetteseit az ifjúság megfelelő oktatására utasítsák. (Közgy. 1790. máj. 27. 2. sz.)

Helytartótanácsi rendelet (1790. ápr. 24. 13262. sz.), mely szerint a pozsonyi, kassai és pécsi tankerületi iskola vizsgálók (visitatores scholarum nationalium) állásai megszüntetvén, felhivatnak a vármegyék, hogy az elemi iskolák felügyeletére nézve véleményes javaslatot adjanak. (A vármegye elhatározza, hogy az elemi iskolai felügyeletre nézve szabályzatot készíttet s e czélból egy bizottságot küld ki, melynek elnökévé Rudics Máté táblabíró, tagjaivá pedig Márffy Leopold főjegyző, Odry András főszolgabíró és Polyák József alszolgabíró választatnak meg azzal, hogy a javaslatot készítsék el s ha az elfogadtatik, fel fog terjesztetni. Közgy. máj. 27. 11. sz.)

A helytartótanács intézvénye (1790. máj. 21. 15186. sz.), mely szerint értésére esett, hogy a vármegye f. évi ápr. 7-én hozott határozata ellenére, a községekben a tanítókra nézve kötött szerződések nem tartatnak be, az iskolák igazgatását a felekezetek püspökei gyakorolják, a kerületi iskolalátogatók pedig teendőikben gátoltatnak. A bácsi gör. kel. püspök az összes községekben meghirdettette, hogy egyedül ő jogosult az iskolák felügyeletére és azok igazgatása őt illeti. Ennek folytán történt, hogy Tovarisoa községben a gyermekek az iskolából elbocsájtatván, a tanítót lakásából kikergették, megverték és elűzték. Szivacz helységben a hitközség a tanító elbocsájtását sürgeti. Sztapáron a papok a nemzeti iskolát megszüntették és kijelentették, hogy jövőre a tanítókat tetszésük szerint fogják javadalmazni. Végül Moholon az espéres rábirta a hitközséget, hogy a tanítót az iskolai újabb tanítási rendszer abbahagyására kényszerítsék s a szerződésileg biztosított 120 frt fizetés helyett 30 forintot

adjanak. Mindezek folytán a kir. helytartótanács meghagyja a vármegye törvényhatóságának, hogy a Mária Terézia királynő által annak idején az elemi iskolákra kiadott szabályzat alapján és a f. évi ápril 20-án 13037. sz. helytartótanácsi rendelet kapcsán kellő vizsgálatot tartson, az állásuktól megfosztott tanítókat — kivéve, ha alapos panasz merült fel ellenök, — tisztségeikbe visszahelyezze, a községek előljáróságait a gyermekek pontos iskolába járatására és a tanítóknak járó fizetés kiszolgáltatására buzdítsa, különösen pedig azon ügyben, hogy t. i. a tovarisovai tanítót a lelkész bántalmazta, a g. kel. megyés püspökkel együttesen indítson vizsgálatot. (A járási főszolgabiráknak a további eljárásra hasonló értelmű meghagyás adatik. (Közgy. jun. 23. 8. sz.)

A vármegye 1790. aug. 2-án tartott közgyűlése 2. sz. a. hozott határozata szerint miután az ez évi május 27-én tartott közgyűlésben 6. sz. a. kelt határozattal az elemi iskolák részére kidolgozandó szabályzat (regulatio) elkészítésével megbízott bizottság Rudicsnak hosszas távolléte miatt feladatát el nem végezhetette, ezen bizottság elnökévé (Rudics helyett) Piukovics Antal másod-alispán választatott meg.

A kir. helytartótanács leirata (1790. jul. 30. 19933. sz.) a bajai gör. kel. hitközség ama kérelme tárgyában, mely szerint 1. az ő tanítójuk a kath. tanítókkal együtt a város pénztárából fizetessék és a már kiszolgáltató tanítói fizetésre nézve a város részéről a hitközség kártérítést nyerjen; 2. a plébánia-ház a város pénztárának terhére építtessék fel és javíttassék; 3. a plébánosoknak telkei (sessio) kiadassanak és azoktól se 9-ed, se 10-ed ne szedessék; 4. a város birája minden harmadik évben a gör. keletiek közül választassék. Ezen kérelem oly felhívással közöltetik a vármegyével, hogy meghallgatván a meghallgatandókat, a kellő vizsgálatot eszközölje és véleményes jelentést tegyen. (Megbíztatik Vojnits járási szolgabiró, hogy a vizsgálatot ejtse meg és az egyes pontokra nézve jelentést tegyen. Közgy. aug. 23. 3. sz.)

A vármegye 1790. szept. 15-én tartott közgyűlésében az elemi iskolák részére kidolgozandó szabályzat tárgyában az ez évi aug. hó 2-án 2. sz. a. hozott határozatra vonatkozólag kimondatik, hogy a bizottság tárgyalásait minél előbb tartsa meg és javaslatát terjeszse be.

A kir. helytartótanács rendelete (1790. szept. 24. 23155. sz.) az iránt, hogy a f. évi ápr. 20-án 13027. sz. leirattal leközölt királyi legmagasabb meghagyáshoz képest az iskolai év közeledése alkalmából a szükséges intézkedések megtétesse arra nézve, hogy azon elemi iskolák, melyek időközben be lettek szüntetve, újból megnyittassanak, az újonan szervezett iskolák működésüket megkezdjék, a szülők gyermekeiknek az iskolába való járatására buzdíttassanak, végül a tanítók javadalmára nézve kötött szerződések betartassanak. (Ezen leirat a vármegyében meghirdettetni rendeltetik, a járási főszolgabírák pedig utasíttatnak, hogy annak végrehajtását ellenőrizzék. Közgy. decz. 1. 112. sz.)

1794.

A vármegye közgyűlése az iskolai épületek jókarban tartását rendeli el. (Közgy. Index 322. ky. sz. a.)

1795.

Ugyanaz a községeket új iskolák állítására hívja fel. (Kgy. Index 28. sz.)

Ugyanaz az iskolák épületeiről jelentést tesz a helytartótanácsához. (Közgy. Index 491. sz.)

1797.

A kir. helytartótanács rendelete (1796. decz. 6. 25747. sz.) az iránt, hogy miután a vármegyének a gör. kel. iskolákról tett jelentése szerint Futak mezővárosban az iskola II-ik osztálya megfelelő helyiség hiánya miatt fel nem állítható, Kulpinban, Parabutyon és Zentán pedig az iskolaépületek részint omladoznak, részint pedig nincs is iskola: a futaki uradalom a (mult évi) márcz. 7-én tett felterjesztéshez képest a fennálló szerződés betartására, az említett helységek pedig az iskolaépületek jó-

karban tartására, illetőleg azok építésére utasítandók. (Az illető járás főszolgabirái ugyanezen értelemben a további eljárásra utasíttatnak. Közgy. 1797. jan. 23-án 149. sz.)

Közgyűlési jegyzőkönyv (1797. ápr. 19. 520. sz.) „Novák Kristóf úr oskolák fődirectorának levele Szalay főbíró úrral a végett közölni rendeltetik, hogy a bajai iskolák állapotjáról, fundussáról, professorok fizetéséről és az ifjúságnak számáról vizsgálatst tégyen, és ezek eránt a jövő gyűlésre környüállásos tudóséttását be adja.“

Közgyűlési jegyzőkönyv. (1797. jun. 19. 678. sz.) „A bajai oskolák állapotjáról Szalay főszolgabíró úr tudóséttását ez alkalmatossággal bemutatta. Ez az oskolák pécsi fődirectorának Novák úrnak oly kivánsággal által küldettetni fog, hogy Baja városának kérelmére nézve az oskolák publicitását maga részéről is eszközöjlje, a netalántán találkozó akadályokat, személlyes megjelenésével eligazéttsa, egyébaránt ezekről való gondoskodását ezen vármegyével a végett is közölje, hogy a bajai oskolák tellyes publicitássa annak úttyán e részről is szorgalmaztathasson.“

1798.

A vármegye közgyűlési határozata az iránt, hogy a g. kel. községek előljároi az iskolai épületek emelése és a gyermekeknek iskolába járása iránt szigorúan intézkedjenek. (Közgy. jkv. 1485. sz.)

Helytartótanácsi rendelet (1539. sz.), melylyel a vármegyének az iskolák, templomok és paplakok építésére nézve utasítások adatnak. (Közgy. jkönyv. 354. sz.)

Megyei határozat az iránt, hogy Zenta mezőváros az iskolai épületek kijavítását illetőleg intézkedjék. (Közgy. jkv. 590. sz.)

Helytartótanácsi rendelet (10133. sz.) arra nézve, hogy az iskolákban ezentúl csak a pesti egyetem nyomdájából kikerült tankönyvek vehetők használatba. (U. o. 801. sz.)

1802.

Közgyűlés 1802. márcz. 15. 379. sz. „Folyó évi januáriusnak 26-ik napján 1296. szám alatt rendeltetik, hogy az ó-becsei

görög óhitű község az új oskolának contractus szerint való felállítására, szilbási község pedig a mostani oskolaépületnek megnagyobbítására utasíttassanak.“ („A becsei községet Pocskay Zsigmond, a szilbásit pedig Polyák József főszolgabíró urak ezen intézetnek tellyesítésére utasítani fogják.“)

Közgyűlés 1802. nov. 3. 1698. sz. „F. évi augusztusnak 31. napján 18368. sz. a. a kir. helytartótanács által hirdettetik, hogy őfelségének parancsolattýából azon zsidó ifjak, kik 1798. esztendőben 9814. szám alatt kelt intézet által meghirdetett parancsolat ellen nemzeti oskolában nem járván, megházasodtak, azon állapotjokban is a nemzeti oskolába jární köteleztetnek, azon rabinusok pedig, kik az illetén zsidó ifjakat feleségeikkel összeadták, a vármegye által azonnal megbüntettessenek.“ („Az intézet megtartatni, meghirdetetni s járásbeli szolgabíró uraknak utasításul kiadattatni fog.“)

Közgyűlés 1802. nov. 3. 1749. sz. „A nemzeti oskoláknak inspectora Vitéz Imre úr Plávna helységnek községét, mely sem a tanítómesternek bérét megfizetni, sem az ifjúságnak számához alkalmas oskolát építeni nem akar, ezeknek tellyesítésére szoríttatni kéri.“ („Feőszolgabíró Polyák József úrnak meghagyattatott, hogy Plávna helységnek községét mind a tanítómesternek bére kiadására, mind elegendő nagyságú oskolának építésére szorítani fogja.“)

Közgyűlés 1802. nov. 3. 1769. „Jankovics József ujvidéki gymnásiumnak directora, Peák János és Mischel Károly processualis seborvosok, ismét Varga István porkoláb és Hományi Antal bajai szűcs, — Kovács József fundátiojában egy nemtelen ifjúnak helye levén, — annak megnyerése végett fiajikat méltóságos feőispány úrnak ajánltatni kéri. Nem különben Kovács József ezen fundátiojában volt ifjú, mivel a pécsi akadémiában a mult esztendőben a törvényeket végezvén, az oskoláinak folytatása végett pesti universitásba menni szándékozna, az ennek előtte nyert stipendiumban meghagyattatni esedezik.“ („Az könnyörgőknek érdemeire és az instantiákban előhozott okokra

nézve azoknak fiaik ily renddel: úgymint Peák Jánosé, Mischel Károlyé és Varga Istványé mltsgos feőispány úrnak oly módon ajánltni fognak, hogy ha Kovács József, a ki a pesti universitásnál a törvénytannulást folytatni akarja, netalántán a királyi resolutiokhoz képpest stipendiumát meg nem tarthatná, az fundator által az feőispány uraknak adott hatalmával a fönt nevezetteknek fiajik közül egyet kinevezni méltóztasson; azonban Hományi Antalnak grammatikát végző Ferencz fia, hogy annál nagyobb szorgalmatossággal tanuljon, az ennek előtte nyert assecuratio szerint a következő vacantiára feljegyeztetik.“)

1803.

Helytartótanácsi rendelet az iskolába járó gyermekek nevelésére nézve. (Közgy. jkv. Index 1803. 617.)

Vármegye határozata némely helységek iskolaépületeinek kijavítása tárgyában. (Közgy. jkv. Index 1803. 116. sz.)

Ugyanannak határozata ugyanazon tárgyban és az uradalmaknak válasza az új iskolák építésére nézve. (U. o. 261. sz.)

Helytartótanácsi rendelet, hogy a tanköteles gyermekek ne engedtesenek a mezőn lévő jószág őrizetére. (V. o. 262. sz.)

Vitéz tanfelügyelő megkeresésére némely helységekben az iskolák felállítása elrendeltetik. (U. o. 1877. sz.)

1804.

Közgyűlési határozat, mely szerint némely községek a gör. kel. iskolák épületeinek kijavítására köteleztetnek. (Közgy. jkv. Index 1330. sz.)

Vitéz tanfelügyelő némely községekben, a hol még nincsen, iskolaépületek felállítását szorgalmazza. (Közgy. jkv. Index 1264. szám.)

1805.

Közgyűlési jegyzőkönyv 1805. jan. 14. 166. sz. „Iskolák királyi inspectora Vitéz Imre úr ezen megyében rossz karban lévő iskolákat megjobbítottatni, vagy újra építtetni kívánja.“ („Járásbeli szolgabírák urak a helységeket felfogják serkenteni.“)

Közgyűlési jegyzőkönyv 1805. május 24. 888. sz. „Folyó

évi áprilishoz 16-ik napján 8815. sz. a. kelt (helytartótanácsi) intézet által rendeltetik, hogy mivel Almáson, Csonóplyán, Felső-Szent-Iványon, Temerinbe, Ó-Becsén, Ó-Kanizsán, Martonyoson és Szentán oskolaházak rész szerint nem volnának, rész szerint rosszak lennének, azoknak javításokra és — a hol nincsenek — építésekre a földesurak és községek szorítottassanak.“ („Járásbeli szolgabírák urak által ez intézet a földes uraságokkal tellyesítés végett közöltetni és a következő foganatról a jövő gyűlésre tudósítások tétetni fognak.“)

1806.

Közgyűlési jegyzőkönyv 1805. 13. sz.) „Oskolaházaknak építésére az helységek sürgettetni rendeltetnek.“ (Index O.)

Ugyanaz 1805. 1892. sz. „Peintner Mihály oskolák fő-directora rendeléseket oskolák directiojáról közöltetni kéri.“ (U. o. P.)

1808.

„Görög óhitű oskolák fundusához tartozandó 75 frt. Sztra-timirovics görög óhitű érsek ő excellentiájához elküldetnek.“ (Közgy. jkv. 1808. 533. sz.)

1814.

„Folyó évi Bőjtelő havának 8-ik napján 3101. sz. a. kelt kegyes intézetben meghagyattatik, hogy Eő Felsége karácsony havának 31-ik napján 15775. szám alatt költ kegyes parancsolattya szerint mindazon az helyeken, a hol nem egyesült görög oskolák részére a 3-ik tányér még be nem hozatódott, kineveztetvén előbb a püspökök s érsek által a helységek neveik, azon szokás azonnal behozattasson, nem különben mindazon helyeknek, a hol már szokásban vagyon, mind pediglen a hátramaradt helységek neveik feljegyeztetvén, Eő Felségének a feő méltgu M. K. H. Tanács által felküldessenek.“ („Mely kegyes intézet járásbeli szolgabírák uraknak mássában leendő eszközlése végett kiadatván, annak értelméhez képest adandó tudósítások a jövő közgyűlésre bevarattatik.“ Közgy. márcz. 8. 432. sz.)

„Azon helységeknek jegyzéseik, melyekben a görög nem

egyesült oskolák részére a harmadik tényér már behozatott és melyekben még nem, Latinovits József, Vojnits Antal, Alföldy János feő-, Piukovics Benedek, Latinovics Sándor és Mészáros Dániel alszolgabiráék uraktul a jövő közgyűlésre bevarattatnak, melyek is a többi e főben beadott tudósításokkal együtt a nméltsgú M. K. H. Tanácsnak akkoron fel fognak küldetni.“ (Közgy. jkv márcz. 28. 751. sz.)

„Járásbeli szolgabiráék uraknak a görög nem egyesült oskolák részére harmadik tényérnek behozása eránt ez alkalmaztossággal behozott tudósításai a már ezelőtt behozottakkal együtt a nmltsgú M. K. H. Tanácsnak felküldetni rendeltetnek.“ (Közgyűlési jkönyv aug. 1. 1612. sz.)

„F. évi Szent Mihály havának 6-ik napján 23055. helytartótanácsi sz. a. a megyénk az óhitü görögök részére harmadik tényérnek leendő behozása eránt a hátra lévő tudósításnak hová hamarabb leendő felküldésére emlékeztetik.“ („A kivánt tudósítás már felküldetett.“ Közgy. jkv. szept. 7. 2456. sz.)

1815.

„Mult évi Szent András havának 15-ik napján 29315. helytartótanácsi sz. a. az óhitü rácz praeparandisták 3. tényérjuk eránt meghagyattatik, hogy az eddig még mindenütt be nem hozott ellenzavár a pénzszedő ládácskára egyformán behozattasson, egyszersmind a beszedett pénzzel való bánásnak folytatása és módja közöltetik.“ („Ezen kegyes intézet a tárgynak foganatos végben vitele végett járásbeli szolgabiráék uraknak kiadatni rendeltetett.“ Közgy. jkv jan. 16. 89. sz.)

1817.

„Görög nem egyesült oskoláknak feő igazgatója Nesztorovics Urosius úr a megyebeli községektül a rendes tanítóknak a praeparandia oskolákban való elkészülése alkalmatosságával azoknak helytartói vagy pedig maga a község által letartóztatott hátralevő kiszabott bér haszonfelének az illető járásbeli szolgabiráék uraknak segedelmével leendő beszedetését és ha oly hátramaradott adóságnak történt lefizetését a districtuális iskola

igazgatóknak előmutatott nyugtató leveleivel be nem bizonyították, ugyan a districtuális iskola igazgatók kezéhez történendő szolgáltatását elrendeltetni kéri.“ („Az illető járásbeli szolgabírák uraknak meghagyattatik, hogy ezen levél foglalattyának következésében, mely nékiek mássában kiadatni rendeltetik, az 1815. esztendei karácsony havának 23-ik napján írt levélben megjegyzett községektől a hátralevő bérnek haszonfelét beszédjék és azt a districtuális iskola igazgatójának által adják, a foganatról pedig a jövő közgyűlésre tudósítást tegyenek.“ Közgy. jkv. 1817. febr. 14. 280. sz.)

„Oskolákra, vagy azok universitás vagy akadémiák vagy lyceumok legyenek, valamint a tanuló ifjakra nézve kiadott új sistema.“ (Helytart. rendelet 1817. közgy. jkv 3486. sz.)

„Görög nem egyesült óhitű oskolák tanítóiknak fizetése fejében hátralevő tartozások eránt a járásbeli szolgabírák urak által behozott tudósítások, úgy alszolgabíró Antunovics Károly úr által behozott 5 frt, archivárius Knézy Mátyás úr által Zombor városában levő Athanaczkovics nevezetű catechetának a görög óhitű oskolák feő igazgatójának Nesztorovics Urosius úrnak kezéhez leendő szolgáltatása végett által adattatni fognak. Feő szolgabíró Mészáros Dániel úrnak meghagyattatván, hogy ebbéli tudósításait annak idején archivárius Knézy Mátyás úrnak hasonló végre által küldje.“ (Közgyűlési jkönyv 1817. ápr. 14. 776. sz.)

1818.

„Mult évi karácsony havának 23-ik napján 36776. helytartótanácsi sz. a. jelentetik, hogy olyatén zsidó személyek, kik a tudományoknak gyakorlása végett Bécsbe menni szándékoznak, az ott levő lakástól, hacsak maguk eltartására elegendő élelmet nem mutatnak és az illető jurisdictiónak bizonyáglevele által be nem bizonyították, eltiltattak legyen.“ (Közgy. jkönyv febr. 16. 235. sz.)

„Folyó évi Bőjtelő havának 15-ik napján 4215. sz. a. kelt kegyes intézetben jelentetik, hogy Kovács József iskola funda-

tiobeli zsoldosnak Karvászny Antal választatott legyen.“ („Melyről is a megnevezett ifjúnak atyafiai alszolgabíró Antunovics Károly úr által tudósíttatni rendeltetnek.“ (Közgyűlési jkönyv ápr. 13. 852. sz.)

„Folyó évi Bőjtelő havának 3-ik napján 885. sz. a. kelt kegyes intézetben jelentetik, hogy néhai Kovács József oskolai fundatiojában két nemes és egy nemtelen zsoldosokra üresség levén, azoknak elnyerésére alkalmas ifjak ajánltassanak és azon alkalmatossággal Arnold Gottfrid Budán V-ik oskolában járuló ifjú is tekintetbe vétessen.“ („Mely kegyes intézetnek következésében a tárgyalt és megürült zsoldoknak elnyerése végett, nevezetessen pediglen nemtelenek közül első helyen Czezner Ferencz, másodikon Horváth Antal, harmadikán Oszlonyai Józsefnek fiaik, negyediken Arnold Gottfrid tétetre ajánltatni rendeltetnek; a mi pediglen Nemesekre tett zsoldot illeti, minthogy azok közül egyike Odry András philosophiát tanuló ifjútul elhuzattatott, a főméltóságú magyar királyi Helytartótanács meg fog kértetni, hogy mivel a kérdéses zsoldunk fundatura, királyi tanácsos és első allispány Pacséri Odry András úrnak és Németszeghinek tanuló örököseit mindenekelőtt és időnek szakadta nélkül azon zsolddal megjutalmaztatni és azzal örökösíteni akarta, a fellyebb megnevezett Odry András philosophiát tanuló ifjúnak az elhúzatott zsoldja nékie vissza adasson, egyéb eránt pediglen a tárgyalt fundatiobeli még egy ürességnek kárpótlása végett alkalmas ifjak járásbeli szolgabírák urak által erről tudósíttatni és a kérelmüknek jövő közgyűlésben való előterjesztésére utasíttatni fognak.“ (Közgyűlési jkönyv ápr. 13. 853.)

„Királyi tanácsos és görög nem egyesült oskoláknak fő igazgatója Nesztorovics Urosius úr folyó évi pünkösöd havának 21-ikén írt levelében a helybéli görög nem egyesült oskolák rendbéli directorait és azokat is, kik jövőben azon hivatalra általa kineveztettni fognak, a becsülendő szabadságába és praerogativába fentartatni és a törvénynek értelmében velük

leendő tisztességes bánásra szükséges rendelkezéseket tétetni könyörög.“ („Mely levélnek értelmében nevezett director úrnak vissza fog irattatni, hogy a választandó helybéli directoroknak jegyzését ezen megyének előre bemutatván a róm. katolikusoknak példája szerint, szabadsággal bíró helybéli görög nem egyesült plébánosokat ezen hivatalra kinevezzen.“ U. o. jun. 8. 1708. sz.)

„Ismét azon királyi tanácsos és director úr f. é. pünkösdi havának 25-ik napján írt levelében Kulán lakozó bizonyos Aradszky Procopiust az görög nem egyesült oskolák fundusára szedett pénzről adandó számadásra szoríttatni és azt e tárgyban kiküldött deputationak elküldetni kéri.“ („Mely levélnek másában leendő közlése mellett feő szolgabíró Perchich Demjén úrnak meghagyattatik, hogy e tárgyat megvizsgálván, tapasztalatra szóló tudósítását a jövő közgyűlésre behozza.“ U. o. jun. 8. 1709. sz.)

Közgyűlési intézkedés: „Görög nem egyesült oskolák directorainak terhek viselésétől leendő felszabadításuk iránt.“ (Közgyűlési jkönyv. Index 1818. 2792. sz.)

Közgyűlési határozat: „Görög nem egyesült tanítók és községek között teendő contractusok iránt. (Közgyűlési jkönyv. Index 1818. 2793. sz.)

Közgyűlési intézkedés az iránt, hogy: „Görög nem egyesült oskolák feő inspectorának rendelkezéséből községekkel contractusok kötése végett kiküldött directoroknak assistentia adasson.“ (U. o. 3504. sz.)

1821.

1065. sz. Rendelet: „A görög nem egyesült oskolai fundushoz tartozandó fizetéseknek miképen leendő beszédetésük iránt.“ (Közgy. index.)

6561. sz. Közgyűlési intézkedés: „Görög nem egyesült fundusra, úgy nem különben tanítóknak és más rendbeli tiszteknek kielégítésükre járuló fizetéseknek jövődben miképpen leendő kiadatásuk iránt.“ (U. o.)

14165. sz. Helytartótanácsi rendeletre némely : „Görög nem egyesült községek oskolák felállítására szoríttatnak.“ (U. o.)

3007. sz. „Görög nem egyesült oskolai fundusra járuló fizetéseknek miképpen leendő beszédése iránt“ határozat. (U. o.)

3687. sz. Közgyűlési határozat : „Görög nem egyesült oskolai fundatorra járuló fizetéseknek beszédésében eljárulóknak adandó segedelem iránt.“ (U. o.)

1822.

1140. sz. „Folyó évi Bőjtelő havának 19-én 3150. helytartótanácsi sz. alatt kelt kegyes intézetben görög nem egyesült oskolabéli Feő directornak azon panaszára, hogy bajsai közbirtokos Zákó Dömötör általa birtokába elrendelt tanítót megvetvén, karlóczai oskolákból mást felvette legyen, a vádolt földesuraságnak nyilatkoztatása kívántatik.“ („Mely kegyes intézetnek következésében alszolgabíró Latinovics Sándor úrnak meghagyattatik, hogy táblabíró Zákó Dömötör úrtól a kegyes intézetben érdeklét tárgy eránt felelettyét kivévén, azt a jövő közgyűlésre behozza.“ (Közgy. jkönyv máj. 6.)

1341. sz. „Folyó évi Bőjtmás hava 10-én 5196. helytartótanácsi sz. a. kelt intézetben, minthogy Despotovics János lalityi helységi volt tanító megszökvén, ellene némely visszaélések miatt terjesztett vádlások eránt tisztí vizsgálat nem tétethetett, meghagyattatik, hogy a tárgyalt vádak eránt a nevezett Lality községnél illető tisztviselő személy által tisztí vizsgálas és ama hozandó érdemes büntetés végett, tapasztalandókrul tudósítás tétessen, egyszersmind annak országszerte rendelendő meghirdetése és megfogadtatása végett személyes leírása felküldetni rendeltetik.“ („Melyre való nézve alszolgabíró Piukovics Dániel úrnak meghagyattatik, hogy a nevezett tanító ellen terjesztett vádak eránt tisztí vizsgálatot tevén, tapasztalandókrul szóló tudósítását a jövő közgyűlésre behozza.“ U. o. jun. 3.)

1672. sz. „Görög nem egyesült úgynevezett Praeparandia oskoláknak igazgatására ügyellő director és tanító urak Popovits Istvány és Zsivojnovits Ignácz tanuló ifjakat elkövetett

verekedések és ellenszegezések miatt közbüntetés alá vétetni kéri.“ („Mely vádbeli levél a jövő közgyűlésre adandó véleményes tudósítás végett tisztviselő feő ügyész Rudics Dániel úrnak kiadatni rendeltetik.“ U. o. jun. 24.)

1824.

3289. sz. Helytartótanácsi rendelet, mely szerint: „Evangelica és reformata vallásbeli tanítóknak legfelsőbb engedelem nélkül felfogadása tiltatik.“ (Közgy. jkv I. 1304. sz.)

3021. sz. Közgyűlési határozat: „Evangelica vallásbeli nagyobb oskoláknak Uj-Verbászon leendő felállítása eránt.“ (U. o.)

20931. sz. Helytartótanács intézvénye: „Evangelica vallásbeli két tanuló ifjakra bécsi Akadémiában tett fundáció eránt.“ (U. o. 3278. sz.)

2281. sz. A közgyűlés által: „Görög nem egyesült oskoláknak megvizsgálatásbeli határnapja közöltetik.“ (U. o.)

2284. sz. A vármegye átteszi: „Görög nem egyesült határszéli oskolai fundációról szóló számadásokat hiteles formában a slavoniai hadi praefecturának.“ (U. o.)

1827.

(Kelet nélkül.) Baja város gör. kel. szerb egyházközségének kérvénye a vármegye alispánjához az iránt, hogy Pekárovics Vitális ottani g. k. tanítót, erkölestelen életmódja miatt, a vármegye a helytartótanács által állásától mozdíttassa el. (U. o.)

1828.

„Oskolai zsoldot, mely Kováts által tétetett, Török Pál és Laczkó Pál tanuló nemes ifjak megnyerték.“ (Közgy. jkönyv 692. sz.)

Helytartótanácsi rendelet: „Bajai oskola tanítónak pengő pénzben leendő fizetése eránt.“ (U. o. 3370.)

1830.

Decz. 30. Buda. Temesváry Miklós, a gör. kel. oskolák főfelügyelőjének átíratva a vármegye alispánjához az iránt, hogy a megyében levő gör. kel. egyházközségektől a reájuk a kir. helytartótanács 1821. jan. 30-án 2211. sz. rendelete értelmében

kivetett iskolai adó hátralékok behajtassanak. A hátralékokról szóló kimutatás mellékelve van. (Várm. levéltár.)

1831.

Helytartótanácsi rendelet: „Görög nem egyesült vallású oskolák fundusok nagyobbodása eránt.“ (Közgy. jkv 2893. sz.)

Ugyanaz: „Oskolai görög nem egyesült igazgatóságának feljelentésére 10 procentualis adakozások tárgyában tett tiszti vizsgálat a helytartótanácsához felküldetett.“ (U. o. 2351.)

Ugyanaz: „Oskolai tanuló ifjakra nézve a tanulásnak megszüntetésére és pihenésére eddig szeptember és október hónapok valának, jövőben pedig augusztus 15-ik napján pihenésre rendelt két hónapos idő kezdetét veendi, ellenben a tanítás okt. 15. napján kezdődni fog.“ (Helyt. szám 13905. Közgy. jkönyv 1707. sz.)

Helytartótanácsi rendelet: „A nagy cholera miatt szünetelt oskoláknak folytatása iránt.“ (U. o. 2466. sz.)

Ugyanaz, melylyel az „Ó-Becsei oskolai tanítónak fizetése elrendeltetett.“ (U. o. 2470.)

Ugyanaz melylyel: „Szóntai községnek Osztovics Imre és Kovács György tanítók ellen beadott és hátírással jegyzett kérelemvel leküldetett.“ (U. o. 234. sz.)

Febr. 24. Buda. Temesváry Miklós gör. kel. tanfelügyelőnek levele Bács megye alispánjához, melyben Obrovác község kérelmére az ottani részeges és hanyag tanító: Popovics Sámuel ellen megfelelő vizsgálatot és információt kér. (Várm. levéltár.)

1832.

Szept. 25. Zombor. Bács vármegye hatóságának jelentése a kir. helytartótanácsához arról, hogy Latinovics Antal táblabíró mint a család seniorja, a Latinovics János-féle alapítványnál megüresedett ösztöndíjat Latinovics Szaniszló táblabíró fiának Lászlónak adományozta. (U. o.)

1833.

Közgyűlési határozat: „Görög nem egyesült oskolák vagyonának gyarapítása eránt.“ (Közgy. 1658. sz.)

1835.

Közgyűlési határozat: „Oskolai zsold (Kovács alapítványra) nézve a számadások a helytartótanácsához felküldetnek. (U. o. 3292. sz.)

Ugyanaz: „Oskolák igazgatóinak szabadságáról és jogairól tudósítás tételik.“ (U. o. 3243.)

Helytartótanács által: „Óhitü oskolák tanítóinak folyamodó levele, mely szerint fizetésüket ezüst pénzben kérik kiszolgáltatni, tárgyalatás végett leküldetik.“ (U. o. 2339.)

Helytartótanácsi rendelet, mely szerint: „Oskolai zsold megnyerése végett az plébánosok az folyamodó gyermekei számát, életkorát bizonyítani tartoznak és a könyörgő levelek benyújtása mindig szept. hónap kezdetéig rendeltetik.“ (U. o. 3988.)

Ugyanaz: „Oskolai zsoldoknál leginkább az nemzetségbeli ifjakra legyen az ajánlásban tekintet.“ (U. o. 4120.)

1837.

Helytartótanácsi rendelet: „Görög nem egyesült (futaki) tanítók fizetésének ezüst pénzben fizetése eránt.“ (Közgyűlési jkönyv 729. sz.)

Temesváry Miklós gör. kel. iskolai fődirector átírata: „Görög nem egyesült tanítók kineveztetése tárgyában, úgy Deszpot-Szt-Iványon kinevezendő Iváncsics István végett.“ (U. o. 2714.)

1838.

Helytartótanácsi intézvény: „Görög nem egyesült oskolai jövedelmek hátramaradásuk kifizettetése iránt e megyében levő községek felszólítása végett.“ (Közgy. jkv 161.)

Helytartótanácsi intézvény: „Görög nem egyesült oskolai tanítók sorsuk jobbításukat tárgyzó kérelmökre, 1835. évben hozott megyei határozatokat magukkal közölni kérik.“ (Közgyűlési jkönyv 1173.)

Márcz. 27. Kunbaja. Dubicsanacz György plébános levele Rudics József főispáni helytartóhoz, melyben őt a márcz. 29-én tartandó iskolai évváró vizsgálatokra Kunbajára meghívja, „melyen

a főtisztelendő esperes úr is, mint az illetén oskolák királyi inspectora, megjelenend.“ (Br. Rudics levéltár. XIII. 123.)

1840.

Okt. 24. Zombor. Pongrácz Antal bács-szerémi ág. evang. főesperes levele a megye alispánjához, melyben elpanaszolja, hogy a glozsáni iskola részére Selmecezről egy Novák Mihály tanítójelöltet hoztak, a ki azonban a tanításra képtelen és így állásában nem erősített meg, de azt elhagyni még sem akarja. Kéri tehát az alispánt, hogy nevezettet a szolgabíró útján a község elhagyására utasítsa s hogy ha valami sérelme van, arról a superintendensnél tegyen jelentést. (Várm. levéltár.)

1841.

Febr. 26. Pest. Fáy András levele a megye alispánjához, melyben a vármegye közönségét a Pesten létesítendő ref. főiskola részére adakozásra hívja fel. (Várm. levéltár.)

Ápr. 18. Pest. Gyurkovics Jenő, a gör. kel. iskolák főfelügyelőjének átirata a megye alispánjához az iránt, hogy Pavlovics Vazul parabutyi tanító részére a község által jogtalanul visszartartott félévi fizetését szolgáltatassa ki. (U. o.)

1842.

Jan. 2. Pest. Gyurkovics gör. kel. főtanfelügyelő átirata Odry József alispánhoz az iránt, hogy tudatná vele, vajjon az Aggelics János ó-soóvéi tanító ügyében a kir. helytartótanács által 1840. márcz. 19-én 3807. sz. a. kiadott rendeletre mily intézkedés történt. (Várm. levéltár.)

Márcz. 14. Zombor. Latinovics Károly megyei főjegyző jelenti az alispánnak, hogy a vármegye közgyűlésének 1841. nov. 22-én kelt határozatához képest Kámán József kis-sztapári tanító iratait és eladott holmija után befolyt 130 firt 10 krnyi összeget (mert nevezett a Ferencz-csatornában lelte halálát) illetőségi helyére küldés végett beterjesztette. A tanító Vasmegye Szárazhegy községéből való volt. (U. o.)

Május 19. Zombor. Odry József megyei első alispán jelenti Rudics főispánnak, hogy folyó évi jan. 31-én 15. sz. a. kelt

meghagyására a tanítók és tanköteles gyermekekre vonatkozó megyei összeírást, a tanítók képzettségére és javadalmára vonatkozó kimutatással együtt — miután még két járás szolgabirája a szükséges adatokat be nem szolgáltatta — csak legközelebb fogja megküldhetni. (Br. Rudics ltr. XII. 1209.)

Május 5. Szabadka. Rudics főispán átírata a megye alispánjához, melyben közli, hogy a Kovács-féle ösztöndíjat a kir. helytartótanács Vargay István tanuló részére adományozta (ez évi febr. 1-én kelt rendelettel) s így azt a vármegye pénztára szolgáltatassa ki. (U. o.)

Jun. 30. Zombor. A vármegye hatósága jelenti a királyi helytartótanácsnak, hogy a budai ág. ev. iskola számára a megye területén — a nagy inség miatt — a gyűjtés nem vezetett eredményre. (U. o.)

1845.

Jan. 28. Buda. Helytartótanácsi rendelet (3968. sz.), mely szerint őfelsége 1844. évi nov. 17-iki kelettel elhatározta, hogy a kántorok és tanítók ezentúl: „a tisztességek előjogaival“ birjanak, hogy: „ez által felbuzdítva, a becsületérzést mind magukban, mind másokban is felserkenteni és a míveltebb viseletre minél jobban törekedni igyekezzenek“ . . . „az országban minden törvényesen bevett vallási felekezetek kántorai, egyházi szolgálói és tanítói a tisztességek sorához számíttassanak s vétségük esetében a tisztességekkel bánásmód alá vettessenek.“ (Br. Rudics levéltár XII. 1541.)

Márcz. 19. Petrovác. Sztehló János bács-szerémi ág. ev. esperes és az iskolai bizottság elnökének levele Rudics József főispánhoz, melyben üdvözli őt abból az alkalmából, hogy az országgyűlés után hazaérkezett. (Br. Rudics levéltár XII. 1173.)

Decz. 3. Petrovác. Sztehló János levele Rudics főispánhoz az iránt, hogy az egyházak és iskolák útján a nép az iszákosságtól eltéríttessék. (U. o. XII. 1329.)

1846.

Márcz. 20. Pest. Gyurkovics Jenő kir. tanácsos, a g. kel.

nemzeti iskolák főfelügyelőjének levele Rudics főispánhoz az iránt, miután az 1845-ben a kath. iskolák számára a helytartó-tanács által kiadott új szabályzathoz kívánja a g. kel. iskolákat alkalmazni, de jövedelemforrásuk kevés és így az iskolai igazgatás terheinek fedezésére a templomokban gyűjtéseket (3-ik persely vagy tányér) rendeznek, az ezen gyűjtésekben résztvevők némi kedvezményekben részesíttessenek ; továbbá a kerületi iskolalátogató igazgatók ingyen fuvart kapjanak s melléjük a szolgabíró kirendeltessék. (Br. Rudics ltr. XII. 1430.)

Jun. 15. Bács vármegye 2022. közgy. sz. a. egy bizottságot küld ki Thurszky Ferencz főszámvevő elnöklete alatt, tegyen jelentést arról, hogy a Kovács-féle ösztöndíj alapítvány tőkájéhez mily összeg csatoltatott annak folytán, hogy egyesek az ösztöndíjat elvesztették. (Várm. ltr.)

Decz. 14. Bács megye újból meghagyja a bizottságnak, hogy a Kovács alapítvány ügyében jelentést tegyen. (U. o.)

1847.

Nov. 20. Zombor. Knézy alispán levele Rudics főispánhoz, ennek ez évi aug. 30-án kelt meghagyására, melyben jelenti, hogy a Gyurkovics Jenő gör. kel. főtanfelügyelő által sürgetett iskolai adók beszédése még eddig nem volt eszközölhető, mert az illető községek — Szalmásy Ferencz m. esküdt mellékelt jelentése szerint — oda nyilatkoztak, hogy ez ügyben közösen fognak tanácskozni s annak alapján tesznek majd felterjesztést. (Várm. ltr.)

1848.

Jan. 26. Vármegyei közgyűlés határozata arra nézve, hogy a bajai ág. ev. leégett iskola javára közadakozásból befolyt és átszolgáltatót összegről szóló nyugtatvány a kir. helytartó-tanácsához felterjesztessék. (Várm. ltr.)

Jan. 31. Verbász. Knézy Antal megyei első alispán levele Rudics főispánhoz, melylyel a gör. kel. népiskolák főfelügyelője által a tiszai járási községektől beszédetni kért iskolai kegyadományok hátralékai tárgyában a szolgabírói jelentést betér-

jeszti. Melléklet: 1. Szalmásy Ferencz esküdt jelentése (Ó-Becse 1848. jan. 22.) arról, hogy a községek fizetni nem tudnak, de nem is akarnak. 2. Kivonat a tiszai koronai kerület törvénytörvény-széke által 1845. évi jan. 23-án Ó-Becsén tartott ülésnek jegyzőkönyvéből, mely szerint Földvár, Mohol, Ada (összesen 465 frt); továbbá Szent Tamás (még 1840-ből 600 frtot) község a hátralekos tőkét és kamatot tartozott volna a gör. kel. főfelügyelő megkereső levele szerint megtéríteni: végzésileg kimondatik, hogy miután a pénzt nem a kerület kezeli, az illető községek ellen a felügyelő pert indítson. (Br. Rudics ltr. XIII. 163.)

III. RÉSZ.

Tanügyi helynévtár.

Ada.

Róm. kath. elemi iskola. 1760 óta. A jelenlegi tanítók száma 15.

Kisdédóvoda. 1876 óta. Az óvónők száma 1902-ben 3.

Gör. kel. elemi iskola. 1703 óta. Jelenleg alkalmazva van 5 tanító.

Izr. elemi iskola. 1876. Két tanítóval.

M. kir. földmíves iskola. 1885.

Alsó-Kovil.

Határórségi iskola. 1763—1877-ig állott fenn.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 2 tanítóval.

Róm. kath. elemi iskola. 1892. Egy tanítóval.

Kovili g. kel zárdai iskola. 1607-től. Az újabb időben szűnt meg.

Apatin.

Róm. kath. iskola. 1750—1870-ig állott fenn.

Községi elemi iskola. 1870 óta. Jelenlegi tanítóinak száma 18.

Községi polgári fiú- és leányiskola. 1876. Jelenleg 7 tanítóval.

Kisdédóvoda. 1898.

Apatinvidéki telep.

Állami elemi iskola. 1900. Két tanítóval.

Óvoda. 1901.

B.-Almás.

Róm. kath. elemi iskola, szervezetetett 1756-ban egy tanítóval. A tanítók jelenlegi száma 6. Zárdai leányiskola. 1886.

Óvoda. 1885.

Izr. elemi iskola. Egy tanítóval.

Baja.

A szent ferenczrendi kolostor iskolája 1696 körül létesült.
Meggzúnt 1722-ben.

Róm. kath. iskola 1722-től. Jelenleg 16 tanítóval.

G. kel. elemi iskola. 1695-től. Egy tanítóval.

Főgymnasium. 1851.

Izr. polgári fiú- és leányiskola. 1882. Öt tanítóval.

Izr. elemi iskola. 1770. 12 tanítóval.

Óvoda. 1883.

Zárdai leányiskola és óvoda. 1870.

Állami elemi iskola. 1 tanítóval.

Állami tanítóképző. 1870.

Ág. ev. elemi iskola. Egy tanítóval.

Ev. ref. elemi iskola. 1811. Egy tanítóval.

Bajmok.

Róm. kath. elemi iskola, alakult 1783-ban egy tanítóval.
A jelenlegi tanítók száma 10.

Óvoda. 1900.

Bajsa.

Róm. kath. elemi iskola. 1760-ban egy tanítóval. Jelenleg
2 tanító működik.

Gör. kel. elemi iskola. 1755-től. Egy tanítóval.

Ág. ev. elemi iskola. 2 tanítóval.

Izr. elemi iskola. Meggzúnt 1900-ban.

Óvoda. 1898.

Bukin.

Róm. kath. iskola. 1756 óta. Jelenleg 5 tanító működik.

Bács-Földvár.

Róm. kath. iskola. 1806 óta. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Gör. kel. iskola. 1703 óta. Ez idő szerint 5 tanító működik.

Óvoda. 1895-től. Jelenleg 2 községi óvoda van.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Bács-Bresztovác.

Róm. kath. elemi iskola. 1787. Jelenleg működik 3 tanító.

Községi iskola. 1876-tól. Három tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1737. Jelenleg egy tanítóval.

Óvoda. 1895.

Bács.

Róm. kath. elemi iskola. 1734 óta. Jelenleg három tanítóval.

Zárda. Elemi leányiskola és óvoda. 1876. Az apácák vezetése alatt 5 tanító és 1 óvónővel.

Árvaház. Haynald érsek alapította 1883-ban. 25 gyermek részére.

Tersanik pusztai iskola. 1873 óta egy tanítóval.

Báthmonostor.

Róm. kath. elemi iskola. 1771. A jelenlegi tanítók száma három.

Bácsújfalú.

Róm. kath. elemi iskola. 1767 óta. Jelenleg 2 tanítóval.

Ág. ev. iskola. Két tanítóval bir.

Béreg.

Róm. kath. elemi iskola, 1752-től. A jelenlegi tanítók száma három.

Állandó gyermek menház. 1898 óta.

Baracska.

Róm. kath. elemi iskola. 1751 óta. A jelenlegi tanítók száma három.

Óvoda. 1891.

Gyurity pusztai elemi iskola. 1891. Egy tanítóval.

Begecs.

Gör. kel. iskola. 1752 óta. Jelenleg 3 tanítóval bir.

Bulkesz.

Ág. ev. iskola. 1787. Jelenleg 4 tanítóval.

Óvoda, 1898.

Bezdán.

Róm. kath. iskola. 1743-tól 1874-ig állott fenn, a midőn az iskolák községivé alakultak. A jelenlegi tanítók száma 8.

Óvoda. 1894—95. Két óvónővel.

Izr. elemi iskola. Egy tanítóval.

Bogyán.

Róm. kath. elemi iskola. 1851 óta. Egy tanítóval.

Gör. kel iskola. 1761-től. Egy tanítóval.

Bogyáni g. kel. zárdai iskola. 1696-tól. Az újabb időben megszűnt.

Bikity.

Róm. kath. iskola. 1767 óta. Jelenleg öt tanító működik.

Óvoda. 1899 óta működik.

Bács-Keresztur.

Gör. kath. illetőleg községi iskola. 1750—1897-ig.

Állami iskola. 1898-tól. Jelenleg 5 tanítóval.

Bodrogh-Monostorszeg.

Róm. kath. iskola. 1752—1880-ig állott fenn.

Községi iskola. 1880 óta. Öt tanítóval bir.

Izr. iskola. Megszűnt 1899.

Borsód.

Róm. kath. iskola. 1789 óta. Jelenleg is csak egy tanító működik.

Csantavér.

Róm. kath. iskola. 1800 óta. Jelenleg 8 tanító működik.

Izr. iskola. 1880-tól. Egy tanítóval.

Óvoda. 1897.

Csataalja.

Róm. kath. iskola. 1735-ben szervezve. Jelenleg három tanítóval bir.

Csávoly.

Róm. kath. iskola. 1762-től. Ez idő szerint 4 tanító van alkalmazva.

Józsefházi pusztai iskola. 1857 óta. Egy tanítóval.

Csonopla.

Róm. kath. iskola. 1762-től. Jelenleg összesen 7 tanító működik.

Cservenka.

Róm. kath. iskola. 1840-től. Egy tanító működik.

Ág. ev. iskola. 1785. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Ev. ref. iskola. 1785. Jelenleg 3 tanítóval.

Egyesületi iskola. 1879-től. Egy tanítóval.

Egyesületi óvoda. 1881-től.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Cséb.

Róm. kath. iskola. 1802 óta. Jelenleg 3 tanító van alkalmazva.

Csúrog.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 8 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1875 óta. Jelenleg 3 tanító van alkalmazva.

Izr. iskola. 1879. Egy tanítóval.

Óvoda. 1879.

Dautova.

Róm. kath. iskola. 1776 óta. Jelenleg 3 tanító van alkalmazva.

Doroszló.

Róm. kath. iskola. 1752 óta. Jelenleg 4 tanító működik.

Izr. iskola. Megszűnt 1900-ban.

Déronya.

Róm. kath. iskola. 1804 óta. Jelenleg 2 tanítóval bir.

Gör. kel. iskola. 1733 óta. Ez idő szerint 2 tanítóval.

Deszpót-Szent-Iván.

Gör. kel. iskola. 1767-től. Jelenleg 3 tanító működik.

Ág. ev. iskola. Egy tanítóval.

Ev. ref. iskola. Egy tanítóval.

Óvoda. 1898 óta.

Felső-Kövil.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 4 tanító van alkalmazva.

Feketehegy.

Ev. ref. (magyar) iskola. 1785-től. Jelenleg 6 tanítóval.

Ev. ref. (német) iskola. 1850-től. Jelenleg 2 tanítóval.

Ág. ev. iskola. 1879. Két tanítóval.

Izr. iskola. 1877. Egy tanítóval.

Óvoda. 1894.

Felső-Szent-Iván.

Róm. kath. iskola. 1783 óta. Jelenleg 4 tanító működik.

Filipova.

Róm. kath. iskola. 1764 óta. Jelenleg 4 tanító működik.

Községi óvoda. 1895 óta.

Gajdobra.

Róm. kath. iskola. 1783 óta. Jelenleg 4 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1898-től.

Gara.

Róm. kath. elemi iskola. 1735 óta. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1899-től.

Goszpodincze.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.

Községi iskola. 1877-től. Három tanítóval.

Gardinovcze.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.

Községi iskola. 1877-től. Két tanítóval.

Gyulafalva.

Róm. kath. iskola. 1885 óta. Három tanító van jelenleg alkalmazva.

Gyurgyevó.

Határőri iskola. 1800-tól 1877-ig állott fenn.

Községi iskola. 1877-től. Négy tanítóval.

Állami iskola. 1884-től. Jelenleg 3 tanítóval.

Kath. iskola. Egy tanítóval.

Gákova.

Róm. kath. iskola. 1767-től. A tanítók jelenlegi száma három.

Glozsán.

Gör. kel. iskola. 1750. Egy tanítóval. (Megszűnt.)

Ág. ev. iskola. 1786. Jelenleg 3 tanítóval, de 4 tanítói állás van rendszeresítve.

Óvoda. 1896.

Gombos. (Bogojeva.)

Róm. kath. elemi iskola. 1766-tól. Utóbb 3 tanítóval működött. 1872-ben községi jellegűvé alakult át s mint ilyen szerepelt 1899-ig.

Állami elemi iskola. A községi iskolából szerveztett. Jelenleg 5 tanító működik.

Állami óvoda. 1899.

Gombos p. u.

Állami elemi iskola. 1879-ben szerveztetett mint vasúti iskola, melyet 1890-ben az állam vett át. Egy tanítóval bir.

Hódságh.

Róm. kath. iskola. 1759 óta. Jelenleg 7 tanító van alkalmazva.

Zárdai leányiskola. 1899. Hat osztálylyal és két óvodával.

Óvoda. 1879. Megszűnt 1880.

Jankovác.

Róm. kath. iskola. 1733 óta. A tanítók száma jelenleg 5.

Zárdai leányiskola. 1881.

Köles pusztai iskola. Egy tanítóval.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Járek.

Ág. ev. iskola. 1787 óta. Három tanítóval.

Karavukova.

Róm. kath. iskola. 1762 óta. Jelenleg az iskola községi jellegű és benne 5 tanító működik.

Katymár.

Róm. kath. iskola. 1762 óta. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Izr. iskola. 1881. Egy tanítóval.

Kisszállás.

Róm. kath. iskola. 1840 óta. Jelenleg 2 tanító működik.

Kis-Hegyes.

Róm. kath. iskola. 1776 óta. Ez idő szerint 6 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1896.

Állami gazdasági ismétlő iskola. 1902.

Káty.

Határőri iskola. 1763-tól 1877-ig.

Községi iskola. 1877 óta. Hat tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1901 óta. Egy tanítóval.

Gör. kel óvoda. 1898 óta.

Kernyaja.

Róm. kath. iskola. 1775 óta. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1898 óta.

Kis-Kér.

Ág. ev. iskola. 1786-tól. Három tanítóval.

Kiszács.

Ág. ev. iskola. 1785-től. Öt tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1773-tól. Egy tanítóval.

Óvoda. 1901 óta.

Kolluth.

Róm. kath. iskola. 1757-től. Jelenleg 3 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1897-től.

Kovil-Szent-Iván.

Határóri iskola. 1763—1877.

Községi iskola. 1877-től. Négy tanítóval.

Állandó menház. 1897.

Krusevlya.

Róm. kath. iskola. 1789-től. Jelenleg is 1 tanító működik.

Kuczura.

Róm. kath. elemi iskola. 1800 óta. Jelenleg is csak egy tanító van alkalmazva.

Gör. kath. iskola. 1781-től. Három tanítóval.

Ev. ref. iskola. Egy tanítóval.

Ág. ev. iskola. Két tanítóval.

Kupuszina

Róm. kath. iskola. Ez idő szerint 4 tanítóval bir.

Kulpin.

Gör. kel. iskola. 1754-től. Két tanítóval.

Ág. ev. iskola. Három tanítóval.

Állami iskola. 1885. Egy tanítóval.

Állami óvoda. 1885.

Kunbaja.

Róm. kath. iskola. 1819 óta. Legújabbán két tanító működik.

Zárdai leányiskola. 1880 óta. Két tanítóval. Nyári menedékházzal.

Kula.

Róm. kath. iskola. 1770 körül. Jelenleg 8 tanító működik.

Gör. kel. iskola. 1846-tól. Egy tanítóval.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Óvoda. 1892 óta.

Lality.

Gör. kel. iskola. 1750-től. Két tanítóval.

Ág. ev. iskola. Két tanítóval.

Lok.

Határóri iskola. 1763—1877.

Községi iskola. 1877. Egy tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1901.

Madaras.

Róm. kath. iskola. 1789 óta. Jelenleg 6 tanítóval bir.

Matheovics.

Róm. kath. iskola. 1790 körül. Egy tanítóval.

Mélykut.

Róm. kath. iskola. 1734 óta. Jelenleg 7 tanítóval.

Zárdai leányiskola. 1901.

Óvoda.

Tinójárás-pusztai iskola. 1888 óta. Két tanítóval. (A tanulmányi alap tartja fenn.)

Martonos.

Gör. kel. iskola. 1703 óta. Jelenleg 2 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1789 óta. Ez idő szerint négy tanító működik.

Óvoda. 1898.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Mohol.

Gör. kel. iskola. 1703 óta. Most 7 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1806 óta. Három tanítóval.

Zárdai leányiskola. 1881-től. Három tanítónővel. Egy óvónővel.

Óvoda. 1898. (Egy gör. kel. és két községi jelleggel.)

Izr. iskola. 1887-től. Egy tanítóval.

Mosorin.

Határóri iskola. 1763—1877.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 3 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1899-től. Egy tanítóval.

Nádaly.

Határóri iskola. 1801—1877.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 3 tanítóval.

Nemes-Militics.

Róm. kath. iskola. 1752-től. Jelenleg 3 tanító működik.

Német-Palánka.

Róm. kath. iskola. 1767. Jelenleg 7 tanító működik.

Társulati polgári iskola. 1901-ig állott fenn.

Állami polgári fiú- és leányiskola. 1901. Három tanítóval.

Óvoda 1882.

Novoszeló.

Róm. kath. iskola. 1751 óta. Jelenleg 2 tanító van alkalmazva.

Obrovác.

Gör. kel. iskola. 1745 óta. Két tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1829-től. Ez idő szerint 3 tanító működik.

Óvoda. 1902.

Ó-Becse.

Gör. kel. iskola. 1703 óta. Jelenleg 11 tanítóval bir.

Róm. kath. iskola. 1765-től. Jelenleg 18 tanító működik.

Zárdai leányiskola és óvoda. 1867. (Óvoda. 1881.)

Polgári fiú- és leányiskola. 1894 óta. Összesen 7 tanítóval.

Óvoda. Három községi és egy gör. kel. óvoda működik.

Izr. iskola. Két tanítóval bir.

Ó-Futak.

Róm. kath. iskola. 1821 óta. Jelenleg 5 tanító működik.

Gör. kel. iskola. 1749. Jelenleg 5 tanítóval bir.

Gör. kel. óvoda. 1894.

Ó-Kanizsa.

Róm. kath. iskola. 1750-től. Jelenleg 18 tanító működik.

Adorjáni iskola. 1810-től. Egy tanítóval.

Tetőhegyesi iskola. 1860-től. Egy tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1703 óta. Egy tanítóval bir.

Polgári fiúiskola. 1894-től. Öt tanítóval.

Izr. iskola. Két tanítóval bir.

Óvoda. 1894. (Jelenleg 3 óvoda van.)

Zárdai leányiskola. 1901. Hat elemi, négy polgári osztálylyal és kisdédóvodával.

Ó-Kér.

Gör. kel. iskola. 1773-tól. Két tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1790-től. Jelenleg egy tanító működik.

Ág. ev. iskola. Jelenleg 3 tanítóval.

Óvoda. 1897.

Ó-Morovicza.

Ev. ref. iskola. 1786. Jelenleg 6 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1810-től. Egy tanítóval bir.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Óvoda. 1891.

Ó-Palánka.

Gör. kel. iskola. 1703. Jelenleg 5 tanító működik.

Róm. kath. iskola. 1881 óta. Egy tanítóval.

Ó-Soóvé.

Gör. kel. iskola. 1745-től. Jelenleg 2 tanítóval bir.

Állami iskola. 1894-től. Két tanítóval.

Állami óvoda. 1896-tól.

Ó-Szivacz.

Gör. kel. iskola. 1723 óta. Jelenleg 4 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1797-től. Két tanítóval bir.

Ev. ref. iskola. 1858-tól. Jelenleg 3 tanítóval.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Kis-Sztapári iskola. Egy tanítóval. (Róm. kath. jellegű.)

Óvoda. 1896.

Ó-Sztapár.

Gör. kel. iskola. 1738-tól. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Róm. kath. iskola. 1891 óta. Egy tanítóval.

Óvoda. 1899.

Ó-Verbász.

Gör. kel. iskola. 1735-től. Jelenleg 2 tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1830. Közös volt Új-Verbászszal s 1872-ig állott fenn.

Állami iskola. 1896 óta. Három tanítóval.

Ág. ev. iskola. Jelenleg 3 tanítóval.

Ev. ref. iskola. Jelenleg 1 tanítóval.

Pacsér.

Ev. ref. iskola. 1786-tól 1875-ig.

Községi iskola. 1875. Négy tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1816-tól. Két tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1824 óta. Jelenleg egy tanítóval bir.

Parabuty.

Róm. kath. iskola. 1789 óta. Jelenleg 5 tanító működik.

Gör. kel. iskola. 1745-től. Egy tanítóval bir.

Izr. iskola. 1880. Egy tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1902.

Paraga.

Gör. kel. iskola. 1740-től. Két tanító van alkalmazva.

Petrovoszeló.

Gör. kel. iskola. 1703-tól. Jelenleg 5 tanító működik.

Róm. kath. iskola. 1773-tól. Jelenleg 7 tanító van alkalmazva.

Zárdai leányiskola és óvoda. 1891 óta. Öt tanerővel.

Óvoda. 1894.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Petrovác.

Ág. ev. iskola. 1782. (?) Jelenleg 8 tanítóval bir.

Állami iskola. 1899-től. Egy tanítóval.

Óvoda. 1894.

Piros.

Ev. ref. iskola. 1786-tól. Két tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1756-tól. Két tanítóval.

Pivnicza.

Ág. ev. (tót) iskola. Három tanítóval.

Ág. ev. (német) iskola. Egy tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1754-től. Két tanítóval.

Óvoda. 1898.

Izr. iskola. 1881. Egy tanítóval.

Plávna.

Róm. kath. iskola. 1761-től. Jelenleg 2 tanító van alkalmazva.

Prigl.-Szt-Iván.

Róm. kath. iskola. 1780-tól 1869-ig, a midőn községivé alakítottatt.

Községi iskola. 1869-től. Jelenleg 5 tanító működik.

Óvoda. 1901.

Rác-Militics.

Gör. kel. iskola. 1754-től. Jelenleg egy tanítóval bir.

Róm. kath. iskola. 1786-tól. Ez idő szerint 6 tanító működik.

Óvoda. 1899.

Rém.

Róm. kath. iskola. 1867-től. Egy tanító van alkalmazva.

Rigyicza.

Gör. kel. iskola. 1627-től. Jelenleg 1 tanítóval bir.

Róm. kath. iskola. 1804-től. Jelenleg 4 tanító működik.

Sándor.

Róm. kath. iskola. 1818-tól. Egy tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1818-tól. Egy tanító van alkalmazva.

Szabadka.

Szent Ferenczrendi szerzetesek iskolája. 1687—1732-ig.

Róm. kath. iskola. 1732-től 1869-ig.

Községi elemi iskola. 1869-től. Jelenleg 97 tanítóval.

Zárdai leányiskola és árvaház. 1874.

Állami tanítónőképző. 1872.

Községi főgymnasium. 1791.

Községi polgári iskola. 1884.

Földműves iskola.

Gör. kel. iskola. 1740-től. Három tanítóval.

Izr. iskola. 1803. Öt tanítóval.

Óvoda. 1858-tól. Öt óvónővel.

Kelebia pusztai iskola. Egy tanítóval.

Állami iskola. Egy tanítóval.

Szántova.

Gör. kel. iskola. 1901. Egy tanítóval.

Róm. kath. iskola. 1762-től. Jelenleg 4 tanító működik.

Szent-Tamás.

Róm. kath. iskola. 1791 óta. Jelenleg 6 tanító működik.

Ág. ev. iskola. Egy tanítóval.

Gör. kel. iskola. 1703-tól. Ez idő szerint 9 tanító van alkalmazva.

Óvoda. 1893. (Gör. kel. 2, községi 1.)

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Szeghegy.

Ág. ev. iskola. 1786. Jelenleg 6 tanító van alkalmazva.

Társulati iskola. 1880. Egy tanítóval.

Óvoda. 1899.

Szilbás.

Gör. kel. iskola. 1762 óta. Jelenleg 3 tanítóval.

Ág. ev. iskola. Egy tanítóval bir.

Szónta.

Róm. kath. iskola. 1734 óta. Jelenleg 5 tanító működik.

Sztanisics.

Gör. kel. iskola. 1772-től. Jelenleg egy tanító működik.

Róm. kath. iskola. 1788. óta. Jelenleg 7 tanítóval bir.

Izr. iskola. 1877-től. Egy tanítóval.

Óvoda. 1902.

Sári pusztai iskola. 1866-tól. Egy tanítóval.

Tataháza.

Róm. kath. iskola. 1783-tól. Ez idő szerint 3 tanítóval bir.

Temerin.

Róm. kath. iskola. 1789-től. Ez idő szerint 5 tanítóval bir.

Zárdai leányiskola. 1881-től. Öt tanítónővel. Óvoda.

Izr. iskola. Egy tanítóval.

Tiszakálmánfalva.

Róm. kath. iskola. 1887. óta. Két tanító van alkalmazva.

Ág. ev. iskola. 1888-tól. Egy tanítóval.

Ev. ref. iskola. 1888-tól. Egy tanítóval.

Titel.

Határőri iskola. 1703—1877.

Községi iskola. 1877-től. Két tanítóval.

Állami iskola. 1871-től. Öt tanító van jelenleg alkalmazva.

Állami polgári iskola. 1871-től. Óvoda.

Torzsa.

Ág. ev. iskola. 1784. Három tanítóval bir.

Ev. ref. iskola. 1784. Három tanítóval bir.

Magán iskola. 1896. óta.

Óvoda. 1896.

Topolya.

Róm. kath. elemi iskola. 1750. Jelenleg 7 tanító működik.

Zárdai leányiskola és óvoda. 1869-től.

Izr. iskola. 1883-tól. Két tanítóval.

Óvoda. 1901.

Tovarisova.

Róm. kath. iskola. 1850. óta. Jelenleg 2 tanító van alkalmazva.

Gör. kel. iskola. 1768. óta. Ez idő szerint 4 tanítóval bir.

Turia.

Gör. kel. iskola. 1730-tól. Öt tanítóval bir.

Községi óvoda 1897-től.

Gör. kel. óvoda. 1893-tól.

Új-Futak.

Róm. kath. iskola. 1747-től. Két tanítóval.

Irmova pusztai iskola. Egy tanítóval.

Alpár pusztai iskola. 1887. Egy tanítóval.

Óvoda. 1895—1898-ig. (Megszünt.)

Új-Palánka.

Róm. kath. iskola. 1855. óta. Három tanítóval bir.

Új-Soóvé.

Ev. ref. iskola. 1786-tól. Két tanítóval bir.

Ág. ev. iskola. 1823-tól. Két tanítóval bir.

Új-Szivacz.

Ev. ref. iskola. 1786-tól. Három tanítóval bir.
Óvoda. 1897.

Új-Verbász.

Róm. kath. iskola. 1830-tól. Két tanítóval bir.
Algymnasium. 1809.
Ág. ev. iskola. 1786. Két tanítóval.
Izr. iskola. 1838. Két tanítóval.
Ev. ref. iskola. 1786. Három tanítóval.
Óvoda. 1892.

Ujvidék.

Gör. kel. iskola. 1703-tól. Jelenleg 14 tanítóval.
Gör. kel. főgymnasium. 1816.
Róm. kath. iskola. 1726-tól. 10 tanítóval.
Kath. főgymnasium. 1873.
Zárdai leányiskola és óvoda. 1878. óta. Hét tanítónővel.
Állami felső kereskedelmi és polgári iskola.
Állami polgári leány iskola.
Óvoda. (Gör. kel.) 1892.
Izr. iskola. 1743. Jelenleg 4 tanítóval.
Ev. ref. iskola. Jelenleg 4 tanítóval.
Gör. kel. felső leányiskola. 1876.

Vajszka.

Róm. kath. iskola. 1742-től. Két tanítóval.

Vaskút.

Róm. kath. iskola. 1762-től. Jelenleg 6 tanító működik.
Óvoda. 1894.

Veprovác.

Róm. kath. iskola. 1762-től. Jelenleg 5 tanító van alkalmazva.
Óvoda. 1895.

Vilovó.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.
Közs. iskola. 1877-től. Jelenleg 2 tanítóval bir.

Wekerlefalva.

Róm. kath. iskola. 1892-től. Egy tanítóval.

Zenta.

Róm. kath. iskola. 1755—1869-ig állott fenn.

Községi iskola. 1869-től. Jelenleg a városban és a szállásokon összesen 36 tanító működik.

Községi polgári leányiskola. 1870. Öt tanítóval.

Községi főgymnasium. 1876.

Óvoda. 1870. (Három óvónővel.)

Gör. kel. iskola. 1697-től. Jelenleg 3 tanító működik.

Izr. iskola. 1845-től. Jelenleg 4 tanítóval bir.

Zombor.

Ferenczrendiek iskolája. 1687—1781-ig állott fenn.

Róm. kath. iskola. 1722-től. Jelenleg 15 tanítóval bir.

Zárdai leányiskola és óvoda. 1887. Tizenkét tanítónővel.

Állami főgymnasium. 1872.

Felső kereskedelmi iskola. 1888.

Gör. kel. elemi iskola. 1717-től. Jelenleg 16 tanítóval.

Gör. kel. tanítóképző. 1815. (1812—1815-ig Szentendrén.)

Gör. kel. felsőbb leányiskola. 1880-tól.

Izr. iskola és óvoda. Három tanítóval, egy óvónővel.

Róm. kath. árvaház. 1891.

Róm. kath. óvóképző. 1894.

Gör. kel. óvoda. 1884.

Zsablya.

Határőri iskola. 1763—1877-ig.

Községi iskola. 1877-től. Jelenleg 5 tanítóval.

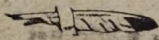
Róm. kath. iskola. 1888-tól. Három tanítóval.

Izr. iskola. 1886. Egy tanítóval.

A BACS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TARSULAT TULAJDONA.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,
TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZÓMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.
1902.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei Történelmi Társulat 1883-ban alakult azon czélból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történelem- és régiségkedvelő, férfi vagy nő, aki ez iránt szándékát az egyik elnöknel vagy a titkárnál írásban személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 6 korona tagsági díjat fizet. A kötelezettség három évre szól. A ki ennek leteltével kilépését a titkárnál írásban be nem jelenti, annak kötelezettsége további három évre is megmarad.

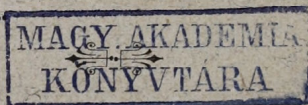
Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot czélja elérésében, s felolvasásra illetőleg az Évkönyvben való közlésre munkálatokat küldenek be. A működő tagok tagsági díjat nem fizetnek.

Alapító tag az, a ki egyszersmindenkorra legalább 100 korona alapítvánnyal járul e társulat czéljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagja fel van jogosítva az őt megillető társulati czímek használhatására.

Kérjük t. tagtársainkat, hogy a társulatot, vagy az Évkönyvet illető bármely ügyben (hiányzó Évkönyv, hibás címzés, lakás- vagy névváltoztatás stb.) a titkárhoz fordulni szíveskedjenek.

Évkönyveinknek meglevő példányai évfolyamonként 6 koronájával megrendelhetők a titkárnál.

A társulat tisztikara:

Elnök: Kozma László Zombor.

Alelnök: Latinovits Géza Borsód (u. p. Bikity).

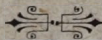
Titkár: Trencsény Károly Zombor.

Másodtitkár: Trischler Károly Zombor.

Ügyész: dr. Grüner Samu Zombor.

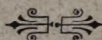
Múzeumőr: Roediger Lajos Zombor.

Pénztáros: Buday Gergely Zombor.

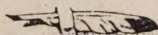

A társulat helyisége: Zombor, vármegyeház, II. emelet.

A titkár hivatalos órái: szerda és szombat 11—12.

A
BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

TRENCSÉNY KÁROLY,

TITKÁR.

XVIII. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET.

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL.

1902.

MAGY. AKADEMLA
KÖNYVTÁRA

SCHWEIDEL JÓZSEF.

Schweidel József élete.

Irta: Trischler Károly.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Schweidel József Antal Zomborban született 1796. évi május hó 18. napján. Édesapja szintén József, édesanyja Hiltl Teréz.

Apjának előkelő hivatali állása volt. A Bács-Bodrog vármegyei kincstári javadalmak igazgatásával és kezelésével megbizott u. n. kincstári kamarai hivatalnak aszeszorja volt. Édesanyja Hiltl Teréz művelt és szellemes asszony, nemes szív és fölkent gondolkozású lélek volt, telve jósággal, szelidséggel és gyöngédséggel, a ki fiának fogékony lelkébe korán beoltotta az erényeket.

József születésével nagy öröm költözött a családi házba. Két leánygyermek után megszületett a várva-várt fiú. Az újszülöttet még ugyanazon napon megkeresztelték a zombori plébánia templomban. Keresztszülői voltak: Kiss József és neje nemes Meltzer Anna. A keresztelésben a „József Antal“ nevet nyerte. A kereszttség szentségét Sztatkovits Máté zombori plébános adta fel.

Az eredeti keresztlevél így szól:

Extractus Matriculae Baptisatorum Ecclesia Parochialis Libere ac Regiae. Civitatis Zomboriensis in Achi Dioecesi Colocensi Comitatu Bacsiansi sitae de Anno 1796. pag. 76. ut sequitur. Anno Domini Millesimo Septingentisimo Nonagesimo Sexto die decima Octava Mensis May; Ego Matheus Slatkovits Parochus Zomboriensis baptisavi infantem praefata die natum, e Coniugibus Spectabili Domino Josepho Schweidl Cameralis Administrationis Zomboriensis Assessori et Theresia nata Hiltl

inpositis ei nominibus Josephi et Antonii levantibus spectabili Domino Josepho Kiss Inlyto Societatis Canalistico Directore et Spectabili Domina Anna Meltzer Zomboriensibus. Quem Extractum Protocollo Originale in omnibus conformem esse, his ce in fidem Subscriptus testor. Zomborini die 5. Novembris Anno 1826. A pecsét vörös viasz. A közepén a Szent-Háromság. Körirat (Sig. Paroch. Ecclesia Reg. Civ. Zombor, 1826.) Franciscus Wagner Parochus Zomboriensis.

Kiss József, a keresztapa, előkelő állást töltött be. Az ő javaslata, tervei szerint és az ő igazgatása alatt ásták a Ferenc-csatornát, mely a bácskai gabona-kereskedelemnek legjelentékenyebb közlekedési eszköze lett. A Ferenc-csatornának Kiss József volt az első vezérigazgatója.

A Schweidel-család azon időben előkelő helyet foglalt el a zombori társas életben. Az apa előkelő állása, finom úri modora, nejének műveltsége mindenütt hódított. Volt a családnak két szépséges virágszála: Anna és Vilma. Feltűnő szépségű két nővér volt. A város előkelő polgár ifjai, a vármegye nemes urai és a városban állomásozó dragonyos tisztek, köztük egy herceg Lichtenstein, udvaroltak a leányoknak, kik az akkori bálloknak a királynői voltak.

Kiváló művelt, okos leányok voltak és mindketten fiatalon mentek férjhez. Annát borsódi és katymári Latinovits Béni vármegyei vice nótárius, majd később alispán vette nőül. Alig egy évre Anna férjhezmenetele után bajsai Vojnits György bácsmegyei nagybirtokos vezette oltárhoz Vilmát.

Schweidel József gyermekeveiről igen keveset tudunk. Az azonban bizonyos, hogy lelkének nemes művelődésére, szívének nemességére nagy befolyással volt szülőinek szerető gondos nevelése. S a gondos nevelés nem veszett kárba. Kitűnő tanuló volt. Külsejére is szép gyerek, később ifjú volt.

Tizenhét éves koráig élt és tanult a szülői házban. Ekkor szive vágyát követve, a katonai pályára lépett: a 4-ik huszárezredbe, melynek ezredese a vitézségéről világszerte híres Simonyi obester volt.

A Simonyi huszároknak általános jó hite volt és a hősiesség nymbusa vette körül. A daliás szép ifjút az obester, ki nagyon megválogatta embereit, szívesen fogadta. Tiszthelyettessé nevezte ki. Csodálatos az, hogy Schweidel, bár kitűnően képzett katona volt, eleinte igen lassan emelkedett a rangfokozatban. Megmagyarázzák azonban ezt az akkori kor hadügyi viszonyai. A világhírű, a nemzeteket kimerítő Napoleoni háborúk után béke és csend volt mindenfelé. Nem volt csillaghullás és az előléptetés nagyon ritka volt.

A szép, daliás főhadnagyot előkelő tiszti állásában nagyon szerették a lengyel úri körökben. A magyar huszárt szerették a lengyelek — mindkét nemzet vérezett a szabadságért és a közös nemzeti ideál közel hozta egymáshoz a lengyelt és a magyart; és ez természetesen meg volt a tisztikar és a polgárság közt. Schweidel is részt vett a társadalmi élet szórakozásaiban és ekkor látta meg Bilinszky Domicellát: egy kiváló szépségű, finom műveltségű, előkelő nemes lengyel család leányát. Ekkor ébredt fel szívében az igaz szerelem édes érzése. Megszerette — és szerelme viszonzásra talált.

Nőül vette. Az esküvő a tarnopoli székesegyházban folyt le nagy fényvel és pompával. Násznagyok voltak a vőlegény részéről: tohoniczai Fluck Vilmos a kir. gubernarium titkára és Blaha Lajos a táborszernagyi hivatal igazgatója. Az esketési szertartást Andrezojeveszky Máté, a székesegyház adminisztrátora celebrálta és áldta meg az ifjú párt.

Nagyon fontos kérdés volt a házasságban, mint minden tiszti házasságnál, a kaució kérdése. Schweidel apja lekötötte zálogjogilag erre a célra zombori házát, mely most Széchényi József tulajdona.

Császári katonai pályája alatt állomáshelyei voltak: Lemberg, Tarnopol, Bruck és Temesvár. Főhadnagy korában a temesvári hadparancsnokság Schweidelt bizta meg a bácsvármegyei verbunggal. Évenként hosszabb időt töltött e célból Baján és Zomborban.

Ezen útjában a felesége is elkísérte és míg ő a verbungot vezette, neje Schweidel szülőinél tartózkodott. Schweidel maga is időnként városunkban tartózkodott, többnyire itt töltötte szabadságidejét.

Zomborban érte kapitányi kinevezése. A verbung parancsnoki tisztt alul fölmentették és századparancsnokul Lembergbe helyezték át. Kiváló stratégiai tudású századparancsnok volt, százada az ezrednek gyöngye, szemefénye.

Az 1843. évben őrnagygyá lett. Ezen magas rangra való kinevezés azon időkben rendkívüli jelenség volt, mert az előléptetés a hadseregnél úgy szólván szünetelt. Egész Európában béke volt. Híre járt, hogy még a legnagyobb magyar: gr. Széchenyi István is úgy lépett elő kapitánynyá, hogy 30,000 forintért — ami akkor nagy pénz volt — megvette a rangsorban előtte álló kapitány rangfokozatát.

Schweidel váratlan kinevezése fényesen igazolja az ő kiváló katonai talentumát.

Őrnagy korában hosszabb időt töltött itthon Zomborban. Zombori tartózkodása alatt újította meg Bácsmegye közönsége magyar nemességét és az adománylevelet kihirdette.

Egyúttal megválasztotta a vármegye közönsége megyei táblabíróvá. Ez a választás a negyvenes években egy császári főtisztre nézve nagy kitüntetés volt.

A vármegye Schweidelt 1845. évi december hó 14. napján tartott közgyűlésén iktatta be táblabírói székébe. A közgyűlésen almási Rudits József főispán elnökölt és magasztaló szavakkal ecsetelte Schweidel József kiváló katonai érdemeit. A közgyűlés nagy lelkesedéssel iktatta be táblabíráinak fényes sorába.

A beiktatási okmány így szól:

„A legközelebb letűnt tisztikar választása alkalmával méltóztatott e vármegye főispánja almási Rudits József úr őnagysága Schweidel József urat, a Cesarevits Sándor orosz koronaörökös nevét viselő 4-ik huszárezred őrnagyát e vármegye táblabírájává kinevezni.“

Ezen okmányt Knézy Antal alispán adta ki és irta alá és erről a bécsi császári udvari haditanácsot is értesítette, mely a Lembergben 1846. évi február hó 22-én kelt diplomájával megengedi, hogy Schweidel a táblabírói rangot viselhesse.¹⁾

Lembergben együtt szolgált báró Haynauval, ki ott gyalog-sági őrnagy volt. A két főtitztet benső barátság fűzte egymáshoz. Mindkettő geniális főtitzt volt. Bizonyára még akkor nem gondoltak arra, hogy ezt a barátságot az aradi Golgotha fogja megsemmisíteni és ebben Haynau lesz Schweidel ítélő bíróságának az elnöke. Hogy mily jó barátja volt később Haynau Schweidelnek, majd megtudjuk Schweidel utolsó óráiban.

A Sándor huszárezredet 1848. évi március havában, mikor Bécsben a márciusi forradalom kiütött, Bécsbe a székvárosba rendelték és ott tette le az esküt a magyar haza és alkotmányra. Kinevezték az ezred parancsnokává és a hazába Pécsre helyezték át.

Ezredese gróf Apponyi Károly és Konrád alezredes beteget jelentettek és így Schweidel vezette a Sándor huszárezredet a hazába. Nyílt egyenes karaktere volt, a ki hitt az eskü szentségében és semmiféle magasabb biztatások és ígéretek nem birták rá, hogy esküszegő legyen. Nagy lelkesedéssel lépte át a határt huszáraival a Lajthánál és a magyarság örömújjongása közt vezette le az ezredet Moson, Győr, Pest, Székesfehérváron át állomáshelyére Pécsre.

Ezen idő óta a leghűbb, legodaadóbb honvédnek igazolta magát. Szívvel és lélekkel, észszel és erővel szolgálta a magyar haza szent ügyét. Honvédtiszti pályája teljes fényt áraszt rája. Igazi férfiú, talentumos katona, kinek gondolkozása tiszta harmoniában van tetteivel. Igazi honvéd, csupa energia, csupa tettvágy, egyenes és határozott jellem. Semmi alacsony gondolat nem tud hozzája felkúszni. Nyugodt és természetes a siker napfényében éppen úgy, mint a bukás sötétségében. Az előbbi el

¹⁾ Eredetije a társulat muzeumában.

nem kaptja, az utóbbi meg nem töri. Pályája gazdag példatára az igaz tiszta honszerelemnek.

1848. évi szeptember hó 6-án a magyarrá lett Sándor huszárezred ezredesévé nevezték ki gróf Teleky Ádám hadosztályába. Gróf Teleky Ádám vezérnek különös stratégiai fogalmai voltak. Jellachich gyűlevész hadával megjelent a Drávánál és be akart törni az országba. Gróf Teleky Ádám hadtestét küldték ellenébe. Ez mindig kitért Jellachich elől és legfőbb katonai elve a békés visszavonulás, „retiráde“, mint azt katonai műnyelven hívják. Vissza is vonult Marcalig s mikor még ott sem érezte magát biztonságban, Keszthelyig retirált vissza. Az ezred tisztjei, kik égték a harevágtyól, zúgolódtak.

Ettől a zúgolódástól az inába szállt a bátorsága és egy ködös szeptemberi hajnalon arra ébredtek a táborban, hogy gróf Teleky tábornok, Bárczay ezredes, gróf Festetich György és Tasziló alezredeseknek hült helye van. A tisztí közvélemény Telekyt azzal gyanusította, hogy Jellachichsal tart és a honvédezred volt osztrák tisztjei ingadozni kezdtek. Ekkor Schweidel az 1848. évi szeptember hó 20-án megtartott főtiszti gyűlekezeten az ingadozó tiszteket esküjük szentségére, a haza iránt való kötelességükre nagy hévvel és lelkesedéssel buzdította. Az osztrák tisztek erre kevés kivétellel hivek maradtak a magyar zászlóhoz.

Ebben a zavaros időben történt, hogy István főherceg, ki az összes magyar hadak főparancsnoka volt, Moga tábornokra bizta a dunántuli sereg vezérletét.

A pákozdi csata.

Jellachich szeptember hó 26-án seregével megszállotta Székesfehérvárt. A magyar hadak Sukoró vidékén táboroztak. A bán a főváros felé igyekezett és mindenáron hatalmába akarta keríteni. A szemben álló magyar sereg, melynek jobb szárnyán a Sándor huszárezred Schweidel parancsnoksága alatt állt, erős gátat emelt a bán vérmes vágyai elé. Jellachich mégis elhatározta, hogy most az egyszer fegyverrel tör magának utat. Előbb

azonban tudni akarta haderőnk állását. Fligelli nevű őrnagyát bizta meg a kémleléssel. A kémkedés azonban nem sikerült. Elfogták és a mieink megtudták, hogy Jellachich támadásra készül.

Moga, a magyar sereg fővezére látván, hogy a támadást nem kerülheti el, kedvezőbb hely után nézett, bár a főtisztek, köztük Schweidel is, ezt az ide-oda vonulást kárhoytatták. Már el is indította hadait Martonvásár felé, mikor megérkeztek Ludvigh János és Repeczky János országgyűlési képviselők, kik a nemzetgyűlés megbízásából jöttek, hogy a hátráló vezért ütközet elfogadására bírják. Haditanácsot tartottak a sukorói templomban. A tanácskozásban Schweidel is elénk részt vett és a harc megkezdése mellett volt. Az értekezleten részt vett Perczel Mór, sőt maga Batthyány gróf is, ki a táboron keresztül utazott Bécsbe. Moga minden körülmények közt be akarta várni az új országos főparancsnok intézkedéseit. Heves vita támadt a főtisztek közt. Moga lemondással fenyegetődött.

A bán azonban nem soká várakozott. Szeptember hó 29-én megtámadta seregünket. A horvát haderő 26,000 emberből állott 58 ágyúval. A magyarok létszáma pedig alig ütötte meg a 16,000-et és három ágyúütege volt. Jellachich délelőtt 10 órakor Pákozdi felől kezdte meg a támadást nagy erővel, de csekély bátorsággal. A mi csapatjaink derekasán állták a tüzet, de bennük sem lángolt valami magasan a harcikedv. Ebben az ütközetben állottak először egymással szemben a régi császári ezredek az osztrák csapatokkal, melyeket a bán vezetett. A bán a császár nevében támadott, Moga a király nevében védekezett.

A maroknyi magyar sereg egyik rohamot a másik után verte vissza és Jellachich többszöri sikertelen kísérlet után felhagyott a támadással és Fehérvár felé hátrált. A pákozdi csatában Schweidel József hadosztályparancsnok a Sándor és Miklós huszárok élén valóságos hős volt és kinevezték honvédtábornokká.

Vitézségét és kitűnő vezérletét nemcsak a főparancsnok Moga, hanem tisztársai és maguk a katonák is dicsőítették.

Az ő lelkes vezetése tette lehetővé, hogy a szabadságharcz első véres csatájában a honvéd győzedelmeskedett.

Még egy felette fontos körülmény fűződik a pákozdi győzelemhez. Ezen győzelem által a Dunántúl és vele a főváros egy csapásra megszabadult a veszedelemtől. Ez a győzelem volt a magyar nemzet szabadságharczában a nemzeti hadsereg vitézségének első megnyilatkozása s a dicsőség Schweidel nevéhez is fűződik, mert Moga ebben a csatában csak névleg volt a fővezér.

A kormány is elismerte Schweidel nagy érdemeit. Mészáros Lázár hadügyminiszter és Batthyány miniszterelnöktől elismerő oklevelet kapott és elnyerte a vitézségi érmet. Kossuth Lajos is a haza nevében elismerését fejezte ki Schweidelnek.

Az ellenséggel ekkor Moga három napi fegyverszünetet kötött azzal a feltétellel, hogy mindkét fél a záróvonal mögé vonul és a szerződés idejének lejártáig ott marad. A magyar sereg Martonvásárig vonult vissza. Itt konstatálták, hogy magyar részen 7 halott, 37 sebesült egyén és 5 agyonlőtt ló van.

Jellachich azonban szavát szegte és hajnalban egész seregével megszökött. Mire a magyarok észrevették, már Óvárnál átlépte az osztrák határt.

A sukorói győzelem hírért nagy örömmel fogadta a főváros. A képviselőház is örömmel értesült a diadalról, a haza nevében fejezte ki elismerését a vezérek- és tiszteknek s a katonaságnak.

Moga innen Pandorf felé vonult és ott ütötte fel a magyar sereg táborát. Kossuth Lajos meglátogatta. Egy egész dandár kísérte; vele ment három külön hajón a Vilmos huszárok egy osztálya, a 25-dik honvédzászlóalj, 1500 pesti nemzetőr és 3 ágyúüteg. Útja valóságos diadalmenethez hasonlított, a partmenti lakosság mindenütt rajongó lelkesedéssel fogadta. Elegendő volt néhány gyűjtőszava, hogy a nép vakon kövesse; mire október 21-én Pandorfba érkezett, több mint tizenhárom ezer harcvágyó ember volt a nyomában.

Moga különös eljárást tanusított itt. Kétszer is átlépte a határt, de mindig visszahúzódott, pedig szembe a magyar sereggel

Schwechát, Manswörth és Kaisersdorf környékén táborozott az osztrák had. A két sereget a Lajtha választotta el.

Windischgrätz levelet intézett Mogához, melyben felhivta, hogy seregével haladéktalanul térjen vissza a hűtlenül elhagyott császári zászlók alá. Moga nem tudta, hogy mitévő legyen. Úgy látszik hajlandó volt visszatérni, de attól félt, hogy cserbenhagyják. A levelet közölte egy-két bizalmasával és bár titkolódzott, mégis elterjedt a hite honvédeink közt. Nyomasztó volt a hangulat; már árulásról is beszéltek.

Kossuth megjelenésére egyszerre felvidultak a kedélyek. Mikor ajkáról elrebbent az édes szó, honvédeink csüggedő szívébe visszatért az önbizalom. Windischgrätz újabb levelet irt Mogának. A visszatérésre záros határidőt tűzött ki. Moga jó hírvének veszélyeztetése nélkül nem titkolódzhatott többé; a levelet megmutatta Kossuthnak. Ez elrendelte, hogy a levél a tisztikarnak felolvastassék; a ki távozni akar, menjen, szabad az út. Harmincz régi sorhadbeli tiszt, köztük gróf Teleky Ádám tábornok és Holtsche Ferencz vezérőrnagy eltávoztak. Schweidel József megmaradt. Kossuth erre megragadóan szép beszédet intézett a tisztetekhez és a bécsi nép védelmére Windischgrätzhez levelet intézett az áldatlan báni harc beszüntetésére.

A tisztikar helyesléssel fogadta az iratot. Kossuth újólág felhivta a tisztikart, nyilatkozzék, hogy kész-e a vezér parancsának mindenben meghajolni nem kérdezve, vajjon Windischgrätz avagy Jellachich táborával állunk-e szemben? Csak azt kell érezni, hogy a haza ellenségével van dolgunk. Nyilatkozzanak. A ki magában ily önmegadást és a haza iránt lelkesedést nem érez, menjen Isten hírével.

Száz kard repült ki a hüvelyéből és felzúgott a harcziáltás: Maradunk! Szembeszállunk a haza ellenségeivel.

Az irattal két parlamentért küldött Windischgrätzhez, ki a következő választ adta: Sagen Sie Ihnen Mandatars, mit Rebellen unterhandle Ich nicht. (Mondja meg megbizóinak, lázadókkal nem alkuszom.) A durva üzenet forrongásba hozta az egész

pandorfi tábornok. Windischgrätz kihívó válasza nagyon bántotta a magyar hadsereget. Égett a vágytól, hogy fegyverét az osztrákéval összemérje. Kossuth még egy újabb beható tanácskozást tartott. Megállapították a haditervet és október hó 28-dikán hajnalban megkezdték az előnyomulást.

Schweidel József a centrumot vezette. A schwecháti csata elveszett, de ez inkább Moga fővezér terhére esett, ki a féle régi szabásu osztrák generális volt, ki nem igen akart régi bajtársaival csatázni és miután a tisztek elégedetlenségét megtudta, betegséget adván okul, fővezéri állásáról lemondott.

A pákozdi ütközet után Schweidel tovább is a táborban maradt és Schwechátnál a centrumot vezényelte. Ekkor Kossuth Lajos Schweidelt, mint régi tanult és hős tábornokot, szintén felkérte a fővezéri állás elfoglalására. Ezt azonban a többi volt osztrák ezredesekkel és tábornokokkal előzetes megbeszélés után nem fogadta el és megmaradt a két hadosztály parancsnokának. Mint ilyen vezette hadosztályait Görgey Arthur főparancsnoksága alatt — kit ekkor Kossuth a honvédség fővezérévé nevezett ki — Moson és Győrön át Bábolna felé.

Görgey Arthur fővezér nagyrabecsülte Schweidelt. Kitünő hadvezérnek ismerte meg Pákozdnál és Schwechátnál, hol maga is jelen volt. Görgey, mikor a feldunai tábor főparancsnoka lett, Pozsonyból 1848. évi december hó 6-án a hadosztály parancsnokának Schweidel József tábornoknak Zarándfalván, ki ott táborozott, a következő napiparancsot küldte:

N a p i p a r a n c s .

Folyó hó 2-án Szegedy alezredes urat, az 5-dik dandár parancsnokát megbiztam volt, hogy az ellenséget Haslan faluból kiszorítsa. Parancsomat reggeli 4 órakor vévén az alezredes úr, legott hozzálátott intézkedéseinek megtételéhez és a falut három századjával a porosz herczegről nevezett gyalogezrednek, fél

század Miklós huszárokkal és két ágyúval az 5-dik lovas honvéd ütegből, még azon délelőtt megrohanta és az ellenséget onnan vitézül kiűzván, parancsomnak tökéletesen megfelelt.

Kellemes kötelességemnek érzem dandárparancsnok úrnak ez alkalommal is tanusított vezéri körütekintése és tapintata iránt elismerésemet, valamint a vállalatra kirendelt kis csapat vitéz magaviselete iránt általában, különösen Baiszt százados, Ruzsicska főhadnagy, Kritkó hadnagy és Straub őrmester előharczolásaik iránt, az egész tábor színe előtt megelégedésemet nyilvánítsam.

S midőn a porosz herczeg féle gyalogezred e derék férfiai-nak neveit a tábor előtt kinyilatkoztatom, azon remény tölt el, hogy a tábor tisztjei hasonló alkalmaknál vetélkedni fognak hasonló bátorságban és szemességben. Egyúttal pedig megengedem, hogy a Haslan megrohanásánál tett foglyokért a szabályszerű jutalom, mindenikért 10 forint, az illető vitézeknek kifizettségük. Görgey s. k.

A déli táborozásban hatványozottan kelt lángra benne a magyar ügy iránti szimpathia, a részvét a magyar nép szörnyű szenvedéseinek láttára.

A somogyi átvonuláskor Marczaliban a főtisztek tiszteletére nagy bankettet rendeztek. Poharazás közben felállt Schweidel ezredes és felköszöntője folyamán ezeket mondotta:

„Ime, uraim, két rendelet van a zsebemben. Az egyikben őfelsége Ferdinánd uram királyom utasít, hogy a m. kir. hadügyminiszter rendelkezéseihez alkalmazkodjam és ezredemmel a lázadó horvátok ellen induljak, — a másik rendelet a bécsi hadügyminiszter által aláírva figyelmeztet az osztrák császár és király iránt tartozó hűségű eskümre és megparancsolja, hogy a császári sereg és tisztek ellen fegyvert ne fogjak. Mint született magyar nemes, fogom tudni kötelességemet hazám és kormánya iránt, inkább engedelmeskedem királyomnak, mint a bécsi cs. kir. miniszternek s tántorithatlanul kitartok a magyar haza igazságos ügye mellett.“

E nyilatkozat után a jelenlevők nagy örömrivalgás közt vállaikra kapták Schweidelt.

Görgey, a feldunai hadsereg vezére, Pozsonyban székelt és kiváló gondot fordított a sereg újjászervezésére. A zagyva csapatokból egységes, rendszeres, jól fegyelmezett honvédsereget alkotott és nagyon vigyázott a tisztikar erkölcsi életére.

A honvédsereg újjászervezésénél Görgey jobbkeze volt Schweidel. Kiváló stratégiai tudásával, hosszú katonai pályájának dus kincses-tárából vett szervezési tehetségével nagyban hozzájárult a felsődunai honvédsereg harc-képességének megalapítására és neki is nagy érdeme van azokban a nagy győzelmekben, melyek a felsődunai hadsereghez fűződnek.

Zarándfalváról, hol táborozott, Győrbe vonult, itt összegjött Görgeyvel és innen Buda felé vezette hadosztályát.

Ekkor nevezték ki Pest város térparancsnokává. A kinevezési okmány 1849. évi május hó 9-én kelt és Kossuth Lajos irta alá, Mészáros Lázár hadügyminiszter pedig láttamozta.

Az okmány a következő záradékkal végződik :

„Magam és hazafias kormányom bizton-ságát főleg tisztelt tábornok ur kezébe letéve érzem magam biztosított-nak.“

Pesti időzése alatt majdnem mindennap találkozott Kossuth Lajossal, ki nagy bizalom-mal volt iránta és barátságába fogadta. Térparancsnoki működése alatt is fényes jelét adta mély katonai tudásának. A zavaros időkben példátlan rendet és fegyelmet tartott fenn. Érintkezésbe lépett a Pesten élő nyugdíjas osztrák tisztekkel és megesküdtette őket a magyar alkotmány iránti hűségre.

Igaz, erős magyar érzés jellemzi Schweidelnek minden hazafias munkásságát. Magyar volt minden ízében.

Igazán csodálatos Schweidel erős magyar érzése, ha meg-gondoljuk, hogy gyermek- és ifjúkorában német nevelése volt és a huszároknál tanult meg teljesen magyarul. A haza iránti

igaz önfeláldozó szeretet lángolt a szívében egész földi pályáján.

„Magyar vagyok és tudom mivel tartozom hazámnak. Én hű leszek a magyar nemzet szent ügyéhez, s ha kell, meghalok érte.“

Igazi antik római jellem volt, ki utolsó órájáig hű maradt esküjéhez.

A Mészáros honvédmisztérium osztályfőnöki működése alatt is áldásos munkásságot fejtett ki. Számos új honvédzászlóaljat szervezett a hadügyi kormány teljes megelégedésére. Mészáros valóságos kuruczszellem volt, de ebben Schweidel őt sok esetben tulszárnyalta. Szigorú fegyelmet és rendet tartott, érdemeit a kormány érdemjellel koszoruzta.

A magyar ügy egére ekkor már egyre-egyre sötétebb felhők borultak. Schweidel rendületlenül követte a kormányt Szegedre, Debreczenbe, onnan vissza Pestre, ismét Szegedre és végre Aradra, melyet a kormány 1849. július hó 20-án székhelyül választott. Kiss Ernő hadügyminiszter Schweidelt július hó 29-én Arad város térparancsnokává nevezte ki.

Arad várában, hol egykori vitéz parancsnoka Simonyi óbester végezte be fényes pályafutását, érte a hír a gyászos temesvári csatavesztésről.

Akkor már minden körülmény oda mutatott, hogy a magyar szabadságharcz sorsa Arad vidékén dől el. A magyar honvédsereg ekkor már csak 32000 emberből állott és az ellenség körülkerítette. Az orosz és osztrák nagyhatalommal szemben ekkor már csak hősi halálra, szökésre vagy fegyverletételre lehetett gondolni, a győzelemre ép oly kevéssé, mint a békére.

Consummatum est!

Kossuth lemondott a kormányzóságról és Görgeynek adta át a rendelkező hatalmat.

Az aradi főhadiszállás tanácskozási termében gyültek össze utoljára a magyar honvédtábor parancsnokló főtisztjei. Ott volt köztük Schweidel József is, ki szeretett vezértársát még a bukás-

ban is követte. Vármegyénkből ott volt még bajsai Zákó István alezredes is. Görgey hosszabb beszédet intézett a főtisztékhez. Elmondta, hogy a háboru folytatásához semmiféle harci eszközünk nincs többé. Lőszer, élelem talán egy-két napra. Pénz még a hátralékos zsold kifizetésére sincs. Erdély Lüders birtokában van. Jobb tehát, ha mielőbb vége szakad a meddő küzdelemnek, mert a végdiadalhoz legkisebb remény sincs.

Tudja jól, hogy e nehéz órában minden szem ő rá tekint, mint végső reményre. Ő pedig szintén csak gyöngé ember, ezt sohase érezte inkább, mint e komoly pillanatban. Azért gyűjtötte maga körül bajtársait, hogy tanácsaikkal támogassák. Az ő meggyőződését egy levél foglalja magába. Ő azt fel fogja olvasni és azután távozni fog a haditanácsból, nehogy jelenléte feszélyezze bajtársait. Az egybegyűltek vitassák meg a levél tartalmát és határozzanak.

Ha azt határozzák, hogy a levél elmenjen Rüdigernek, akkor el van döntve a kérdés. Ha pedig elvetik a levelet, akkor hozzanak tevőleges határozatot, s bármi legyen, végrehajtjuk. Erre felolvasta a levelet és távozott.

Egyik törzstiszt azt ajánlta, czélszerű lenne az osztrákokkal alkudozni, a tulnyomó nagy többség azonban elhatározta, hogy Görgey levele küldessék el Rüdigernek.

S ezzel eldőlt a magyar szabadságharc sorsa. Világoshoz jutottunk.

Beteljesedett.

1849. évi július hó 13-án délelőtt 10 órakor Világosnál, a szállósi malomnál, a csatorna hidjánál találkozott a két vezér, Görgey és Rüdiger gróf. Az orosz vezér átvette a tiszték kívánságait, a seregről szóló kimutatást és megengedte, hogy a tiszték tartsák meg fegyvereiket. Erre Görgey a csatorna hidjáról elrendelte seregének felvonulását s Schweidel is ott állt mellette több tábornok társával.

Világosnál elborult a magyar szabadság napja és a szabadság hősei és vezérei nem lelték honjukat a magyar hazá-

ban. Sokan idegen földre száműzetésbe menekültek. Schweidel is menekülhetett volna, de ő maradt. Nyitva állott előtte is az ut, hogy török földre mehessen, de ő aggódott felesége, gyermekei, különösen Albert sorsán és még ezenfelül olyan hazafias erős érzése volt, hogy hazáján kívül nem tudott és nem is akart élni. Arról még álmodni se mert, hogy halálra ítélik. Még október 5-én is, amikor tudta, hogy halálra van ítélve, nem hitte, hogy az megtörténik. Ijesztgetésnek vette és Pesten időző nejehez levelet irt, melyben vigasztalja, hogy legkésőbb október hó 15-én ő is otthon lesz. Nem is merte elgondolni, hogy az osztrák zsarnokság a diadal mámorában életet és vért kíván. Pedig tudhatta szegény, hogy az osztrák hadbiróság mily kegyetlenül jusztfikál.

Világosról Schweidel Józsefet és társait Kisjenőre kísérték, hol Rüdiger főhadiszállása volt. Az orosz tisztikar szinte tünnetett a tábornokok mellett. Rüdiger tábornok lakomát adott a tisztületükre és felköszöntötte őket. Minden egyes tábornokhoz volt egy-két lekötelező barátságos szava. Görgey bucsu nélkül Nagyváradra távozott, a többi tábornokok Kisjenőn maradtak, de már ekkor, daczára a tett ígéretnek, elszedték kardjaikat. A fogoly tábornokok közt egyszerre szomorubb lett a hangulat. Semmi kétség többé, az orosz cserbe hagyta őket. Kisjenőről Békés-Gyulára kísérték őket és ekkor már nem hadifoglyok, hanem közönséges rabok voltak. Nagyon félték Haynau boszujától, kinek bresciai rémtette különösen katonai körökben nagy rémületet keltett.

Az oroszok Békés-Gyulán adták át Schweidel József, Aulich Lajos, Nagy Sándor József, Pöltenberg Ernő, Kiss Ernő, Knezich Károly, Török Ignác, Lázár Vilmos és Leiningen Károly honvéd tábornokokat. Damjanits Aradon maradt, Leiningen tábornok betegen feküdt Aradon.

Egy osztrák százados egy század katonaság élén körülvette az öt közönséges parasztszekeret, melyre a tábornokokat felültették, úgy kísérték Aradra és minden kihallgatás nélkül

börtönbe zárták. Akkor már nagyon sok honvéd fogoly tiszt volt a várban. A vár közepén egy nagy kaszárnyaépület emelkedett, ebben a kaszárnyában kapott mindegyik tábornok egy-egy szobát. Valamennyi börtön egyforma: hat-hat lépésnyi, deszkás padolatu, fehérre meszelt. Butorzatuk táborigy, egy szék, asztal, mosdó. A czellák előtt egy kisebb szoba, olyan pitvarféle, hol éjjel-nappal 2 fegyveres őr állt.

Haynau tábornok már augusztus hó 11-én áttette főhadiszállását Aradra. Ő maga a Heinze-féle házban vett lakást, mely előtt most már naponként térzene volt. Összeíratta mindazokat a honvédeket, kik mint tisztok szolgáltak a hadseregben, azután altiszteket és papokat, orvosokat és ápolókat.

Höyger vezérőrnagy aradi várparancsnok szigorú őrizet alatt tartotta a foglyokat. A vár közepén emelkedő főórház négyszögében Ernst hadbíró ezredes elnöklete alatt tartotta üléseit a haditörvényszék.

A világsi katasztrófa után az orosz czár gyengesége a magyar tábornokok többségét Haynau kezébe juttatta. Mindenki tudta, hogy ez mit jelent, de senkisé gondolta, hogy ez a bresciai hiéna, vérszomjas őrzőngő úgy fog bánni hatalmával, mint tette. Haynau alig tudta tartóztatni vérszomját.

Sötét átokként lebeg Haynau neve az aradi gyászos nemzeti tragédiában. Ezenkívül Brescia népének lemészárlása az olasz nép szívébe kiolthatatlan gyűlöletet oltott Ausztria ellen és a magyar honvédtábornokok kivégeztetése bánatba és elkeseredésbe döntötte a magyar nemzetet, mely keserű elégtétellel és hideg közömböséggel nézte Ausztria zászlóinak lehanyatlását Olaszországban és Csehországban. Az olasz és cseh veszített csaták híre nálunk általános örömet keltett.

A haditörvényszék 16 emberből állt. Az elnök egy törzstiszt. Tagjai: két százados, két főhadnagy, két hadnagy; továbbá két őrmester, két szakaszvezető, két tizedes és két közbaka. A tizenhatodik a hadbíró, ki az államügyész szerepét viszi, előadja a vádat, alkalmazza a haditörvényeket és indítványt tesz az

ítéletre. Erre következik a szavazás és pedig rang szerint alulról fölfelé: először a két közember szavaz és így tovább. Hét ilyen vérbiróságot szerveztek Aradon.

Haynau 1849. szeptember hó 1-én hirdetményt adott közre, mely így kezdődik: „A magyar forradalom bevégeződött. Ezenel felhivom tehát mindazon cs. és kir. tiszteket, katonai és polgári hivatalnokokat, kik a felkelőkhez átléptek, valamint a forradalomban részt vettek, tagjait a képviselő, valamint a felsőháznak, kik a mult évi október hó 3-án kelt legfelsőbb rendelvények kihirdetése után, melylyel a magyar országgyűlés feloszlatott, tanácskozásokban és azok határozataiban október 8-ika óta részt vettek, tagjait a volt u. n. honvédelmi bizottmánynak, amennyiben azok az 1848. október 8. óta hivataloskodtak, a felkelők kormánybiztosait, a hadtestek, vagy önálló csapatok hadvezéreit és végül akik forradalmi törvényszéknél vádló vagy birói minőségben működtek, hogy a cs. kir. kerület parancsnokságánál mától számitandó három hó alatt igazolás végett jelentkezzenek.“ A honvédek összefogdosására is parancsot adott ki; eltiltotta a honvédjelvények viselését, beszédette a fegyvereket és a Kossuth-bankókat kitiltotta a közforgalomból. Minden napra esett egy-egy zaklató rendelet, sőt a szabadságharcz minden nagy fiáról köröző leveleket adott ki.

A haditörvényszéki eljárást nyomban megindították. Naponta reggel 8 órától délután hat óráig vallatták őket. Óh, hogy tudott jusztifikálni ez a régi osztrák katonai szellem. Milyen ridegen, kegyetlen gunynyal, mily kiszámított kegyetlenséggel. A hadbiróság előtt koholt gyalázatosságokat fogtak a szabadságharcz hőseire, hogy ürügyet kapjanak a gyilkosságra. Bilincsbe verték a férfiaság és a gavallér jellem ideális alakjait, hogy meggyalázzák bennük a magyar nemzetet, melyért e mythosi hősök feláldozták magukat.

Schweidelt is bilincsbe verve vezették a hadbiróság elé. Az elnöklő hadbiró ezredes kérdésére minden habozás nélkül beismerte, hogy a magyar szabadságharcz jogát soha kétségbe

nem vonta, hivatkozott esküjére, melyet a király parancsára tett le a magyar alkotmányra.

Viselkedése a hadbiróság előtt méltóságos, nyugodt, nemes volt.

Schweidelt azzal vádolta a vád képviselője, hogy feleskette pesti katonai parancsnoksága alatt a magyar alkotmányra az ott tartózkodó ny. cs. kir. tiszteket. Különösen nagy bűnéül rótták fel, hogy a híres győzelmes pákozdi csatát, melyben először állottak egymással szemben a régi császári ezredek az osztrák csapatokkal, melyeket Jellachich vezetett és hogy alaposan elrakta, úgy hogy megakadályozta Jellachichnak a fővárosba való bevonulását, továbbá hogy nem tért vissza a régi császári zászlók alá, mikor a hadügyi kormány és Windischgrätz herczeg felhívták. Az is bűne volt, hogy Albert fia a honvédek sorában harczott és hogy lelkében megkinozzák, a legnagyobb gunynyal vágták a szemébe, hogy a fia is az ő sorsára jut, ő is börtönben van már.

Schweidel a szabadságharcz előtt több hadbirósági tiszttel egy zászló alatt szolgált. Ezek a régi bajtársak a vallatás alatt különös gyönyörűséget találtak abban, hogy volt bajtársukat inzultálják. Itt találkozott Schweidel Haynauval is, ki Lembergben gyalogsági őrnagy volt, míg Schweidel a huszároknál volt őrnagy.

Hirlik, hogy a régi bajtársi viszony birta Haynaut arra, hogy Schweidel tábornok kötél általi halálra szóló ítéletét golyó általi kivégzésre változtatta át.

A vallatás sokáig huzódott, mert Komárom várfalán még büszkén lengett a nemzeti trikolor. Az a kínos helyzet fenyegette az osztrákokat, hogy Komárom vagy kihuzza ellenállását a jövő esztendőig, vagy az oroszoknak nyitja meg kapuit.

Végre október hónapjának harmadik napján kapitulált Komárom, kihullott az utolsó kard a szabadságát védő magyar kezéből és három napra megkezdődött a rettenetes autodafé.

Meghozták az ítéleteket. Most már sietni kellett, mert a reakció szolgálainak agyában egy kedves terv járt. A magyar tábornokokat és az első magyar miniszterelnököt Batthyányit október 6-án, Latour gróf halála napján kell kivégezni. Grünne gróf Latour halálakor megesküdött arra, hogy így lesz.

Az ítéletet egyenként hirdették ki október hó 5-én, reggel 8 órakor. Schweidel a negyedik volt. Haynau az első ítéletet, melyben Schweidelt akasztófára ítélték, golyóra változtatta át. Valószínűleg azt hitte ez a vérszopó, hogy ezáltal kegyelmet gyakorol Schweidel iránt, kivel Lembergben együtt szolgált és barátok voltak. Kegyetlen kegyelem ez, nem pedig barátság, mert Haynau szívének nem volt soha semmiféle nemes érzelme és így nem is volt soha barátja Schweidelnek.

A pártatlan és elfogulatlan történetírás kimondotta már ítéletét a mi honvédtábornokaink és államférfiaink kivégzéséről és azt historiai tényekkel is igazolta. Szégyene, örök szégyene az ítélethozóknak, mert nyilvánvaló, hogy kegyetlenebb, igazságtalanabb vérengzés nem szennyezte be a mult század történetét.

Az ítélet kihirdetése után Schweidelt bilincsben vitték vissza börtönébe. Ajtaja elé két-két fegyveres őrt állítottak és a porkoláb a felügyelő tiszt jelenlétében minden két órában átkutatta a börtönt, megvizsgálta a lánczokat és megmotozta. Az ételt kés nélkül kapta, bort nem ihatott, fehérneműt se válthatott. Megtagadták tőle az emberiség legkisebb jelét.

Aradon sokféle hir volt elterjedve. Voltak, a kik beszélték, hogy a tábornokokat Bécsbe viszik. Mások azt híresztelték, hogy Pesten fogják kivégezni, a hol Kossuth is a börtönben ül. Október hó 3-án gróf Grünne Károly tábornok Aradra érkezett. Szállása előtt két zenekar játszott. Szörnyü kegyetlenség. A mi hős honvédeink zárt börtöneikben hallották a vidám zenét, az eleven, vig, nyüzsgő élet jelét életük utolsó óráiban. Szörnyü kegyetlenség. Az osztrák tisztek fényes tarka, derült csoportokban jártak-keltek Arad utcáin.

Az aradiak azt hitték, hogy Grünne gróf kegyelmet hoz,

hogy ő a kegyelem fehér galambja, pedig a fekete halálmadár volt.

Kevéssel Grünne után megjött a hóhér Brünnből segédeivel. Tüntetőleg végig sétáltak az utcákon. A hóhér a városban széltében dicsekedett, hogy a legyőzhetetlen rebellis tábornokokat ez egyszer ő fogja felkötni. Aradot halálos megdöbbenés és csönd fogta el. Lefüggönyözték az ablakokat. Az utcákon nem járt senki, csak a katonai fegyveres őrség czirkált. Minden arra mutatott, hogy a kivégzés ideje érkezett. Még a templomokban is csak reggeli 9 óráig maradhettek az emberek. Az Új-Aradon állomásozó katonaságot is bevonták a városba és a várba. Az ujaradi országut mentében tábori tűzőrséget állítottak fel, a vár sánczaira pedig felvonták az ágyukat. Mintha ellenség támadásától féltek volna. Még hangosan beszélni sem mert az aradi nép, nem hogy valami támadásra készült volna.

Október hó 5-én reggel egymásután két futár érkezett Aradra. Ezek hozták a telegrammokat, melyek Haynau ítéleteit megerősítették. Reggel 9 órakor a főórház elé négyszögben felállítottak 4 zászlóaljot és az elítélt tábornokokat a négyszög közepére vezették.

Itt Ernst hadbíró fölolvasta a megerősített halálos ítéletet. A halálos ítéletet október 6-án reggel hat órakor fogják végrehajtani. A hadbíró mindegyik elítélt nevének felolvasásakor kettétört egy-egy fekete pálcát.

A tábornokok visszamentek czelláikba. Lánczuk csörgése elhal és néma csönd borul a várra. Höviger várparancsnok kiadta napiparancsát, melylyel az ítéletek végrehajtásához a Wocher zászlóaljot rendeli ki Tichy őrnagy vezérletével. A napi parancs arról is intézkedett, hogy a legénység egész éjjelen át készenlétben legyen.

Eljöttek az utolsó órák. Az elítéltek elkészültek a halálra. Nagy kérésre és könyörgésre végre megengedték, hogy búcsúleveleket irhatnak feleségeikhez, gyermekeikhez, családjukhoz. Szivethasító szép levelek ezek. Egytől-egyig férfias, nemes lélek

megnyilatkozása. Nincs bennük egyetlen panaszló kishitű szó, csak csupa fájdalom, hit, büszkeség, szerelem.

Schweidel József is utolsó órájában megírta végrendeletét október hó 5-én. Mély és igaz vallásossága, keresztény megnyugvása Isten akaratában és bölcsességében erősítette meg nemes szívét e szomorú utolsó órákban. „Hogyha a Mindenhatónak úgy tetszenék, hogy miután a halálos ítélet felettem kimondatott, engem egy jobb világba szólít, hogy az anyagiakkal rendbe lehessek — és egy féliven, melyen ezen felírás áll — ez végrendeletem melléklete, feljegyzi követeléseit és tartozásait. Fölkéri még Latinovits Benjámint sógorát, hogy még kiskorú gyermekei felett a gyámságot vállalja el és legyen segítő társa feleségének, kiskorú gyermekei nevelésében.“

Élete utolsó óráiban is szeretett felesége és gyermekei sorsa felett aggódott. Nagyon bántotta és aggódott különösen Albert fia szörnyű sorsán. Ez is rabbilincsben volt az aradi várban és attól félt, hogy őt is halálra ítélik, mert vitéz huszárcapitány volt és mint hős harcolt a honvédek sorában. Albert ekkor 21 éves volt. Schweidel engedelmet kért arra, hogy csak egy pár rövid percre találkozhasson utoljára szeretett fiával. A romlott szívű várparancsnok ezen kérelmét kereken megtagadta és az ügyeletes tiszt ezt teljes ridegséggel közölte vele: „Der Herr Sohn fühlte sich wohlauf.“ — Így törték össze az ő mélyen érző szerető apai szívét.

Azután férji szívének egész melegével felesége helyzete is nagy gondot okozott neki. Nem voltak fényes anyagi helyzetben. Leánygyermekai még kicsinyek voltak: Mária 12 éves, Sarolta 10, Anna pedig két éves volt.

Nagyon fájhatott az ő szerető, önfeláldozó apai szívének, hogy elmulásával az ő boldogságának szépséges gyümölcsei oly hamar apanélküli árvák lesznek. Igaz vallásosságában talált bizonyára vigaszt és erőt és imáiban kérte a Mindenhatót, hogy áldja meg őket szent kegyelmével, kiket ő e világon a legmélyebben és legjobban szeretett. S az Isten megáldotta...

Október 5-én délelőtt 10 órakor egy hadbíró jelent meg az aradi minoritáknál, gyóntató papokért a vértanúk mellé.

Schweidelt utolsó órájában Bardócz Sándor minorita áldozár látta el szent hitünk vigaszával. Ezen működését Bardócz így mondotta el közvetlen környezetének :

A világosi fegyverletételt megelőző nap rengeteg sok honvéd gyűlt Aradra. A konvent udvarára 12 szekeret szállítottak be, melyeken apró ládák voltak. A honvédek minden utcát és minden teret elleptek. Mire megvirradtak, nem láttak Aradon egy honvédet sem. Eltűnt udvarukról a 12 szekér is, melyeken mint megtudták, a hadi pénzkészlet volt elhelyezve. Később aztán híret vették a konventben a világosi szomorú fegyverletételnek.

E hír vétele után másnap az aradi várparancsnok Kontka Gábor gvárdiánt hívatta. Ez megjelent és a parancsnok elrendelte, hogy minden pap a bajúszát és szakállát borotválja le. Október 5-én egy hadnagy jelentkezett a gvárdiánnál és megparancsolta, hogy a várparancsnok Höviger rendelete folytán haladéktalanul menjen fel a várba 6 minorita. Ő azonban csak négyet küldhetett. A várban tudtukra adták, hogy az elítélteket kell a halálra elkészíteni. Bardóczhoz Schweidel Józsefet és Török Ignácot osztották be.

Először Schweidelhez vezették. Mikor belépett a rideg cselálába és szemben állt Schweidellel, elérzékenyült úgy, hogy nem tudott szóhoz jutni. Schweidelnek láthatólag jól esett szörnyű helyzetében az Isten szolgájának megjelenése. Öleléssel fogadta Bardóczot és igaz keresztényi áhitattal hallgatta a hit vigasztaló szavait. Elmondta, hogy csak azért fáj neki a halál, mert családjá szegénységben marad. Aggódott, hogy szeretett övéinek nem lesz miből megélnie. Elmondta, hogy minden vagyona egy zacskóban van. Kérte Bardóczot, hogyha lehet, észrevétlenül vegye át ez a pénzt és juttassa neje kezébe.

Bardócz gondolkozott egy kissé, majd intett a fejével az őrnek, hogy vonuljon félre. Aztán átvette a kis zacskó aranyat

és azt felkötötte a reverenda alá. Erre aztán Schweidel meggyónt, megáldozott és Bardócz feladta neki az utolsó kenetet.

Éjjel két órakor a rendelet szerint újból felkereste Schweidel, együtt imádkozott vele, ki még arra kérte Bardóczot, hogyha netalán rosszul találja a golyó, kérje meg az őrnagyot, hogy lövessen még egyszer. Halála után holttestét a parancsnoktól kérje ki. Még arra is kérte Bardóczot, ki oly szívhez szólóan tudott beszélni, kérje meg a várparancsnokot, hogy Albert fiától elbúcsúzhasson. A várparancsnok konokul ragaszkodott kimondott elutasító parancsához és azt mondta Bardócznak, hogy katonához nem illő a gyerekes érzékenykedés.

A kivégzés után Bardócz ígéretéhez hiven felment a várba Schweidel holttestéért. A parancsnok dühöngött, szapperlottozott németül. Bardócz az egészből csak annyit értett, hogy a katonát ott temetik el, a hol elesik.

Valószínű, hogy Bardócz ajándékozott neki egy imakönyvet, melyből a vallás utolsó vigaszát merítette az aradi várban 1849. október hó 5-én, kivégeztetése előtti napon és a vesztőhelyre vivő utolsó útján 1849. október hó 6-án reggeli 6 órakor.

Ez az imakönyv is egyik ereklyéje vármegyénk történelmi társulatának. Ezt az imakönyvet és sok más ereklyét dr. Balogh Sándor, a vértanu veje ajándékozta a társulatnak.

A könyvet Csákváry Gyula honvédszázados, Török Ignác honvédtábornok segédtisztje 1849. évi október hó 7-én az aradi várban Heindt Károly Deutschmeister gránátos zászlóaljbeli közembertől szerezte be, kinek százada a négy honvédtábornok : Schweidel József, Kiss Ernő, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmosnak az aradi vár külső sánczában történt kivégeztetésénél fel volt állítva. Heindt Károly a holttestek mellett állt őrt és a Schweidel tábornok mellett a földön heverő imakönyvet magához vette.

Az imakönyv, a melyből a vértanu utolsó lelki vigaszát meríté, egy fekete szattyánbőrbe kötött, aranyozott keretbe foglalt

nyolczadrét ivnyi terjedelmű könyv, hátlapján aranycsillagok ragyognak.

Első oldalán a következő czimirat olvasható :

„Gott ist die Reinste Liebe. Mein Gebeth und meine Betrachtung. Von dem Hofrath: von Eckarthausen. Zehnte und mit schönen Kupfernvermehrte Auflage. 1798. Bei Christoph Rehm.“ (Magyarul: Isten a legtisztább szeretet. Imáim és elmélkedéseim. Eckardthausen udvari tanácsostól. Tizedik és szép rézmetszetekkel bővített kiadás. 1798. Rehm Kristófnál.)

A vesztőhelyre vezető úton Schweidel Bardócz jobboldalán, Kiss Ernő baloldalán haladt. A két testi-lelki jóbarát egymás mellett tette meg utolsó útját. Vigasztalták egymást és lelküket bizonyára megihlette a halhatatlanságnak érzése.

Kiss Ernő sajnálatát fejezte ki Schweidelnek, hogy tetemes nagy vagyonát nem hagyhatta Schweidel családjára. Mikor ez iránt intézkedni akart, meglepetéssel értesítették arról, hogy minden vagyonát konfiskálták. Nemcsak az életet, hanem az anyagiakat is elvette a mi hőseinktől a diadalra jutott abszolútizmus.

— Sebaj, édes Ernőm — mondotta Schweidel — nevemmel oly örökséget hagyok gyermekeimre, a melynek a világ végéig megmarad az értéke.

Emelt fővel, bátran, lelkes öntudattal ment a halálba, világos és biztos tudatában annak, hogy utolsó útja nem a gyászos megsemmisülésbe, hanem a megdicsősülésbe, a halhatatlanságba visz.

Hová lettek az aradi hóhérok? Elenyésztek, emlékezeteiket kárhozat borítja.

De a vértanúk nagysága az évek multával mind nagyobbra növekszik, daliás alakjuk kiszáll sirjukból, a melyet Pantheonná avatott a nemzeti kegyelet gyöngéd érzése, szellemük él és éltet minden igaz lélekben.

Ezzel a tudattal mentek a vesztőhelyre mindannyian.

Reggeli 6 óra. Kommando szavak hallatszanak. A zászlóalj tompa dobpergés közt megindul. A menet lassú léptekkel kiment a várkapun, áthaladt a hidon és lekanyarodott a vársánczba. Hideg szél fújt, a sivár, puszta őszi vidéken pörgött a száraz avar. Nehéz szürke felhők lógtak le az égről. Végtelen szomorúság feküdt a tájon. Körülnéztek a hősök, hogy hazájuk földjétől elbúcsúzzanak. Mély csend volt köztük. Csak lánczaik csörgése hallott, mert még akkor se vették le róluk a bilincseket.

Schweidel egy keresztet szorongatott kezeiben és áhitatosan imádkozott. Egyszerre odafordult a lelkészhez: Édes tisztelendő uram, ezt a keresztet apámtól kaptam. Tizenhat évig mindig magammal hordtam. Ez volt az én szent klenodiumom, még a harcok viharában is. A keresztet Bardócz felé nyújtotta, majd megindultan a komor égboltra tekintett és visszahúzza a keresztet szívére tette, megcsókolta és így szólt: Várjon édes tisztelendő uram, magamnál akarom tartani utolsó lehelletemig és kezében tartotta a feszületet, hitünk szent jelképét és az imádságos könyvet akkor is, amikor a gyilkos golyótól meleg vére kifröcsesent reá.

És eljött a végzetes utolsó pillanat.

Előlép Zinnel hadbíró és felolvassa a halálos ítéletet. Következik a szokásos kegyelemkérés, a melyre nincs kegyelem és csak azért van, hogy húzzák az utolsó órát közönséges formalításokkal. Egyszerre a vezénylő tiszt harsányan elkiáltja:

„Keine Gnade!“

Erre egy hadnagy vezetése alatt előlép tizenhat Deutschmeister gránátos és az elitéltekkel szemben helyezkedik el.

Az utolsó pillanatban Schweidel arra kéri Bardócz minoritát, hogy a kezében levő feszületet adja át fiának.

Ez volt a vértanú utolsó sóhaja, utolsó szava.

A görög bölcs nem nézhetett méltóságosabb nyugalommal a méregpohárra, mint Schweidel a halál szemébe. Mennyi valóság, mily lelki nagyság rejlik utolsó tettében, midőn a keresztet, vallásunk szent jelét, hagyja örökségül fiának.

Azután emelt fővel megy meghalni. A sötét felhők egy perczre szétoszlanak és az őszi nap sugarai aranyos glóriát vonnak a megdicsőült körül.

Az elitélteket, kik levetették felső kabátjukat, egymástól négy-négy lépésnyi távolságra állították fel. Mind feltérdre ereszkednek. Mindegyikkel szemben négy gránátos helyezkedik el, hét lépésnyire.

A vezénylő tiszt egyet suhint a kardjával, a puskacsövek egyszerre felemelkednek. Még egyet suhint: tizenhat lövés dördül el és elbuknak a hősök.

A katonaság elvonul, csak két ór marad hátra. Este újra jött egy csapat katona, meztelenre vetköztette a vértanukat, a helyszínén elásták, elföldelték őket, ruháikat pedig maguk közt elkótyavetélték.

Schweidel József még most is ott nyugszik a vesztőhelyen, jeltelen sirban a mikolakai kapu mellett, az aradi vársánczban.

Az aradi minoriták ma is őrzik a kivégzésre ítélt Leonidásoknak az akkor összegyűjtött anyakönyvi adatait, amelyeket az ítéletek alapján irtak össze. Schweidelről így szól:

„Von der Ungarischen Insurgenten Armee am 6-ten Oktober 1849. auf dem Richtsplatze zu Arad als politischer Gefangener verurtheilte (12) Josef Schweidel geboren in Zombor 1796. Ungarn 53 Jahre alt, durch Pulver und Blei.“

(Magyarul: A magyar fölkelő seregből 1849. évi október hó 6-án golyó által kivégzett politikai fogoly (12) Schweidel József született Zomborban 1796. 53 éves.)

Schweidel vértanúságával családja elvesztette fejét, támaszát, mindenét. Szörnyű gyász borult a családra és az aradi kivégzés utáni szomorú napokban olyan világ volt, melyben csak titkon a szivben, otthon, zárt ajtók mögött gyászolhatták és sirathatták a nagy veszteséget.

Csodálatos a hazaszeretetnek az az önzetlen tiszta mély érzése, mely a Schweidel családot jellemzi. Schweidel József a

magyar szabadság szent ügyének vértanúja, fia Albert is mint hős honvéd harczolt, őt is halálra ítélték, kegyelemből 18 évi várfogságot kapott.

A haza szent ügyéért a vértanú halál és a rettenetes börtönben átélt szenvedések fényes tanubizonyságai a Schweidel család páratlan hazafiségának. Nem rettent vissza vértanúnk semmitől, szívét, lelkét, életét föláldozta a hazáért. Nevét aranybetűkkel véste be a magyar történelem neemtője érczlapjaiba és a nemzet szívébe.

A hazának szentelt életére szép fényt vetett a mi vértanúnk boldog családi élete. Felesége csodás lelkű hősnő volt. Igazi, a szó legnemesebb értelmében, szerető, hű, gondos feleség, ki megosztotta vele az akkori háborús időkben nagyon nehéz és veszélyes katonai élet fáradalmait, gondjait.

A megdicsőült vértanu még utolsó óráiban is családja sorsán aggódott. Hosszas könyörgés után október hó 4. napján megengedték neki, hogy végrendeletét megírja. Az eredeti végrendelet elkallódott, de egy „Beilage zu meinem letzten Willen“ (magyarul: „Melléklet végső akaratomhoz“) megtalálták ingóságai között. Még utolsó óráiban is arra gondolt, hogy ne maradjon adósa senkinek, kimutatást készített készpénzéről és tartozásairól. Tartozott neki Dembscher ügynök tőkében 270 forinttal. A negyedik huszárezrednek tisztii uniformisokra előlegezett 300 forintot, fiának adott előlegül 60 forintot és Romanovits Félix ügyvéd tartozott neki 210 forinttal, tehát követelése 840 forintot tett ki. Készpénzben magyar bankókban 962 forint 30 krajczárt vettek el tőle letartóztatásakor az aradi várparancsnokságnál. Ehhez azon megjegyzést fűzi, hogy talán feleségem vagy gyermekeim gyámja az én kedves sógorom Latinovits Benjámint legyen szives ezen összeget a várparancsnokságtól elkérni. A következő tartozásait mutatja ki: Schlenk aradi szabónak 97 forint, Ebner zsinórosnak 150 forint, Románovits Péternek Lembergben 500 forint, ebből azonban már csak 174 frt 31 kr. áll fenn. Nemesi oklevelét is megrendelte diszes

kiállításban 221 frtért, de ezt erős vonásokkal áthuzta és a következő feljegyzést írta utána: az oklevél készítője a nemesi diploma átadása után kap körülbelül 260 forintot. Ennélfogva összes tartozásaim 1181 frt 31 kr, követelésem 841 frt, ezt levonva 341 frt 31 kr. az adóságom. Miután pedig sem nekem, sem kiskoru gyermekeimnek a nemesség kihirdetését tudató irat, sőt még a diploma sincs a kezünkben, úgy szépen kérem kiskoru gyermekeim gyámját Latinovits Benjámint, hogy a nemesi oklevél után járó illeték leengedését kérelmezze, remélem, hogy őfelsége ezen követelés leírását az udvari taksáló hivatalnál a legkegyelmesebben fogja elrendelni. Schweidel s. k.

Felesége, a lelkes honleány gyújtotta fel a fiatal huszártisztben lemergi tartózkodása alatt a szabadságszeretetet. A testvér lengyel nemzet is talpra állt letiport szabadsága kivívására. A lengyelek nagyon biztak a magyar szabadság győzelmében.

Az esküvő napjától az aradi Golgotháig boldogan éltek. S mikor boldogságukat szédulta az aradi Golgothán a vértanu halála, sötét, emésztő, fájdalmas gyász borult szívére: szörnyű veszteségében nem vesztette el lelkének ruganyosságát, mert erőt adott neki a szívében lángoló igaz anyai szeretet.

Gyermekei boldogságának áldozta fel életét, szívébe zárta, felnevelte őket szivben, észben és Isten áldása volt az anyai szent munkán.

Szomorú özvegységében nagyon jól esett gyászoló szívének a nemzeti közrészvét. Különösen a győri lelkes honleányok részvétirata emelkedik ki a közrészvétekből, mely így szól:

„Schweidel Józsefné zlatillói Bilinszky Domicella urnőnek. A szomorú és véres napon, midőn harmincz évvel ezelőtt a hóhérpallos tizenharmadik suhogása is elhangzott és a borzasztó kivégzés utolsó sugaraival elnyugodott, mély gyászban állott a nemzet.

A Táttra ormától a Vaskapu torkolatáig, hol előbb a hon-szeretet oltárai diszlettek, keserű bánat és fájdalom telepedett

a kies rónákra és sötét ég borult a szegény magyar hazára, melynek égboltozatáról tizenhárom fényes csillag hullott alá.

Eget és földet rengető válságok követték egymást, míg elkövetkezett a jobb kor, mely után buzgó imádság epedezett százazrek ajakán. És az elhullott csillagok hazaszeretete is édes csirázásnak eredvén, ma már a megdicsőülés babérját viritja, melyet e koszoruba fűzve Méltóságos asszonyunknak alázattal átnyujtunk.

E babér a 13 aradi vértanu tábornok emlékére folyó évi október hó 6-án az aradi gyásznap 30. évfordulóján általunk rendezett gyász isteni tisztelet alkalmával felejthetlen emlékü Schweidel József tábornok emlékét képviselte a gyászravatalon és kegyeletes adománya a honleányi erényekben tündöklő győri hölgyeknek.

Fogadja azt tehát kegyesen és találja fel annak virágai közt legmélyebb hódolatunkat, melylyel maradunk Győrött, 1879. évi október hó 6-án. Gróf Zichy Ottó, elnök. Häffner Ernő, jegyző.“

Első gyermekük 1828. évi julius hó elsején született, ki Albert nevet nyert. A bécsi katonai intézet növendéke volt. A szabadságharcz kezdetén ő is belépett a honvédek sorába és pedig atyja ezredébe, hol kapitányi rangra emelkedett. Őt is halálra ítélték, kegyelemből 18 évi várfogságot kapott. Jelenleg is életben van. Schweidel Albertnak 4 leánya van: Mária, Ilona férj. Teusz Tivadarné, kinek férje a 28. sz. gyalogezredben elsőosztályu százados; Emilia és Antónia Erzsébet.

Nyolcz év után született 1836. január havában Mária. Nagyon szép nő volt, édes anyjának hasonmása. Derra Antal felesége volt. Boldogan éltek és néhány év előtt elhunytak. Egyetlen fiuk Derra Simon hirlapíró Pozsonyban.

Sarolta leányuk 1838. évi november hó 28-án született. Dr. Balogh Sándor felesége, ki a nagy időkben honvédszázados volt s most a budapesti 1848/49. honvédegylet nagyjérdemű elnöke. Egy leánya van Irén, dr. Hegedűs Gyuláné.

Negyedik gyermeke Anna. Ennek első férje Koch Károly porosz gárdahadnagy és a fehérmegyei Velenczén birtokos volt. Ezen házasságából Koch Alfréd fia van. Második férje Halász Gedeon nyéki fehérmegyei nagybirtokos és Gedeon nevű fia van.

A vértanu leányai mind kiváló szépség volt. Kitűnő műveltségük, nyelv- és zenetudásuk által tűntek ki. A vértanu özvegye szerető gondnal nevelte fel leányait és mind boldogan mentek férjhez. Gyermekei és a maga fentartásáról Schweidelné szorgosan gondoskodott. Családi vagyon hiányában Pesten egy tejgazdaságot rendezett be, mely sok hasznot hozott és így anyagi gondok, mitől a vértanu utolsó óráiban annyira féltette családját, nem bántották. Schweidelné és Damjanichné, a két vértanu özvegye igen jó viszonyban voltak egymással. A közös szenvedés, a mélységes gyász fűzte őket egymáshoz.

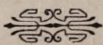
Schweidelné 1888. évi márczius hó 23-án hunyt el Budapesten. A főváros halás kegyelete jeléül diszsirhelyet adott a kerepesi-uti temetőben, hol diszes sirkő jelzi a vértanu felesége, a lelkes lengyel, majd magyar honleány sirját.

Általános nagy nemzeti részvét nyilvánult meg az aradi vértanuk gyászos sorsa iránt. Nem is lehetett ez másként, mert óriási adósságot hagytak ők a magyar nemzetre. Csak csekély interest fizet nekik a magyar nép, mikor minden esztendőben egy napot szentel az ő dicső emléküknél.

Ő tőlük erősödik a mi hazafiságunk, összetartozandóságunk érzése és érlelődik bennünk az a tudat, hogy a multért kell áldozatokat hoznunk a jövőnknek.

A míg a nemzet multjának nagyjairól meg nem feledkez, addig nem kell kételkedni jövőnk nagyságáról.

A lefolyt ötvenhárom év után szülőföldje népének hazafias kegyelete emléktáblával jelölte meg a vértanu szülőházát és lelkes hazafias mozgalom indult meg, hogy dicső emlékére, mely az igaz hazaszeretetnek fényes szimboluma, szobrot állít. Az ő ércalakja hirdetni fogja a szülőföld népének hazafias háláját és kegyeletét.

A sebesicsi éremlelet.

Az utóbbi hónapok folyamán vándorolt a hivatalos fórumok hosszu során át egy érdekes éremlelet, míg a nemzeti muzeumba érkezett s itt gyors elintézést nyerve fordított irányban kelt vándorútjára, visszafelé. Ez a lelet 34 arany és 263 ezüstpénzből állt és Szabadka szab. kir. város határában, Sebesics pusztán, Vakonits (Valeonits?) József földjén került nemrég napvilágra, miután 200—206 esztendeig hűsölt a jó sebesegyházi föld keblén. A leletet, melynek lajstromát itt közlöm, ketten dolgoztuk fel dr. Réthy László ural, a szerint, amint a leletben magyar, vegyes külföldi, illetve az osztrák tartományokból származó pénzek voltak. Ez utóbbiakat én dolgoztam föl és lajstromoztam, míg az előbbiekről Réthy ur készített lajstromot a nemzeti muzeum számára és ezt kérelmemre a bács-bodrogmegyei tört. társulat évkönyvében, cikkem keretében való közzététel céljára átengedte, miért is, mint a társulat tagja ezennel köszönetet mondok neki a társulat irányában tanusított szivességeért.

A sebesicsi éremlelet a maga egészében érdekes képét nyújtja nemcsak az azon időbeli nemzetközi pénzforgalomnak, hanem hazai viszonyainknak is a 16-ik század utolsó évtizedében. Látjuk ebből, hogy egyrészt a régibb hazai aprópénz: I. Ferdinand és II. Miksa magyar denárai hosszu ideig maradtak tömegesen forgalomban a következő uralkodók alatt is, másrészt, ez időben Európaszerte ezüstvaluta uralkodván, a különböző német tartományok és fejedelemségek, mint Elzász, Braunschweig, Szászország, Jülich és Cleve pénzei, továbbá a habsburgok spanyol ágának s a németalföldi tartományok és városoknak u. m.: Westfriesland, Friesland, Seeland, Geldern, Campen, Zwoll és Dewenter városok (magyarhoni leletekben sem ismeretlen) pénzei, a protestantizmus, a kereskedelem s a zsoldos hadak révén elegyesen gurultak szerte a világban. Az arany mindig megtartotta kiváltságos és nemzetközi jellegét,

amiről leletünk lajstroma is tanuskodik.¹⁾ Velence világhatalmi állása három egymásután uralkodó doge zechinóival képviselve tükröződik leletünkben, míg a 16. századbéli török aranyak, melyek kivált a hódoltság területén egészen otthonosak voltak, a félhold gyászos emlékü uralmáról tanúskodnak. Lengyelországból I. és III. Zsigmond meg Báthory István garasai illetve hármás garasai tömegesen vándoroltak be élénk kereskedelmünk révén az éjszaki szorosokon át és lettek mindennapiak a 17-ik századból származó éremleleteinkben. Báthory Zsigmond aranya és tallérja, mondhatnám, szükséges kiegészítő része a sebesicsi leletnek és szinte feltűnő lenne, ha hiányzanának a fönnebb vázolt éremtársaságból, hiszen e fejedelem 1593—94-ben szakadt el a töröktől és lépett szövetségre Rudolffal. Végül az osztrák tartományok: Ausztria, Tirol, Karinthia, meg a salzburgi érsekek pénzei, egészen természetes, hogy a magyar pénzekkel vegyesen forgottak közkézen nálunk. Nyugati szomszédaink pénzei már a 13-ik század óta tömegesen és hazai pénzeinkkel elegyesen voltak forgalomban Magyarországbán, sőt némely típusaikat át is vettük és azok mintájára itthon is vertünk pénzt. A frisachi denárok és a bécsi fillérek ezernyi tömegekben fordulnak elő az árpádházi királyaink korából való hazai éremleletekben. Így volt ez aztán még fokozottabb mértékben habsburgházbéli királyaink alatt is, midőn egységes pénzrendszert állapítottak meg a jogaruk alatt álló összes országokban és tudjuk, hogy mai napság is nyugodalmasan megférnek tárczáinkban egymás mellett az osztrák s a magyar forint, korona és fillérek.

Az utolsó évszám, mely leletünkben előfordul s azt hátrafelé datálja: 1595., tehát ebben az évben, vagy a következő évek egyikében ásták el ezt a kincset a mai Sebesics pusztán, mely tudvalevőleg Szabadkával együtt 1542-től 1686—87-ig a török hódoltsághoz, speczialiter a szabadkai nahije-hez tarto-

¹⁾ A magyar aranyak jó hírnevét és közkedveltségét hirdeti Geldern és Oberyssel magyar aranyak normájára vert aranya.

zott, eredetileg Sebesegyház néven. Iványi monographiája szerint 1590—91-ben Szabadkán 63, Sebesegyházon 26 ház állott, tehát akkorában aránylag számottevőbb hely lehetett, mint ma. Vajjon, némi utána kutatás mellett, nem szerezhetnénk e lelet révén újabb adatokat az egykori Sebesegyház részletesebb topographiájához? Mert valószínűbb, hogy nem künn a határban, hanem benn a községben rejtette el pénzét egykori tulajdonosa. Hogy mikor, azt alig lehetne biztosan megállapítani, de talán nem lenne valószínűtlen, ha a hajduknak 1598—99-ik évi garázda szereplésével hoznók összefüggésbe e kincs elrejtését.

A sebesics-pusztai éremlelet lajstroma.

I. A) csoport.

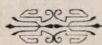
1. II. Rudolf: ausztriai arany, jegy: oroszlánfej 1581. 1.
- 2. II. Rudolf: ausztriai arany horgony 1587. 1. — 3. Károly főherczeg: karinthiai arany jegy nélkül 1587. 1. — 4. Károly főherczeg: karinthiai arany jegy nélkül 1590. 1. — 5. Miksa főherczeg: tiroli arany jegy nélkül, évszám nélkül 1. — 6. Ernő érsek: salzburgi arany, jegy: Salzburg czimere 1544. 1. — 7. Ferdinand főherczeg: tiroli tallér jegy nélkül, évsz. nélkül 25. — 8. I. Ferdinand: karinthiai tallér jegy nélkül, évsz. nélkül 1. — 9. Wolfgang Theodor 1587—1612.: salzburgi tallér jegy nélkül, évsz. nélkül 1. — 10. Joann. Jacob 1560—1596.: salzburgi tallér jegy nélkül 1562. 1.

II. B) csoport. (Dr. Réthy László adatai.)

1. II. Rudolf magyar arany K—B. 1582. 1. — 2. Báthory Zsigmond erdélyi arany, korona alatt 2 kard 1586. 1. — 3. Aloysio Mocenigo 1570—1577.: velencei arany jegy nélkül, évsz. nélkül 1. — 4. Nicolao Deponte 1578—1585.: velencei arany jegy nélkül, évsz. nélkül 1. — 5. Pascale Cicogna 1585—1595.: velencei arany jegy nélkül, évsz. nélkül 4. — 6. II. Fülöp és neje 1556—1598.: oberysseli kettős arany jegy nélkül, évsz. nélkül 1. — 7. Geldern és Oberyssel-arany jegy nélkül, magyar arany mintájára 1. — 8. Westfrieslandi arany

jegy nélkül 1588. 1. — 9. Friesland és Seeland-arany jegy nélkül 1589. 1. — 10. Ugyanaz arany jegy nélkül 1595. 1. — 11. Báthory Zsigmond danzigi arany jegy nélkül 1586. 1. — 12. Ferdinand toscanai arany jegy nélkül 1595. 1. — 13. Török aranyak a 16. századból 6. — 14. II. Rudolf magyar tallér K—B. 1592. 1. — 15. Báthory Zsigmond erdélyi tallér j. n. 1590. 1. — 16. Ferdinand elzászi tallérok évsz. nélkül 3. — 17. Ferdinand toscanai tallér 1595. 1. — 18. Campen, Zwoll és Deventer városok tallérja évsz. nélkül 1. — 19. Jülich—Cleve—Berg tallér 1568. 1. — 20—21. Julius braunschveigi tallér 1572. és 1582. 2. — 22. Heinrich Julius braunschveigi tallér 1593. 2. — 23—24. Augustus szász tallér 1571. és 1572. 2. — 25. Christianus szász tallér 1589. 1. — 26. Christianus szász emlék-tallér HB 1591. halála emlékére R) OBIIT stb. 1. — 27. János Vilmos szász tallér 1569. 1. — 28—29. Frigyes Vilmos és János altenburgi tallérai 1581. és 1583. 2. — 30—31. I. Ferdinand és II. Miksa magyar denárai és lengyelországi garasok 132.

Gohl Ödön.

Adalékok Hajnóczy Sámuel élettörténetéhez.

Irtta: **Koch József** kis-kéri lelkész. 1902.

Hajnóczy Sámuel, volt kis-kéri lelkész, a hazai ág. hitv. evang. lelkészi kar kimagasló alakja volt. Nem volt nagy tudós, hanem nagy szónok és nagy hazafi.¹⁾

¹⁾ Hajnóczy Sámuel édes apja, Hajnóczy József, Kis-Kér egyházközségének első lelkésze — 1788—1809. — nagytudományú férfiú volt. A kis-kéri papi levéltárban egy egész dogmatika hittan van tőle latin nyelven s vannak tőle nagyobb-kisebb németnyelvű értekezések is, melyek kitűnő képzettségre engednek következtetni. Fiától, Samueltól csak a templomépítésre vonatkozó egyes számadások vannak meg. Lehet, hogy a szabadságharc viharai egyet-mást elsöpörtek a levéltárból, mert hiszen a papi levéltár a szabadságharc idején a község háza padlására került, a honnan csak 1879-ben én vitettem le. De nem valószínű, hogy az elsőpört, elveszett, elrongálódott papírok között Hajnóczy Sámuelnek tudományos hagyatéka lett volna.

A szerző.

Hajnóczy a gyakorlati élet férfja volt, a szónok és a tettek embere. Ebben az irányban folyik le egész élete.¹⁾

Hajnóczy Sámuel, a szabadságharcz idejében tanusított hazafisága miatt két évi fogság után, 1855. június 13-án a bécsi hadbiróság kötéláltali halálra ítélte. Ezen ítéletet azután a királyi kegyelem tizenkét évi várfogságra változtatta s bár öt évi fogság után szabadon bocsátották, mégis, mert martýromságot szenvedett hazája és nemzete szabadságáért, méltó arra, hogy róla, vármegyénk szülöttjéről, a vármegye történelmi évkönyveiben megemlékezzünk.²⁾

Hajnóczy Sámuel azt írja magáról :³⁾

Születtem Kis-Kéren, Bács-Bodrog megyében 1791. október 19-én. Szüleim voltak Hajnóczy József, kis-kéri ág. hitv. evang. lelkész és Manovszky Anna, Maria Terézia.

Hét éves koromig az én jó, drága szüleim szeretetteljes gondozása alatt nőttem föl. Nagyműveltségű apám összes gyermekeinek nevelésénél az volt az elve „ut sit mens sana in corpore sano.“ Mikor elhagytam hetedik életévemet, Császár jegyzőhöz Ó-Moroviczára jöttem cserébe unokájával, Thuróczy halasi városbíró leányával. Innen Kecskemétre jöttem szintén cserébe, Horváth János ottani vaskereskedőhöz, hol két évet töltöttem.⁴⁾ Onnan azután drága atyám anélkül, hogy haza vitt volna, Mező-Berénybe adott az ottani gymnasiumba, hol hat osztályt végeztem. Mint logicus, primi anni philosophus — most hetedosztályu tanuló — 1808-ban Pozsonyba jöttem, honnan már

1) Hajnóczy maga vallja, hogy apjának halála után csak édes anyjának könyei indították arra, hogy az egyházközség kérésének engedve, mint „kiskoru, éretlen ifju“ (a hetedik gymnas. osztályt sem végezte volt be) elfogadja a papi hivatalt.

2) Thim József, a megyei monographia ide vonatkozó részében nem említi Hajnóczyt. Pedig Hajnóczy szereplése zajos volt még a szabadságharcz lezajlása és szabadonbocsátatása után is.

3) Hajnóczy ezen rövid életrajzát Stur Dániel kuczurai ág. hitv. evang. lelkész számára írta, ki neki veje volt. Nálam csak másolata van meg.

4) Hajnóczy Sámuel szülei házánál nem tudta elsajátítani a magyar nyelvet, azért édes apja magyar szóra cserébe Moroviczára és Kecskemétre adta őt. Ez bizonyítéka annak, hogy az öreg Hajnóczy is tót származásának daczára, érzelmeiben nagy magyar volt.

fél év mulva elzavartak a francziák, úgy, hogy András testvéremmel kénytelen voltam hazagyalogolni.

Ezen szerencsétlen eseménnyel úgy a testvérem, mint az én iskoláztatásomnak vége szakadt.¹⁾

Jó atyánk, ki már mikor haza jöttünk betegeskedett, ugyanazon év ősszel, 1809. november 16-án halt meg. Betegeskedése alatt, én, mint a főesperes által arra fölhatalmazott levíta, prédikáltam, kereszteltem, temettem, az egyházközség megszeretett és mert nagyrabecsülte atyámat, minden követ megmozdított, hogy az apám halálával megüresedett papi hivatalt elfogadjam.

Erre azonban csak édesanyámnak sokszoros könyei indítottak és így mint kiskoru, éretlen ifju, 1810-ben Lyci Kristóf, akkori superintendens által a bács-szerémi egyházmegyében akkor végzett cánoni visitációja alkalmával Kis-Kéren fölszenteltem.

Néhány évig nőtlen maradtam, azután nőül vettem felejt-hetetlen Stehló Jankát, Stehló András akkori főesperes és Dedinszky Zsuzsanna leányát. Házasságunkat az Ég hat gyermekkel áldotta meg, névszerint: József, Teréz, Lina, Károly, Zsuzsi és Janka. A két fiu és Zsuzsi leányom kicsi korukban haltak meg, a többi három felnőtt és szerencsémre még feleségem életében férjhez mentek.

Feleségem meghalt 1850. augusztus 18-án. Halálával veszi kezdetét életemnek sötét éjszakája, melybe vajmi ritkán világitott be a boldogság csillaga. Vénységemben 75 éves koromban az a szomorúság is ért, hogy legidősebb leányomat, férj. Stur Teréziát sírjához kellett kísérem.

Sig. Kis-Kőrös, 1866. december 7.

H a j n ó c z y S á m u e l.

¹⁾ Hajnóczy András, mindenestre öcsce volt Sámuelnek. Miután egyházközségem vénei nem emlékeznek vissza erre az Andrára és Hajnóczy Sámuel sem említi másutt sehohsem, valószínű, hogy ifju korában elhalt.

Igy ír Hajnóczy önmagáról. Papi működését az egyházközségben és egyházmegyében, szereplését a társadalmi téren és különösen szereplését a szabadságharcz ideje alatt, egyetlen szóval sem említi. Pedig csak mind ebből tudnánk képet rajzolni és ítéletet alkotni magunknak arról a férfuról, a ki hazafiságával az egész megyei papság sorából messze kimagaslik és hazája, nemzete szabadságáért kész volt föláldozni életét.¹⁾

Hogy mint „kiskoru, éretlen ifju“-t Kis-Kér egyházközség lelkészévé választotta, azt Hajnóczy Sámuel megmondja életrajzában, de megválasztatását úgy tünteti föl, mintha azt ama nagyrabecsülésnek köszönhette volna, melylyel az egyházközség édes apja iránt viseltetett. Pedig Hajnóczy saját arravalósága, különösen elragadó szónoklatai által nyerte meg egyházi főhatóságának és egyházközségének tetszését; mert már ifjuságának, lelkészkedésének első éveiben megnyilvánult az a hatalmas talentuma, hogy véneket, ifjakat egyaránt könyekig megindítani s hősiek tettekre lelkesíteni tudott egyetlen szónoklatával. Széltében beszélük még ma is, hogy Hajnóczy Sámuel, bár vasárnaponként is „nagyon szépen predikált“, ünnepélyek alkalmával, előkelők temetésénél valósággal elbűvölte hallgatóságát úgy, hogy nem csak itt helyben tódultak hozzá a templomba, hanem egészen le a Szerémség tulsó határáig vitték őt, ha kiválóbb egyházi funkcionál büszkélkedni akartak az „elragadó, hatalmas szónokkal.“

De, hogy Hajnóczynak működését magában Kis-Kér egyházközségében is némileg megtudjuk itélni, ráutalok ama tényre, melyet az egyházközség számadásai bizonyítanak, t. i. hogy Hajnóczy 1810-től, hivatalba lépésének első évétől, 1814-ig, tehát 4 év alatt 2991 frt 53 kr. pénzt és 803 mérő buzát

¹⁾ Hajnóczy maga, az elől közölt rövid életrajzán kívül, semmi írást nem hagyott hátra, melyből élete történetét megösmerni lehetne. Mások sem irtak róla, legalább tudtommal nem, kivéve természetesen Stur Dánielt, ki mint Hajnóczy veje, egyes adatokat jegyzett föl és ezen följegyzéseket rendelkezésemre bocsátotta — már Kis-Kér történetének megírásánál. Azért, mikor Hajnóczy Sámuel életéhez „adalékokat“ nyújtunk, legtöbbszire az — élő hagyományra vagyunk utalva.

gyűjtött a templom építésére. 1814. és 1815-ben hatvankét mázsa vasat vett az egyházközség 2010 frt, téglát 2336 frt, meszet 2533 frt értékben; a kőműveseknek 5080 frtot fizetett e két évben az egyházközség és 1817 január 5-én a számadások lezárása alkalmával kitünt, hogy rövid hat év alatt 40220 frtot fordított az egyházközség templomának fölépítésére.¹⁾

Szivesen megengedjük, hogy abban az időben az ide telepített lutheránusoknál nagy volt a hitbuzgóság s így nagy volt az áldozatkészség is;²⁾ mégis vezető kellett, tudással s tekintéllyel bíró férfiú, ki, mikor az egész egyházközség éjjel-nappal munkában állott, utbaigazítani, buzdítani, lelkesíteni, vigasztalni tudta az egyes netalán lankadó híveket.

És ez óriási föladat volt abban az időben, a mikor a telepesek még alig ösmerték az itteni nép erkölceit és szokásait, alig ösmerték az ország törvényeit, mikor égalj, községi új viszonyok, új gazdálkodásuk, új háztartásuk valami egész idegenszerű volt reájuk nézve, a mibe még alig találtak volt bele magukat.³⁾

E mellett Hajnóczy még orvos is volt, ügyvéd és törvénybíró annyira, amennyire ezt egy „jó pásztor“-tól kívánni lehetett abban az időben, mikor még a pap volt egyházközségének apja, tanácsadója, vigasztalója minden búbán és bajban. És Hajnóczy ezen a téren is messze kimagaslott kartársai sorából. Különösen az 1831-iki kolera idején annyi önfeláldozással teljesítette hivatását, hogy magának a királynak figyel-

1) A templom magas tornyát később, de szintén még Hajnóczy Sámuel idejében építették 1843-ban. Mikor a templomot beszentelték 1818. október havában, csak kis, alacsony tornya volt. A mostani új torony 1897-ben épült, tizezer korona költséggel.

2) Az egyházközség nemes büszkeséggel rávéshette templomának homlokzatára „has Neokér Francisko sceptna tenente Hungariae propriis impensis struxerat aedes“, mert tisztán önmaguk összeadta fillérekből, alig hat év alatt, építette föl hatalmas templomát. És nem hagyott adósságot hátra, hanem számadásait 135 frt 59 kr. fölösleggel zárta le. Mindebben Hajnóczynak nagy érdemei voltak.

3) L. bővebben: Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung der Ansiedelung und späteren Entwicklung Kis-Kér mit besonderer Rücksicht auf seine Kirche und Schule, von Jos. Koch ev. Pfarrer.

mét is fölhivta magára. Bizonyítja ezt azon királyi leirat, mely a budai helytartótanács utján 1834. június 24-én 20941. sz. a. a megyéhez leérkezett és a melyben fölhivatik a megye, hogy : „Hajnóczy Sámuel kis-kéri lelkésznek, a miért az elmúlt kolera idején oly hasznos szolgálatot tett a szenvedő emberiségnek, a legközelebbi közgyűlés alkalmával a király Ő felségének legfelsőbb megelégedését hozza tudomására.“¹⁾

De híveinek egyéb ügyes-bajos dolgaiban is mindig segítségére sietett. Az akkori urbéri viszonyok között, mikor a nép az uradalom jármát hordotta s rettegett tekintély volt a szolgabíró, az ispán és a pandurok, Hajnóczy híveinek ügyes-bajos dolgaiban mindig közbenjárt az uraknál és elnézést, kiméletet, bocsánatot eszközölt ki a védtelen sanyargatottak számára.²⁾

Mindezekért Hajnóczy nagy tiszteletben állott egyházközsége előtt és hívei nagyon szerették. Bizonyítja ezt leginkább azon körülmény, hogy hívei sohasem zúgolódtak, mikor a szabadságharcz kitörése idején és azután is, némelykor heteken át nem volt az egyházközségben, nem tartott isteni tiszteletet, nem keresztelt, nem temetett, hanem mindezt a tanítókra, illetőleg szomszéd paptársaira bízta és hogy fogsága idején hívei küldöttségbe mentek Rajacsics patriarchához, jótállást vállaltak érte, a mire azután Hajnóczyt szabadon bocsátották.³⁾

Tudjuk, — a mit különben Thim József a megyei monographia idevonatkozó részében is megemlíti,⁴⁾ hogy az 1848. június 17-iki megyei közgyűlésen Mártonfy Károly és Zákó István indítványára egy megyei nemzetőrségnek szervezése határoztatott el, melynek tábori, központi helyéül Ó-Kérre lett kiszemelve és parancsnokának Dedinszky kapitány neveztetett ki.⁵⁾

1) L. bővebben : Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung etc. von Jos. Koch.

2) Hajnóczy szenvedélyes vadász volt. Vezetése alatt az urizék egyes tagjai, szolgabíró, ispán egész Szlavoniáig rándultak őz-, szarvas-, farkasvadászatra. Ezen urak azután Hajnóczy kedvéért szívesen szemet huuytak, ha a nép dolga körül valami hiba esett.

3) L. bővebben : Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung etc. von Jos. Koch.

4) Thim József. Megyei monographia 1. kötet. Az 1848-49-iki események. 257. l.

5) Thim József u. ott. — Stur Dániel följegyzéseiben az ó-kéri nemzetőrség kapitánya Hajnóczy volt és „tábori szónoka“ is. Ezen utóbbi minőségben tényleg szolgált

A szervezés után őrnagyot, sőt alezredest is kapott a nemzetőrség Bozó és Bezerédy személyeiben.¹⁾ Ennek a nemzetőrségnek éltető szelleme volt Hajnóczy.²⁾ Igaz, hogy Szt.-Tamás második ostrománál Hajnóczy minden buzditása ellenére sem harczolt magyar hősiességgel a nemzetőrség, de hiszen az egész megyei hadsereg, míg Bechtold volt a vezére, csiga módjára mozgott és hadakozott. Hanem Futtakon és későbbben is, a hol kisebb-nagyobb számmal alkalmaztatott az egyes hadműveletekben, mindig derekasan megállta helyét. Hogy Hajnóczy mindenüvé követte volna a nemzetőrség csapatait, arra nézve csak Stur D. följegyzéseiben találtam egyes adatokat.³⁾

De Hajnóczynak egész lelkületéből lehet következtetni, hogy mindenkor és mindenütt, hol a szó hatalmával diadalra segíthette a szabadságért küzdő magyarokat: szíve egész hevével közreműködött.⁴⁾

Ebben rejlik oka annak, hogy Hajnóczy az ellenséges ráczok gyűlöletét vonta magára, úgy hogy 1849. februárius 4-én elfogták és Nagy-Kikindára Rajacsics pátriarchához vitték. Rajacsics Nagy-Becskereken tömlöczbe vetette Hajnóczyt, hanem három hét múlva egy kis-kéri küldöttség kérelmére és jótállására ismét szabadon bocsátotta.⁵⁾

Hajnóczy a nemzetőrség seregét. Van élő tanu reá akárhány, hogy Hajnóczy az ó-kéri táborban szónoklataival kintartásra, bátorságra, hősiességre buzditotta az amugy is lelkes nemzetőröket. De „kapitányi“ rangot csak itthon, Kis-Kéfen viselt, mikor később az egyes községek is nemzetőrséget szerveztek a maguk oltalmára.

1) Thim J. megyei monographia 1. k. 534. l.

2) Stur D. jegyzetek.

3) Stur Dániel fölemlíti jegyzeteiben, hogy Bezerédy mikor belátta, hogy kaszák-
kapás nemzetőreivel sikeresen nem tud hadakozni a ráczok ellen, Petrováczon fősosz-
latta a nemzetőrséget és hogy akkor Hajnóczy is Petrováczon volt. E tény valószínűvé
teszi, hogy Hajnóczy a nemzetőrséget legalább főbb útjain követte.

4) Élő tanuk vallják különben, hogy Hajnóczy ha itthon volt, nemcsak a „gárdis-
táknak“, kiknek ő volt a kapitánya s a kikkel exercirozott is, hanem a megyei hadsereg
egy csapatainak is szónokolt, ha azok itt átvonultak, vagy ide szállásolva voltak.
(Bechtold főhadiszállása Verbászon volt, Guyon és Perczel hadosztályai is többször vo-
nultak erre.)

5) L. bővebben: Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung etc. von Jos. Koch ev.
Pfarrer.

Hajnóczy akkor már csak Szt.-Tamás elestének, a debreczeni függetlenségi nyilatkozatnak és a hegyes-feketehegyi fényes győzelemnek örvendhetett.¹⁾

Mikor később — augusztus 11-én — Kossuth leszorult Magyarország kormányzói székéről és elmenekült a Dunán át törökföldre, Hajnóczy lelke buba merült. Neki hazájának és nemzetének szabadsága volt legszebb ideálja és Kossuth elmenekülésével kihalt szivéből a remény, hogy ideálja valaha megvalósulhasson. Sokan voltak úgy akkor az országban. Hanem hát, az ember boldogtalanságában még a sír szélén is remél! Mikor Kossuth hosszas hányattatás után az éjszak-amerikai „Mississippi“ fedélzetéről búcsút intett a török partvidékeknek — 1851. szeptember 10. — és Angolországba hajózott, southamptoni fogadtatása új, vérmes reményekkel töltötte őt el. Mikor pedig London, Manchester, Birmingham nép- és ország-szabadítóként ünnepelte zajos tüntetések között: ő maga is, magyar kísérői is és magyarországi rokonlelkű honfitársai is biztak a letiport szabadság ügyének jobbra fordulásában.

Sőt később, az éjszak-amerikai fényes napok már semmi kétséget sem hagytak fönn Kossuth lelkében aziránt, hogy Ausztria egy nagy háboru előestéjén áll, mely Magyarország függetlenségét fogja biztosítani.

Ebben a reménynyel teljes időben 1851. végén Hajnóczy is, természetesen nagy titokban, azokhoz csatlakozott, kik Magyarország legigázásába semmiképpen sem tudtak belenyugodni.

A külföldi segély reményében ringatódzva, új utakat kerestek a haza fölszabeditására, új terveken törték a fejüket és a mig jártak-keltek, nem vették észre, hogy az osztrák kémek már nyomukban vannak. Hajnóczyt 1853. januárius 4-én

¹⁾ Szt.-Tamást április 3-án vette be Perczel. (A nap hőse különben Földvály volt.) Április 14-én történt a debreczeni függetlenségi nyilatkozat, melyet Bács megyében a május hó 7-én tartott közgyűlésen — Thim József szerint — éljenzéssel fogadtak. Hegyes-Feketehegynél Guyon verte meg Jellachich seregét július 14-én és üldözte Verbászon át Kis-Kérre, Ó-Kérre egész Ujvidékig.

fogták el a kis-kéri paplakon és itt őrizet alatt tartották januárius 25-ig. Azután Temesvárra s onnan ugyanazon év szeptember havában Bécsbe vitték, hol 1855. június 13-án kötéláltali halálra ítélték. Ezen ítéletet királyi kegyelem folytán tizenkétévi várfogságra változtatták. A fogságból azonban Hajnóczy 1858. augusztus hó 21-én Rudolf trónörökös születése napján kiszabadult.¹⁾

Kis-Kérre Hajnóczy nem térhetett vissza, lelkészi hivatala be volt töltve, azért legifjabb leányához költözött Kis-Kőrösre, honnan tiz éven át az egyházközséggel, az egyházmegyével, a kerülettel, sőt a miniszteriummal is perlekedett, a miért — jog és törvény ellenére — fogságának ideje alatt állását betöltötték.²⁾

Végre beleunt a hosszú pörlekedés kellemetlenségeibe és kibékült a hatóságokkal. Utódja 600 korona évi járadékot fizetett neki.

Hajnóczy Sámuel 1872. május hó 12-én Kis-Kőrösön halt meg és ott is temették el.

Bácskai babonák.

(IV. folytatás.)

Torzsa. Ha egy gyújtót meggyújtunk és az égő felét fölfelé tartjuk s a gyújtó végig ég, akkor teljesülni fog a mit ilyenkor gondolunk.

Ha borjút adunk el a tehén mellől, vágjunk le egy darabka szórt a tehénről és etessük meg a borjúval s a tehén nem fog utána bőgni (búsulni). (Néhol fordítva is hiszik.)

¹⁾ A kis-kéri papilevéltár adatai szerint Hajnóczyt 1857. május 8-án bocsátották szabadon. L. Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung etc. von Jos. Koch. De erre nézve Stur Dániel jegyzetei mindenesetre megbízhatóbbak, mert Stur, mint Hajnóczy veje ilyen fontos napot, mint a milyen a családra nézve Hajnóczynak szabadon bocsátatása volt, mindenesetre pontosan jegyzett föl. De Hajnóczynak 1858. augusztus 21-én történt szabadon bocsátatása valószínűbb is, mert Rudolf trónörökös születése alkalmával más politikai foglyok is nyertek amnestiát, míg az 1857. május 8-iki naphoz, tudtommal, semmi oly politikai esemény nem fűződik, mely a királyi családra is fontos lett volna.

²⁾ L. bővebben: Kis-Kér eine geschichtliche Darstellung etc. von Jos. Koch.

Ha egy almát ketté vágva a magvakat is ketté szeljük; a mit ilyenkor gondoltunk — teljesülni fog.

Ha idegen baromfit veszünk és azt akarjuk, hogy hamar megszokják, rágjunk kenyeret és e kenyérrel etessük meg háromszor; a baromfi csakhamar megszokja új lakását.

Bács-Földvár. Lucza napján tollat kell fosztani, hogy a tyúk egész éven át szorgalmasan tojjék.

Ha Lucza napjától karácson estig abroncon belül etetjük a baromfit, az szelid lesz és el nem kószál.

Karácsony estéjén vacsora alkalmával a lány először merítve a mákos csikból, az anyja hamar elkapja és megolvassa; ha páros: férjhez megy, ha nem: hajadon marad azon évben.

A lányok valamely szobában összegyűlnek karácsony estéjén és kinyitják az ajtót és le-levetik a papucsokat az ajtó felé, illetőleg a lábaikkal hányják ki. A kinek a papucs kiszáll, más községbe, kinek a papucs az ajtón belül marad, ugyanazon községben megy férjhez.

Ha éjféli misére menve nádkerítés mellett halad a lány (legény) és egy csomót kihúz, s megolvassza páros: férjhez megy (megnősül), ha páratlan: hajadon (legény) marad.

Petrovác. A lányok éjfélkor az udvarra mennek s a mely irányban a kutya ugat, onnan jön a vőlegény.

A tót lányok czédulákra írják az ismerős legények neveit, párnájuk alá teszik és éjfélkor kihúznak egyet. A milyen név kijön, olyan lesz a vőlegény neve.

Tükröt is tesznek a párna alá és éjfélkor beletekintve, vőlegényük képét látják meg.

Egyéb karácsonyi babonák (leginkább magyar vidéken.)

Mikor 9 órára harangoznak, felterítik az asztalt. Egyik sarkára az abrosz alá kenyeret, a másokra egy szem diót, a harmadikra gyúrút, a negyedekre egy kis földet tesznek. A lányok ezt nem látják. Most egynek bekötik a szemét, háromszor az asztal körül vezetik s a szerint a hol megáll, a dió valami ve-

szedelmet, a kenyér áldást, a föld jó életet, a gyűrű férjhez menetelt jelent.

Fél dióhéjat tele töltenek olajjal és mécsbelet tesznek bele. A vizparton meggyújtja mindenik lány a maga mécsét és egyszerre beleeresztik a vízbe. A melyiké legelől úszik, az meg legelőször férjhez,

Karácsony éjjel hintik el a boszorkányok a „rontást“ a templom tájon, keresztúton, udvarokon. Ezért kell aprópénzt (filléreseket) tenni a lábbelibe, mert ha ezzel rálépünk a rontás anyagára, a pénz eltörik és ezzel a varázs is megtörik.

A karácsonyi sávós abroszt első harangozáskor fel kell teríteni és reggelig az asztalon hagyni. Ha embernek-állatnak baja támad, ezen abrosz alatt kell megfüstölni; s ha attól meg nem gyógyul, más sem fog már segíteni.

Karácsony éjjelén megszólalnak a fák az úton, útfélen emberi nyelven; de csak az hallja, a ki szerdán és pénteken bőjtöl.

Deszpót-Szent-Iván. Ha tyúkot akarunk ültetni, előbb elkészítjük a fészket és a tojásokat egy kalapba vagy sapkába teszszük. Mikor a tojásokat a fészekbe öntjük, le kell ülnünk, illetőleg hirtelen a földre vetnünk magunkat és 2—3 perczig ülve ezt mondanunk: Mind kikeljen.

Egy se zápuljon meg!

(Szerbül: Sve i zleglo, ni jedna muty.)

Torzsa. Ujév reggelén nem szabad tiszta ruhát ölteni, nehogy fekélyesek legyünk. (Azért Szylveszter estéjén öltenek tisztát, sőt a gyermeket is ekkor fürösztik meg és adnak rá tisztát.)

Pivnicza. Szylveszter éjjelén a lányok éjfélkor összegyülekeznek és vizet hoznak a kútról. De jól vigyáznak, hogy az egész úton egyetlen szót se szóljanak. Hazatérve, mindegyik egy edényt megtölt és a vízbe egy nyers tojást ver. Ujév reggelén e tojás szétfolyt alakjában jövendő férjüket látják meg.

Ujév reggelén a seprést az ajtónál kell kezdeni és a szemtetet befelé kell seperni, nehogy a szerencsét kiséperjük.

Ha ujév reggelén először férfi személy lépi át a szoba küszöbét: bikaborjút kap a gazda, ha nőszemély: üszőt.

Ha ujév reggelén pappal találkozik az ember legelőször, egész évben nem lesz szerencséje.

Torzsá. Ha valamely lány fiút tart legelőször keresztvizre, házassága boldog lesz. Ha pedig hármat tarthat egymás után, semmi sem fogja zavarni házasesetének boldogságát.

Ha a gyermeknek kihull a foga, dobja egérlyukba, hogy erős foga legyen és ezt mondja:

Mäusche, geb mer e naier Zoh'n (eiserne Zohn)

Ich geb der e alter Zoh'n (beinerne Zohn).

(Egerecske adj új fogat, adok érte régít. Vagy: adj vasfogat, adok csontfogat.)

Ha a lány megbotlik, utána a mely fiatal emberrel találkozik, az lesz bele szerelmes.

A ki menyasszonyi koszorúját berámáztatja, özvegy marad.

Húshagyó kedden táncz közben magasat kell ugrani, hogy a kender hosszúra nőjön, meg le kell esni a földre, hogy a burgonya vastag legyen ez évben.

Ha a menyasszony házában lévő, avagy neki ajándékol szánt tükör eltörik, házassága boldogtalan lesz.

Ha tyúkot akarunk ültetni, a tojást nem szabad kötőben vinni a fészekbe, avagy a szomszédból hozni; mert különben a tojások nem kelnek ki.

Ha valamely gyermek fejében egy éves kora előtt találunk tetveket, az szerencsés lesz.

Ha nagypénteken esik, rossz termés lesz.

Ha a hamvazószerdán tojt lúdtojást a többi tojásokkal a költőlúd alá tesszük, az nyomtalanul eltűnik.

Hamvazószerdán kell csinálni az új tyúkfészkeket, hogy nyáron át ne legyen férges.

Ha cselédet fogadunk, mikor az szolgálatba lép, lépjen jobb lábbal a házba; akkor jó dolga lesz.

Ha Barnabás napján/esik, a venyige elszárad.

(Wenn 's regnet an Barnabas, Trocknet die Reben bis ins Fass.)

Az év századik napján kell uborkát, dinnyét, kendert vetni, akkor bőtermésünk lesz. Orbán napján pedig a burgonyát.

Bács-Földvár. A ki a halottól fél, menjen azon a helyen (a halottas házban), a hol a koporsó állott, háromszor fel és alá és sohasem fog többé félni.

Ha valamely asszonynak a férje hűtlen lesz, menjen ki a temetőbe, szedjen három sirról földet és új bögrében főzze meg; e vízzel mossa meg férje fejét, öntse vissza a vizet a bögrébe s aztán visszakézből öntse egy gúnárra: férje ismét hű lesz hozzá.

Ha Szent-György napja előtt menydörög és valakinek kertjében nincs kapor, szedjen fel az udvarról (utczáról) földet és dobálja a kertjébe: biztos, hogy kapor fog ott nőni.

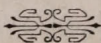
A Szent-György napja előtt fogott békának (zöldbékának) varázsereje van. A békát valami pohárban kell tartani. Ha valakinek láza van, kösse zacskóba, akaszsa nyakába és biztosan meggyógyul.

Veprovác. Veprovácson azért megy a nép lakadalomkor a templomba, hogy lássa: az oltáron égő két gyertya közül (az egyik természetesen a vőlegény, a másik a menyasszony felé áll), melyik ég egyenes lánggal és melyik lefelé. Ha például a menyasszony oldalán égő gyertya lángja lefelé konyul, az hal meg előbb az uránál és viszont.

Uj házba régi seprőt vinni nem szabad, mert ott örökös veszekedés lesz.

Ha uj lakásba megyünk, az első tűzrakásba só, paprikát kell dobni és szent lesz a béke. Ugy szintén só, zsirt és kenyeret kell bevinni legelőször, hogy a szükség ne költözzék az uj lakásba.

Összegyűjtötte: **Holzmann Ignác.**

Vegyesek.

Kossuth Lajos születésének századik évfordulóját szeptember 19.-én nagy ünneppel ünnepelte meg városunk. Az ünnep a városháza előtt a Szent-Háromság-téren folyt le, hová a városi és megyei hatóságok, testületek és intézetek zászlókkal vonultak föl. Az ünnepi beszédet Trischler Károly, társulatunk másodtitkára mondta. (Az ünnep egész lefolyását a helyi lapok részletesen leírták.) A rendező-bizottság az ünnepen fölállított Kossuth-mellszobrot megőrzés végett társulatunk muzeumában helyezte el, a koszorukat és szalagjait pedig társulatunknak ajándékozta.

Schweidel József 48-as honvédtábornok, aradi vértanu szülőházát Zomborban (a mostani érseki óvóképző intézet) emléktáblával jelölte meg a hazafias kegyelet. Az emléktábla leleplezése nagy ünnepiességgel, az összes hatóságok és testületek részvételével, október 6.-án történt. Az emlékbeszédet Buday Gerő, társulatunk pénztárosa mondta, Trencsény Károly, társulati titkár meg alkalmi költeményét szavalta el. Trischler Károly, társulati másodtitkár pedig ez alkalomra megírta Schweidel József életrajzát. (Lásd e füzetben. — A helyi lapok ez ünnepről is részletes leírást közöltek.)

Zombor város hazafias közönsége szobrot is akar állítani Schweidel Józsefnek, s e célból országos gyűjtést indított meg. A szoborbizottság felhívása így szól:

SZOBROT SCHWEIDEL JÓZSEFNEK!

Az aradi tizenháromnak áldott emlékét megörökítette a nemzeti hála és a honfiai kegyelet.

A megdicsőült vértanuk sorában van Schweidel József 1848—1849. évi szabadságharcunk hős honvéd tábornoka. Velök küzdött ő is hazánk szabadságáért, velök szenvedett ő is vértanu-halált.

Schweidel József Bács-Bodrog vármegye szülötte. Zombor város falai között ringott bölcsője. Itt szívta lelkébe azt a törhetetlen haza- és szabadságszeretetet, mely őt a nagy időkben, midőn a févilág ellenünk támadt, nemzetünk félistenei közé emelte és a szabadság vértanujává avatta.

A tizenhárom iránt a nemzet már lerőttá a kegyelet adóját. Az aradi Golgothát Pantheonná szentelte.

Több mint félszázad forgott le az idő kerekén, mióta vértanunk lerázta magáról azt, a mi földi, maga pedig éltető eszmévé magasztosult.

Bács-Bodrog vármegye és Zombor város közönsége hozzájárult áldozatával az aradi vértanu-emlék felállításához, de nagy fia iránt külön

is le akarja róni a hála köteles adóját. Részben már le is róttá. Ma, vértanaságának évforduló napján, az összes hatóságok és testületek részvétele mellett nagy ünnepséggel leplezte le Zomborban az emléktáblát, mely szülőházát jelzi. De szobrot is akar emelni neki, kit a magyar história muzsája a nemzet halhatatlan hősei sorában magasztal, hogy ércben is lelkesítsen és buzdítson örök időkig a haza- és szabadság-szeretetre.

Emeljünk szobrot országos adakozással, örökítsük meg áldott emlékét mindannyian magyarok, mert mindannyiunkért vértett ő. Édes hazafias kötelességünk ez, mert az ő szobra jelképe lesz az igaz, az önzetlen hazaszeretetnek, melynek glóriája fogja körülragyogni megdicsőült alakját és még a késő nemzedék is hevülni és lelkesülni fog a szent nemzeti ideálokért, melyek egyedüli és tiszta forrásai a nemzet virágzásának és boldogságának.

* * *

Hazafias kegyelettel kérjük, vegye szívére Schweidel József vértanunk emlékének megörökítését, terjessze e gyűjtőívet ismerősei körében is és szolgálja hazafias lelkesedéssel a hazafias szent czélt.

A törvényhatóságokat, a hatóságokat, a pénzüntézeteket, az egyesületeket, a testületeket, a társasköröket, a társaságokat kérjük, adakozzanak e hazafias szent czélra.

A hazafias eszmékért lelkesülő honleányokat kérjük, támogassák kegyeletes törekvésünket.

A hirdapokat kérjük, tegyék közzé jelen felhívásunkat, vállalják el az áldozati fillérek gyűjtését és nyugtázását.

Az ifjuság is lelkesüljön e magasztos eszméért ; a hazafias kegyelet édes érzése lesz érte jutalma.

* * *

A nyilvános nyugtázást, ha óhajtja, a gyűjtő maga is eszközölheti bármely fővárosi vagy vidéki lapban.

A hazafias adakozás minden fillérjét hálás köszönettel veszi a szoborbizottság.

A begyűlt pénzek postautalványon, a gyűjtőívek pedig egyszerű borítékban küldendők be a Schweidel-szoborbizottság czimére Zomborba.

A gyűjtőívek beküldésének határideje 1903. évi április hó 6. napja. Isten áldása legyen a vértanu emléken !

Hazafias tisztelettel

Zomborban, 1902. évi október hó 6. napján

Vértesi Károly,

a szoborbizottság elnöke.

Krump Vilmos,

a szoborbizottság jegyzője.

A budapesti **Vörösmarty-szoborbizottság** Kiss György jutalmazott szobormintáját társulatunk muzeumának ajándékozta.

Az évkönyv 1902. (XVIII.) évfolyamának tartalom-mutatója.

I. FÜZET.

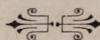
	Lap.
1. Elnöki megnyitó beszéd. (1902. febr. 23. közgyűlés.) Kozma Lászlótól	3.
2. A jazygok emlékei Bodrog-Monostorszegen. Gubitza Kálmán	7.
3. A biharvármegyei és nagyváradai tört. és rég. muzeumnak Bács-Bodrog vármegyére vonatkozó eredeti oklevelei. Közli: Zsák I. Adolf. Negyedik közlemény. VIII.—XI.	14.
4. Torzsa község a szabadságharcban. Közli: Holzmann Ignác	18.
5. Társulati ügyek: Jegyzőkönyv	23.
Titkári jelentés az 1901. évről	25.
Muzeumőri jelentés az 1901. évről	30.
Vagyonkimutatás az 1901. évről	40.
Pénztári kimutatás az 1901. évről	41.
Pénztári kimutatás az 1901. évi ásatásokról	41.
6. Tagok névsora az 1902. évre	42.

II. és III. FÜZET.

1. Az oktatásügy története Bács-Bodrog vármegyében. Irta: dr. Dudás Gyula	55—142.
---	---------

IV. FÜZET.

1. Schweidel József élete. Irta: Trischler Károly	143.
2. A sebesicsi éremlelet. Gohl Ödöntől	175.
3. Adalékok Hajnóczy Sámuel élettörténetéhez. Irta: Koch József	178.
4. Bácskai babonák. Közli: Holzmann Ignác	186.
5. Vegyesek	191.

Tagdíjat fizettek:

1901-re:

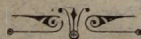
Széchenyi Tamás Kula, Récesey Ede Kula, Lederer Gusztáv Kula, Borovánszky Gyula Kula, Goszpodincze, Grünbaum Pál dr. Ó-Becse, Kovács Ferencz Ó-Becse, Prigl.-Szent-Iván, Rauschenberger Adolf Prigl.-Szt-Iván, Vojnits Béla Topolya, Kuczura, Sigmond Göntér Ó-Soóvé, Nemzeti Kaszinó Szabadka, Haverda Mátyás Szabadka, Bezeredy István Szabadka, Állami tanítóképző Baja, Vojnits Dániel Baja, Cservenka, Panesz Péter Csávoly, Gákova, Fernbach József Baja, Venetianer Sándor Új-Soóvé, Latinovits János Budapest, Faller Alajos Veprovác, Ertl János Szóna, Kopping Péter Novoszelló, Csonopla, Új-Verbászi Kaszinó, Nemes-Militics, Just Ferencz Tóth-Prona, Garay Károly Bács, Gyurgyevó, Holländer Adolf Jankovác, Maison Mihály Rigyicza, Turnovszky Rudolf Karavukova, Szutrély Lipót Baja, Szutrély Lipót ifj. Baja, Tripolszky Béla Bács, Vagner György Verbász, Léh Pál Verbász, Ó-Verbász, Latinovits Frigyes Visegráe, B.-Topolya, Szilbás, Községi előjáróság Keresztur, Knézy Péter Ujvidék, Hinger Péter Kunbaja, Rényi József Kunbaja, Tipka Antal Szabadka, Piukovits József Szabadka, Mosorin, Polgári Olvasókör Gombos, Scultéy Jenő Hódságh, Neszmírák Mátyás Sztanisics, Szedressy Károly Felső-Szt-Iván, Felső-Szent-Iván, Czirfusz Dezső San-Remó, Mladoniczky Vincze Bácsújfalú, Szucsics Sándor dr. Csávoly, Hollósy Kornél Csávoly, Bács-Almás, Szommer József Bács-Almás, Kovaesits Máté Bács-Almás, Horthy István és Istvánné Bécs, Tizsakálmánfalva, Wámoscher Nándor Monostorszey, Zsárkó Ferencz Mélykút, Kurka Károly Mélykút, Drégeli Kálmán Mélykút, Würth Zsigmond Mélykút, Mélykút, Lajthay Benjámin Mélykút, Földes Simon dr. Vajszka, Manojlovits István Szt-Tamás, Georgievits Tivadar Szt-Tamás, Ó-Szivacz, Zsupanszky Lyubó Új-Szivacz, Lajthay János Kupuszina, Filipova, Pertschy Ferencz Filipova, Szendy Lajos Paesér, Községi tantestület B.-Keresztur, Szemző Mátyás Kernyaja, Torzsa, Máthé László Ó-Morovicza, Borsód, Német-Palánka, Ó-Palánka, Hipp Dezső Palánka, Kovács Sándor, Mélykút, Fodor Lajos Szabadka, Haladókör Torzsa, Roediger Lajosné Zombor, Kozma László Zombor.

1902-re:

Latinovits Géza Borsód, Vujevich Alajos Zombor, Tárcazy Dezső és Dezsóné Zombor, Kovalszky Lajos Új-Verbász, Csávoly, Haladókör Torzsa, Zalár István dr. Borsód, Marodity Axent Alsó-Kovil, Engisch Frigyes Szeghegy, Gör. kel. főgymnasium Ujvidék, Városey Gyula Székesfehérvár, Polgári olvasókör Torzsa, Kleiner Adolf Hajós.

Zombor, 1902. évi február hó.

BUDAY GERŐ,
pénztáros.

A BACS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTENELMI TARSULAT TULAJDONA.
